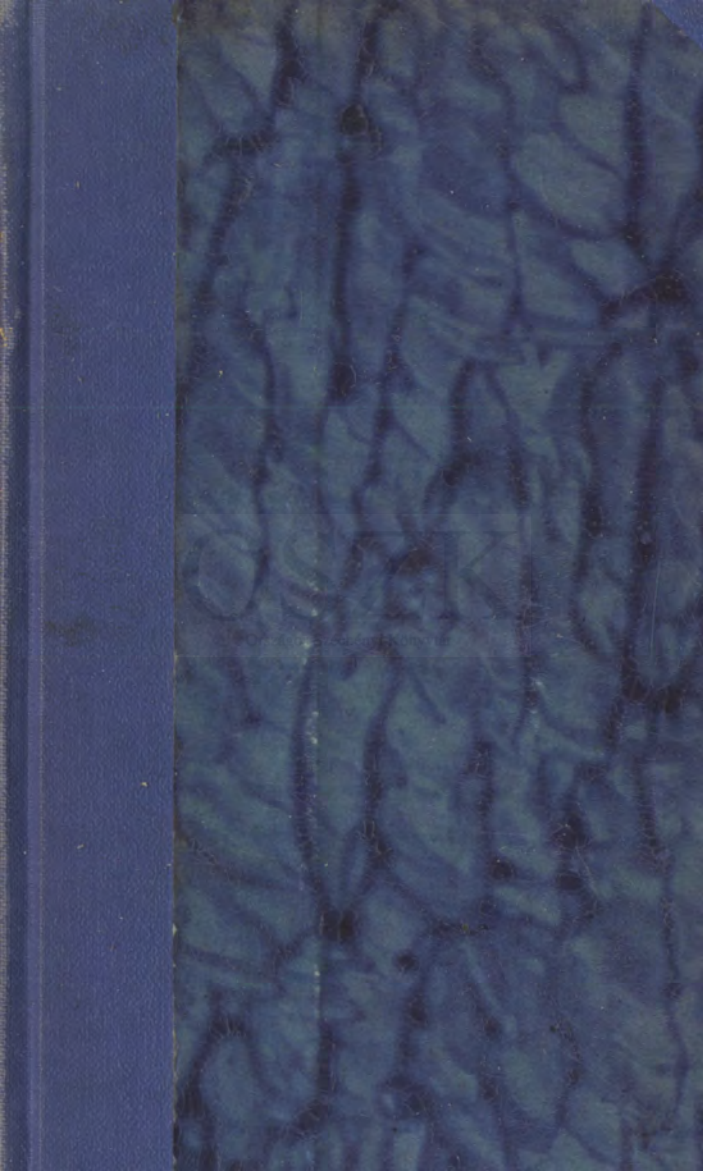

19476

KARINTH

Két hajó

OSZK

N. M.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

KARINTHY FRIGYES
MUNKÁI

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

KARINTHY FRIGYES MUNKÁI
X.

KÉT HAJÓ

GYŰJTEMÉNYES KIADÁS

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IROD. ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

KARINTHY FRIGYES

KÉT HAJÓ

MÁSODIK BŐVÍTETT KIADÁS

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

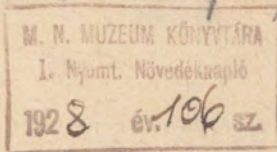
BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IROD. ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

Országos Széchényi Könyvtár

12.476/10

A cirkusz.

Nyilván úgy volt, hogy szívszakadva vágytam a cirkuszba, de talán éppen úgy vágytam a hegedűre is, — aztán előbb kaptam meg a hegedűt, ellenben a cirkuszba nem vittek el, csak így lehetett, hogy szaggatott időközökben megújra álmodtam a cirkuszciról, — egyszer messziről láttam dombok mögött és mintha valaki vezetett volna a kezemnél fogva. Máskor idegen, nagy város közepén egyszerre ott álltam, de ugyanaz a cirkusz volt, ugyanaz a bejárat, kétfelé nyíló vesztibül. Már ekkor úgy volt, hogy jegyem is volna, be is mehetnék és mégis összezavarodott az álom és megint nem voltam bent.

Utoljára aztán végigálmodtam. Ott álltam a pénztár mögött, a bejáratnál és egy izgatott, szakállas, sánta ember, az igazgató állt mellettem, a bejárat tarka függönyét félkézzel félrehúzta és kiabálva hadart: »Erre tessék, erre tessék, tessék besétálni, mindjárt kezdődik, tessék, tessék.« Az emberek pedig özönlöttek, — rengeteg ember, tarka népség, cselédek, katonák, kalapos asszonyok és borotvált urak, — lökdösték egymást, nevettek és hangosan beszélgettek. Tudtam, hogy rögtön meglát az igazgató, meg is látott és bosszankodva mondta, mialatt megfogta a karom, »tessék, tessék, van jegy? Akkor

tessék, ha nincs, akkor allómars!» Mire ijedten elszorult a szívem, makogni kezdtem, hogy nincs jegy, de én nem is a nézőtérre akarok, hanem a hegedűm... és kétségbeesetten mutattam a hegedűmet, amit, természetesen, hónom alatt szorongattam. Lehajolt a szájamhoz és dühösen kívárta, míg végighebegtem, hogy nincsen jegyem, de komponáltam egy éneket, saját magam, a hegedűmön és ha beenged, bent eljátszom a közönség előtt. Erre olyan hangosan kezdett nevetni, hogy a torkába láttam, mint valami mély alagútba, aztán ridegen, szórul-szóra ezt mondta: »Ifjú bajtárs, elmebeteg, a te szíved nagyon hemzseg.« Én ezt roppant ötletes versnek találtam és láttam, hogy az igazgatónak jól esett önkénytelen elismerésem, megveregette a vállam és azt mondta, várjak, talán lehet valamit csinálni, majd megbeszéljük.

Később be is jött a sötét folyosóra, ahol dideregve álltam és leereszkedő jóindulattal mondta, hogy a hegedülés így magában egészbenvéve parallelepipedon. Én rögtön értettem, hogy ezt azt jelenti, hogy nem nagyon bízik a sikeremben. Esküdözni kezdtem, mire elkomolyodott és tudtomra adta, hogy hát jó, megpróbáljuk, de előbb szólni kell a katonai fennhatóságnak, ahol bélyeget kapok, mint császári és királyi garmada. Addig, míg ez meglesz, megmutatja nekem az egész cirkuszt, hátul, a színészeket, állatokat, mindent, hogy fogalmam legyen, miről van szó, mi kell a közönségnek.

Nekem dobogott a szívem boldog izgalmamban, hogy mégis bent vagyok, de amellett félttem. Görcsösen szorongattam hónom alatt a hegedűt és erőlködtem, hogy ne felejtsem el a melódiát. Rengeteg függöny közt vezetett el, amiken min-

denféle élő festmény volt. Fönt, a magasban, pirosruhás emberek dolgoztak. Vártam, hogy színészeket, vagy műlovarnőket is látunk majd, de nem, széles, sok lépcső következett. Alig tudtam követni, oly sebesen futott a lépcsőn. Aztán bársonytapétás szobákon mentünk keresztül: véletlenül kinyitottam egy ajtót, melyen rikító láрма, zajongás bukott be és rengeteg emberfejet láttam nyüzsgöni. Az igazgató rámkiabált, hogy csukjam be gyorsan, az a közönség, várja az előadást és annak nem szabad ide benézni.

Aztán kis vasajtót nyitott ki: óriási, félköralakú csarnok terült el mélyen. Ennek a pompás, szökőkutas és pálmaerdős csarnoknak a közepén egy széparcú férfi összeszorított szájjal és vad szemmel fojtogatott egy nőt. A nő nehéz, hörgő torokhangokat hallatott csak — borzasztó látvány volt, hangosan ordítani kezdtem és átkozódva követeltem, hogy szakítsák ki a kezéből. De az igazgató lefogta a kezem. Ostoba, mondta, hisz ezek a színészeim, az egész játék, különben pedig nem is igazi emberek, viaszból vannak, mint a panoptikumban. Mikor jobban odanéztem, láttam, hogy a nő arca igazán természetellenes és a szemei üvegből valók.

Szégyeltem magam és másról kezdtem beszélni, de a szívem még rendetlenül zakatolt. Most egy rendetlen, nagy szobába vezetett az igazgató, ahol tarkaruhás és kifestett fiúk és leányok ültek, padokban, mint ahogy iskolában szokás. Ez a bohóc-iskola volt, mint ahogy megtudtam. Engem is beültettek a padba és az igazgató egymásután hívta ki a katedrához a felelőket. Az egyik kézenjárva jött ki és a fejét néha hozzáütögette a padlóhoz. Ennek meg kellett ismételnie a mutatványt. Aztán egy magas férfit

hívtak ki, aki kést szedett elő és felvágta a mellét. Vér és tudó ömlött ki a sebből, a férfi hangosan nyöszörgött és a földre roskadt. Az igazgató helyeslően bólintott.

— Így jó lesz, — mondta, — ez tetszeni fog.

Az öngyilkos helyrement, a padból tűt és cérnát szedett ki és összevarrta a mellét, sziszegve és fintorogva. Akkor láttam, hogy számtalan ilyen varrott heg szántotta végig a mellét.

Mások is jöttek, akik megint mást tudtak. Voltak hasbeszélők, akik oly csodálatos hűséggel utánózták emberek és állatok hangját, hogy alig hittem a fülemnek. Az egyik gyerekhangon beszélt oly tökéletesen, hogy könny szökött a szemembe, mert a haldokló gyermek hangját adta, — de mikor arcába néztem, álmélkodva láttam, hogy a szeme és szája mozdulatlan. A másik síró és átkozódó asszonyi hangot ábrázolt, — aztán más nőimitátorok is jöttek, rekedt, kacagó bűgás hangzott fel és a sötétben vészes szemek lobogtak.

Az igazgató ekkor benézett egy könyvbe és a nevemet mondta. Felálltam a padban, végignézett, aztán gyorsan kérdezett:

— Hát te mit tudsz?

A hegedűmre mutattam és újra dadogtam valamit a melódiáról, amit komponáltam. Nevetés futott végig a termen — az igazgató mérgesen ütött az asztalára.

— Még mindig azzal a hegedűvel bosszantasz! — mondta. — Micsoda ócskaság!

Azt akartam mondani, hogy a melódia, amit komponáltam, igen különös és hogy én szeretném eljátszani, ha megengedik. De ő egy fiút hívott ki és elküldött vele, hogy mutassa meg nekem a hangszereket.

Egy másik szobába vittek. Itt óriási gépek és szerszámok álltak, mindegyik egy-egy hangszer. Voltak ott óriási trombiták, amiket fújtatók mozgattak, — egy-egy nyomásra valóságos mennydörgés szakadt ki a torkukból. Aztán szobanagyságú triangelek, gőzkalapáccsal. Egy-óriásdob tetején idomított elefántok jártak körbe és a lábukkal doboltak. Volt egy csodálatos orgona, ezt villamosgép hajtotta, ez egyszerre mozgatót harminc zongorát és ezer acélsípöt, — a legmagasabb síp olyan volt, mint egy gyárkémény. A karmester magas hídon állt; mikor szétvágta két karját, egyetlen akkord harsant fel és szélörvény lett, — azt hittem, azonnal kiropít a szabadba. A zenészek előtt olyan klavírtúra volt, mint amilyen szedőgépeket hajtának, — pápaszemmel dolgoztak, egyre a kottákat nézve.

Szédülve és zúgó fülekkel kerültem vissza egy másik osztályba, ahol már várt az igazgató. Elmondtam, hogy láttam a hangszereket, de egyiket se ismerem és nem tudok ezeken játszani. Vállát vonogatta és azt mondta, hogy nagyon sajnálja, ez esetben gébic. Ekkor két függönyös ajtó előtt álltunk, mely a színházba vezetett. A színészek ezerféle maszkban, sietve indultak be az egyikben, melynek hasadékan sokszínű villanyfény csapott ki egy-egy függönylebenésre. Ide akartam bemenni, de az igazgató azt mondta, hogy ha nem tudok semmit, akkor talán jobb lesz előbb a hullakamrát megnézni.

A másik ajtón mentünk be — sötét folyosó vezetett lefelé a pincébe. Pislákoló gázfény szíszeggett nagy távolságokban. Kétoldalt a ködös és sűrű homályban fülkék nyíltak — fehérköpe-

nyeges, szennyesarcú szolgák jártak ki-be. Borzongás fogott el és nem mertem benézni. A folyosó legvégén megállt az igazgató és valakivel beszélgetett. Lopva néztem körül — a fal hosszában meglapulva hosszú bádogasztalok húzódtak, — a bádogasztalokra sorba meztelen hullák voltak kirakva: aggok, gyerekek, — aztán régi, preparált testrészeket is láttam. Nehéz, fojtó formalinszag áradt a mélyből. Láttam, hogy még egy másik, egészen sötét folyosó nyílik, lefelé. Az igazgató rólam beszélt — mintha beajánlott volna az orvosnak, hogy ott maradhassak. Az orvos a sötét folyosó felé nézett.

Ekkor könyörögni kezdtem, hogy ne kelljen itt maradnom — elmondtam, hogy inkább kitanulok valamit, amivel felléphetek, ha másképp nem megy. A fejüket rázták és az orvos megjegyezte, hogy csak akrobatizmussal mehetünk valamire, mert a közönség már türelmetlen.

Most aztán egy magas, padlásféle helyiségbe vittek — kis szelelőlyukakon keresztül mélyen alattam láttam a várost. A falak mentén sorban keskeny és magas létrák támaszkodtak. Kötelek, nyújtók és hálók heverték szerteszét — a létrákon rózsaszíntrikós artistafiúk dolgoztak. Egy létrát tettem elé, hogy másszak fel rajta. Mikor a tetején voltam, alulról kihajlították a létrát az ucca fölé — görcsösen megkapaszkodtam — és mikor lenéztem, láttam az egész várost, akkora emberek szaladgáltak az uccákon, mint a hangyák. Ekkor halkan sikítottam és elvesztettem eszméletemet.

De megint újra ott voltam és hosszan, heteken és hónapokon keresztül tanultam és gyakoroltam. Fel- és lemásztam a létrán, — mikor ez már jól ment és valahogy meg is tudtam állani

a létra tetején, akkor egy széket nyujtottak fel, — a széket óvatosan egyensúlyozva felállítottam és felálltam a székre. Később két és három széssel csináltuk ugyanezt. És hosszú, hosszú idők jöttek.

Aztán, sokára, végre-végre ott álltam a színpadon, — de már ekkor az arcom keskeny és rancos volt és be volt festve, mint azoké, akiket először láttam. Most már úgy volt, hogy sok-sok év óta vagyok itt és a cirkusz minden zegét-zugát ismertem. Rózsaszínű trikó volt rajtam és fáradtan ödögtem a félhomályos oldalfüggönyök között, ahol izzadó szolgák futkostak, hordták a szőnyegeket. Nehéz, állandó zúgás zizegett és én fáradt voltam tudni, hogy mi az. Egyszerre éles, beteg világosság támadt, — szemeim előtt szétcsapódtak a bársonyfüggönyök. Zsúfolt emberfejek szorongtak a függönyön túl, — rövid taps zendült fel, aztán várakozó, suttogó csönd.

Ott álltam, egyedül, a tágas és fehér fényben úszó színpad szőnyegén. Most nesztelen léptekkel középre futottam, — a reflektor kúpja követett mindenütt. Kígyómozdulattal hajlongtam kétoldalt a páholyok felé. Aztán megkaptam a létrát és sebesen, nesztelenül — oly könnyen, hogy nem éreztem a testemet — felkúsztam a négyemeletes magasságba. Ott egyetlen vékony pálcán óvatosan felemelkedtem s egyensúlyozva inogtam néhány pillanatig. Ekkor vaslábú asztalkát nyujtottak felém egy pózna végére állítva. Elkaptam az asztalt és két lábbal könnyedén megtámasztottam a létra felső fokán. Aztán rákúsztam az asztalra és felállottam rá, folyton egyensúlyozva közben. Most három szék következett egymás tetején, — elégedett zúgást hallottam és felkúsztam az építményre. Az

utolsó szék lábbal égneek állott; az egyik lábára, mely inogva csendben körbeforgott, visszafojtott lélekzettel helyeztem el egy óriási kocka alsó sarkát. Az egész épület oly könnyen remegett alattam, hogy éreztem, a pulzusom lüktetése lüktetve végigfutott a létra legalsó fokáig. Végre a pózna következett: percekig tartott, míg egyenesen rá tudtam illeszteni a kocka felső sarkára. Aztán lassan kúsztam fel a póznán, — a tetején voltam, megálltam és pihentem. A veríték forrón, lassan folyt le arcomon. Minden izmom megfeszült, mint az íj és remegett. Vártam, míg az épület ingása eléri a holtpontot, — ekkor halálos csöndben kiegyenesedtem, kibontottam trikómat és kihúztam a hegedűt... Remegő kézzel illesztettem rá a vonót... most egyik lábammal tapogatódzva, lassan elengedtem a póznát, — előredőltem... egyensúlyoztam néhány percig... s felhasználva a rémület csöndjét, mely odalent kitátotta a szájakat s marokra fogta a szíveket... lassan és remegve játszani kezdtem a melódiát, amit régen, régen, régen hallottam egyszer zengeni és zokogni a szívemben.

Két hajó.

Kristóf kapitány és Szinéziusz, az alkimista, még az indulás napján is együtt ültek a kikötőben, az Atlanti-óceán spanyol partjain. Kristóf kapitány már akkor tekintélyes ember volt: a királynő kihallgatáson fogadta és a kincstár pénzeket bízott rá. Józan és modern ember volt, barátja az új eszméknek és vállalkozó szellem, aki az új eszmék minden lehetséges megvalósítását tűzte ki célul. Szinéziuszt azért igen szerette, mint afféle különcöt: de elmosolyodott és elnézően hóbortosnak nevezte, ha a barátai szóba hozták. Szinéziusznak is voltak azért tanítványai: kócos és halvány fiatalemberek, akik rajongó szemmel hallgatták, ha kabalisztikáról és asztrológiáról beszélt. Abban az időben ezek a tudományok már halványulni kezdtek: az újítók, akik minden irányban világos és érthető elméleteket követeltek, nyíltan és harciasan kezdték csúfolni Ptolemaeus követőit. A tudomány egyszerre valami nagyon kézzelfogható és egyszerű dolog lett, amitől eredményeket és gyors eredményeket vártak. Jobb ma egy új és közeli ország, ahol olcsón, felelősség nélkül áshatjuk a föld aranyát, mint holnap ama bizonyos arany, amelyet szénből és homokból

csinálnak majd az alkimisták, ha a csillagok állása összeesik. A túlzó divatosok egyszerre rájöttek, milyen kényelmes és hízelgő tudat, hogy a Föld csak egy golyó — előre és hátra, mindenfelé bejárható, tehát birtokba vehető. A végtelenbe nyúló tányér, mely valahol a Kristályég rettentő tengerébe omlik, egyszerre összezsugorodott és kicsike lett, kis elefántcsontteke, amit zsebre lehet vágni — és voltak, akik komolyan gondoltak rá, hogy zsebrevágják.

A part közelében egy kis kocsmá volt, ablakából kilátás nyílt a kikötőre, melyben ott horgonyzott Kristóf kapitány pompás vitorlása. Az ablak mellett ültek most Kristóf kapitány és Szinéziusz és erről beszélgettek, mert alkonyodott már és úgy volt, hogy másnap hajnalban indulnak mind a ketten. A kapitány gúnyolódott Szinéziusszal.

— Hát tartsa a fogadást Szinéziusz. Mához négy hónapra Hátsó-Indiában kötünk ki.

Szinéziusz a végtelenbe bámult; ő hitte, hogy végtelen. Titokzatosan emelte fel kezét s a láthatárra mutatott.

— De nem nyugat felé...

— De nyugat felé, éppen hogy nyugat felé. Nyugat felé megyünk, egyre nyugat felé — és egyszerre csak nyugaton látjuk majd felkelni a napot. Tovább megyünk és egyszerre itthon termünk megint. Az ám, Szinéziusz. Az ajtón keresztül távozunk s hátul, az ablakon ijesztjük meg a gazdát. Így lesznek utolsók az elsőkből — addig megyek előre, míg a háta mögé kerülök, Szinéziusz.

— Odébb a végtelen tenger lakik, — mondta tompán Szinéziusz és az alkonyatba bókolt.

— Az ám. Az indusok laknak odébb. Még

odébb Európa van arra. Még odébb Spanyolország — és még odébb ez a kocsmá, ahol ülünk — és aztán újra az indusok és újra ez a kocsmá. Így van ez, újra meg újra — mintha tükörszobába járna, aminek nem éri végét, mert nagyon is szűk, Szinéziusz.

— Ezer évig kell járni és aztán következnek a szárnyas emberek, — mondta Szinéziusz makacsul. — Nézzen erősen odafelé, a láthatárra, Kristóf. Látja, a Merkur most bukik fel a Kristályég mélyéből. Arra az óriások laknak, akik a szférákat mozgatják. Nem hallja a zenét időtlen időkből, kietlen messziségből? Én szoktam hallani, ha csendes az este.

És Szinéziusz suttogva beszélni kezdett a szférák zenéjéről, a Kristályégről és a szárnyas emberekről. Csodálatos meséket tudott óriásokról, törpékről, kettős csillagokról, ahol minden zöld és lila, nedves tüzekről, amikben szalamanderek bújkálnak, amik körülnyaldossák a testet és nem égetnek. A szemében lidércsláng lobbant fel, míg beszélt. Csodálatos ásványokat sorolt fel, amik csak a Szaturnuszban találhatók. Állította, hogy a Szaturnuszban a levegőben járni lehet és a nők teste sárgászöld gázból van. Kristóf kapitány az asztalt verte, úgy nevetett.

— Hát nem hisz Regiomontanusnak? — mondta aztán dühösen. — A Föld csak egy golyó.

— Honnan tudna róla a lelkem, ha nem volna igazam? — kiáltott az alkimista és égneke emelte két karját, hogy a bő köpenyeg ujjai válláig zuhogtak vissza. — A lélek szabadnak született.

— De a test itt lakik a Földön. Ez a mi birtokunk.

— A testből árad a lélek, Kristóf kapitány. A csillagokból muzsika árad: az anyagból erő — az anyag lelket kap, muzsikálni kezd és erő lesz belőle, ha a lelkes állatok akarják. A test a földből származott — a lélek a testből és a lélek mégis felér az égig. Nézzen a csillagokra, ott a láthatáron — a fényük szemébe esik és ott találkozik, isteni egyesülésben a lelkével. A Földből származott a lélek — ez a praemissa. Abscissa minor: a lélek az égig ér — abscissa major: ergo a Föld is az égig ér. Ott találkozik az éggel, ahonnan a légnemű emberek muzsikáját hallom. Ha érteném ezt a muzsikát, az ő szavuk szerint keresném az anyagokat és levegővé változtatnám magamat, hogy szállhassak a levegővel. Egyszer majd sikerülni fog nekem. A szférák zenéjét egyszer majd megértem.

— Ilyen gonosz badarságokat beszéltek azok is, akik börtönbe csukták a nagy Regiomontanust. A Föld az égig ér és mozdulatlan — ezt vágták a szemébe és börtönbe csukták.

Szinéziusz az alkonyat felé fordult és nem felelt. Kristóf kapitány, vérmes emberek módjára, megint méregbe jött és hangosan követelte a választ.

— No, mondja hát nyiltan, — merje nyiltan kimondani, hogy helyesnek tartja, hogy igazat ad azoknak, akik becsukták a nagy Regiomontanust.

Szinéziusz lassan fordította fejét a kapitány felé.

— Ő mindnyájunkat börtönbe csukott, — mondta sötéten.

— Ki? Regiomontanus? — hüledezett Kristóf.

— Ő. És érezte maga is, hogy nagy go-

noszat tett velünk. Mikor kényszerítették, hogy valljon színt, nem merte szemébe vágni bíráinak az ő alantas, hitetlen hitét. A máglya ott lobogott a háttérben. Ám hadd lobogjon! A máglya füstje égig ér; az ő szava csak az emberek föléig. Érezte, hogy mit tett s lehajtott fejjel vallotta be bűnét a lélek arisztokratáinak. S mikor szabadon engedték nagylelkűen, megállt a börtön kapujában, a csőcselék között — s gonoszul, árulóan odadobta a csőcseléknek a koncot: »és mégis csak golyó!« — és mégis koldusok, börtönbezárt rabok vagytok mindannyian.

— Hát ott hagyta volna a máglyán, a tömlőc fenekén, a nagy Regiomontanust? — szörnyűködött Kristóf, a kapitány.

— Ott hagytam volna. Egy ember pusztult volna el tömlőc fenekén, — de kiengedték őt és ő csukott tömlőcbe mindnyájatokat. Hittetek neki. Elhittétek neki, hogy kicsiny golyó az egész, amin hangyák mászkálnak, kilökve a légűr végtelenjébe. Elhittétek neki, hogy eddig és ne tovább. Elhittétek neki, hogy mindegyforma, unalmas falak vannak köröskörül — s a falak közt, a csukott ajtón belül, kenyér és víz — rabok ebédje, semmi egyéb. Most körüljárnátok már a Földet, körüljárnátok már a falakat, hogy mindenki lássa: visszakerülünk megint rabágyunkra, s a falak között mindenütt egyforma, csíkosruhájú rabtársaink állanak — egyformán nyomorultak. Elindulnátok már innen, hogy visszatérjetek ide, bár előre mentek. Elindulnátok ebben a kék, ebben a végtelenben (Szinéziusz kitárta karjait a láthatár felé) — s azt mondjátok, hogy Hátsó-India van arra, kenyér a víz után — víz a kenyér után — nyomorult indusok, a Föld porában izzadók. Elmentek majd

a Föld sarkaira és ott is bezárjátok a nehéz ajtókat az én képzeletem előtt. Ti visszatérők, ti befelé fordulók, ti boncolók, ti börtöntartók. Itt álltok az Óceán partján — s azt akarjátok, hogy ne Óceán legyen, amelynek boldog távolában az örökéletű bolygók várnak minket, örök életre — hanem hitvány tükör legyen csak, mely végtelent hazudik, pedig nem tud visszaverni mást, csak a mi szomorú, egyforma arcunkat, rajt' lassan öszül, fonnyad az ifjúság, mely messze vágyott... A tükörben megyünk előre s újra magunkat érzük... újra Európába kerülünk... nyugatra indulunk, keletre érünk... s keletről megint nyugatra...

— Hát akkor miért jön velem, Szinéziusz, ha így van? — mondta gúnyosan Kristóf kapitány.

— Mert nem hiszek nektek, Kolumbusz. Nyugatra nyugat van csak... az örökkévalóságig nyugat. Nyugatra nagy vizek vannak és a nyájas görög bölcssek testté vált lelke... Nyugatra lidérccláng lobog és ismeretlen zene, amit megértünk majd egyszer, ezer év múlva, ha az üstökös visszatér s mi ezer évig ifjak tudunk maradni, hogy ezer évig hajózhassunk, előre, egyre előre, azon a vízen, amelyen hatezer évig is futhatna vitorlánk s mindig újat s újat látna megint... szárnyas embereket... lidércetestű nőket... Keletre forró földek vannak és buja arabok. Keleten vége van a világnak. Nyugatról nem lehet keletre menni.

— Hát tudja mit Szinéziusz, — mondta Kristóf kapitány és a markát nyujtotta — fogadjunk. Ha mától négy hónapra nem látja meg az árbockosárból, saját szemével, a keleti szárazföldet: magának adom — mit adjak magának?

— magának adom azt a nagy vitorlás bárkát, amit magunkkal viszünk.

— Tartom a fogadást, Kristóf kapitány, — mondta sötéten Szinéziusz. — Azzal a bárkával elhagyom a hajót s megindulok magam nyugatra.

S a tenger felé fordult megint. Este volt már és köd ereszkedett. A lebukó nap eltűnt ebben a ködben és eltűnt az a vékony vonal is, mely az eget és vizet elválasztja egymástól.

*

A szél Palos szigete felől fújt.

Santa Maria nyugatra fordította a kormányt, a közép vitorla kidagadt. Este hat órakor október tizenegyedikén, Kristóf kapitány és Szinéziusz, az alkimista, a fedélzet elő részén álltak, a kiugró korlátja mellett, ahol egy óriási, hajlott vastartó tetejéről zöldüveges lámpás lógott ki a víz fölé. A vitorlák bonyolult kötélete ködösen libegett: sírt az alattság és a deszkák nyikorogtak.

Kristóf kapitány már hetek óta hamis tételeket jegyzett be a hajó-naplóba, mert a legénység szívében lopva és rejtett remegéssel, de egyre feszültebb ajakkal rémült fel a Pánik sárga képe. Mi lesz? Három hónapja szelik az Óceán szürke szőnyegét, nyugatra, egyre nyugatra, s a tompa hajófar mögött titkosan és kérelhetetlen símasággal fut össze a felzavart nedű. Pénzeket és állásokat ígért a kapitány, ha Ázsia keleti partjait eléri. Az ám, de ki járt arra előttük? Senki. A portugál partokról nyugatra a végtelenség lebeg ég és föld között — és ezek az új emberek beszélnek csak, hogy a Föld-

golyón nem lehet eltévedni, mert visszajut az ember oda, ahonnan elindult. Az új emberek beszélnek, de a sötétszemű Szinéziusz s két halvány, ifjú tanítványa másféle kabalát tudnak. A kormányos hallotta őket beszélgetni, éjszaka a fedélzet alatt. Mozsárban porokat törtek és zöld láng csapott fel a mozsárból, amitől átlátszó lesz a bőr és a koponyát látni. Az árbo csúcsán ugyanakkor libegve villant fel Szent Elm tüze. A kormányos kihallgatta azt is, amit Szinéziusz és Kristóf kapitány beszélt: sokat nem értett belőle, de amit értett, elég volt hozzá, hogy elrontsa az álmát.

Mikor elindultak, Kristóf kapitány volt jókedvű és beszédes és Szinéziusz hallgatott akkor sötéten. Most, mintha kicserélték volna ezt a két embert. Szinéziusz rejtelmes mosollyal ül napok óta a kötélhágcson és ő maga szólítja meg a kapitányt.

— Hajnalban, négy óra múlva, Kristóf kapitány, lejár fogadásunk. Akkor megkapom ám Ninát, a kis vitorlás bárkát — át is veszem, Kristóf kapitány.

— Hajnalban, Szinéziusz, árbockosarunkból szárazföldet lát, — mondja Kristóf erős bizalommal. — Így szólt fogadásunk. Ha nem: magáé a bárka.

— Hát nem látja még? — mondta Szinéziusz és szája remegett és elfehéredett. — Hát nem látja még, hogy tévedett? Otthon egyszerű és világos volt a számítás, amit Regiomontanus és a többi bolond szabott ki nekünk... Nyugatra, egyre nyugatra... és Ázsia... De most, két hónapja futunk a semmibe... ohó! Kristóf! nézze csak — nem látja, hogy változik a tenger színe zöldről kékbe és kékből szürkébe megint? Nem

látja odafent... amiről beszéltem... nem látja a száraz tüzet, amibe szalamanderek bujkálnak?

Az árbóc tetején valóban kékes fény villódzott. Kolumbusz könnyedén remegett össze.

— Bolond maga, Szinéziusz — mondta aztán hangosan. — Megint a Kristályégről álmodozik.

Szinéziusz hosszan gondolkodott. Aztán hal-
kan, mintha maga elé beszélne, elmondta, hogy gondolja ő azt.

— Maguk aranyat akarnak, Kristóf; maguk nem értenek engem. Én ismerem magát, Kristóf; magát lelkes és közügyekért lángoló embernek tudják az udvarnál, mert megígérte, hogy nyugaton át eljut Ázsiába. De én tudom, hogy mi kell magának; új országok kellenek és sok arany, alkirályi cím, dicsőség, siker, elismerés. Ezekért mondott le a szalamanderről, a lég-nemű nőkről és a szférák zenéjéről, amit én keresek, nem mintha hinne Regiomontanusnak, aki börtönbe akarja csukni a végtelen Fantáziát. Palos szigetén leveleket mutatott nekem, amikben János király pénzt és hajókat és tengernagyi címet ígért magának, ha Granada ostromát befejezték. Ez kell magának, Kristóf és ennek az egész csöcseléknek, amit magával lódított. Arany, új ország, minél hamarabb, minél közelebb. Két hónapja futunk a vízen és maguk már is nyugtalankodnak...

Közelebb hajolt a kapitányhoz:

— És mi lenne akkor, — süttogta — ha egy évig... két évig... három évig... és még tovább... futna a hajó nyugati széllel... és nem látna partot sehol...

— Október közepén elérjük Hátsó-Indiát

vagy valami új szigetet... Maga bolond, Szinéziusz.

A szél elkapta a szót. Messze, mint egy kietlen, kábító üresség, kongott az éjszaka előttük a nyugati égen. Oly szörnyű messze, messze voltak a csillagok.

— A fedélköz alatt dolgoztam, — folytatta Szinéziusz — tudja, az ifjúság elixírjét keresem, Kristóf...

Először történt, hogy Kristóf nem tudott mosolyogni ezen. A mai éjszakán, itt, ezen az ismeretlen tengeren, ahol ember még nem járt, másképpen hangzottak e szavak, mint a kis spanyol kocsmában. Erőlködve görbítette le száját, de érezte, hogy elsápad.

— A száraz tűz hiányzott eddig, Kristóf. De most megvan. Nézze, hogy libeg... Éjszaka, a fedélköz alá beloptam néhány lángnyelvet... és éreztem, hogy hatja át a véretem, sűrűn és hidegen... Ez a tűz, amiről egyikük se tud... De most már biztos vagyok a dolgomban, Kristóf kapitány. Egy óra múlva hajnal lesz és én megkapom az én vitorlásomat... és itt akkor elhagyom a Santa Mariát. Pusson Marton Alonsi és Yamez, az én tanítványaim, velem jönnek. Együtt ültünk éjszaka, Kristóf és láttuk a szalamandert.

Kolumbus erőltetve nevetett:

— Hát mondja csak, Szinéziusz... mégis... hogy képzele? Hova mennénk azzal a rozzant bárkával, feltéve, ha...

— Tegnap még rozzant volt a bárka, — suttogta Szinéziusz.

— És ma?

— Bizonyos benne... egészen bizonyos

benne, Kristóf kapitány, hogy most, e percben is víz van még alattunk...?

A kapitány megütközve nézett rá. Kinyitotta a száját, de egy hangot se tudott szólalni. Az alkimista fojtott tűzzel suttogott a fülébe.

— Mind a hárman láttuk a szalamandert, tűzből és levegőből... Aztán egyszerre megváltozott az alakja... Sárgászöld fény lobogott és mi meztelen nőt láttunk a hideg tűzben, amint libegve felszállott... Néztünk utána... A légnemű nőalak végigfutott a fedélzeten, lesiklott a hajó orrán és a vízre lépett... Futott a vízen, nyugat felé. Halvány fénysugár futott utána. Néztük... néztük... rettentő távolságban volt már... már nem láttuk az alakját... akkora volt csak, mint egy csillag. De még láttuk, hogy távolodik. Egyszerre, mintha emelkedett volna... de a fénysugár mutatta, hogy még a vízen a fut... Ott tehát a víz emelkedett már, a messzeségben... Aztán néztük még, azt hittük, hogy látjuk... de azon a helyen, ahol egyetlen tűzponttá zsugorodott össze, a Szaturnusz vörös rózsája villogott. Odanézzzen!!...

Oly hevesen lökte meg a kapitányt, hogy az megriadt.

— Odanézzzen!... A Szaturnusz!... Ott tűnt el... Ott tűnt el, egy félóra alatt, holott Tresmagistus megírja, hogy kétezer évig kell futni a hajónak, míg azt a távolságot befutja.

— No és? — suttogta a kapitány. Határozottan rosszul érezte magát.

— Kétezer év!... De mi az, ha megvan az ifjúság elixírje, mi az a kétezer év nekem...? Hatszáz évig futunk a vízen... elixírből élünk, semmi másból, addig... hatszáz év múlva rit-

kulni kezd a víz, az Óceán végtelen vize... Bárkánk emelkedik... A száraz víz emeli... alattunk fényes, hideg ködök gomolyognak... a Föld... De a mi bárkánk húszezer méter magasságban lebeg már... vitorlája ráfekszik a levegőre, mint valami felhő... felhőnek hinné, ha alulról nézné valaki.

Az alkimista hangja úgy remegett most, mint a szél. Odafent borzongtak a keresztes vitorlák.

— És aztán... aztán a levegővé vált vízben úszunk tovább... Körülöttünk szárnyas emberek buknak alá... Aranyból csinálnak gyümölcsöt... és gyümölcsből aranyat... Még négyszáz év és mi elértük a Kristályeget. Nyugatra nyugat van csak, Kristóf... nyugatra a végtelen tenger van csak, mely összeölelkezik az éggel... az éggel, ahonnan a szférák zenéje szól... egy rettenetes, rettenetes tévedés áldozata vagy, Kristóf... és most kiderült ez a tévedés... Azt hittétek, kezetekbe kerül a világ, ha tömlőcbe vetitek a Lélek szabad szárnyalását s megmutatjátok, hogy a Földről nincs mód feljutni az Égre. Egy évre való kenyeret és vizet hoztatok magatokkal... pedig a Végtelenség és Örökkévalóság útján indultatok el... Ezért lakolnotok kell, mert nincs mód rá, hogy átlépjétek az istenek országának határát... Nézd, Kristóf, nézd... eltűnt a láthatár... nézd, a Szaturnusz nem az égen van már... hanem ott lebeg a víz alatt... Nem érzed?... nem gördül már a hajó... már nem úszunk a vízben... Valami könnyű, súlytalan légből lebegünk... Nézd... a vitorlák... olyanok, mint a felhők... Érzed, hogy rohanunk... Hallod? Hal-

lod...? Hallod ezt a zenét...? Onnan... onnan... ahol a láthatár eltűnt... a szférák zenéje...

A kapitány szívverése megállt: füle zúgni kezdett, a vér akadozott ereiben. Rettenetes távolból valami hihetetlen, ismeretlen, jéghideg zene szólt.

És ekkor nyugaton világosodni kezdett az ég.

Kristóf észre se vette, hogy körmei görcsösen vájódtak az alkimista karjába. Belékapaszkodott, mint hajótörött a deszkaszálba, mert azt hitte, azonnal elájul.

Az alkimista diadalmasan állt fel... szét-tárta karjait és kinyitotta a száját. De mielőtt szólhatott, éles, sikongó kiáltás hasított a levegőbe, mint a villám.

— Föld!

Egy percig úgy maradtak, mozdulatlanul. Kristóf kapitány tért magához először: eleresztette az alkimistát és tüdejéből ordítás szakadt fel, mint mikor felébredtünk a borzalom és rémület álmából.

— Föld! — ordította, — ellökte az alkimistát, tombolt, nem bírta magával. A fedélközre futott, onnan a hajó orrára, — nyugaton beteges, sárgás fény villódzott: sárgás fény és egy keskeny, hajszálnyi szürke sáv.

— Odanézzen!... lihegte és rázta az alkimistát, — Szinéziusz, odanézzen. Nyugat-India!... Nyugatról indultunk és elértük keletet! Hát mégis — tudtam, én bolond — el voltam kábulva az éjszakától... csakhogy nekem volt igazam!

Nevetett, ugrált, mint a gyerek.

— No Szinéziusz, — odanézzen hát — látja

a földet? Megnyertem a fogadást! Hajnali négy óra!

— Nem látom.

— Mit beszél? Nem látja?

— Nem látom és nem is akarom látni, — mondta Szinéziusz hidegen és a hangjában volt valami az elszegényedett arisztokrata gőgjéből, akinek a szolgálja főnyereményt csinált. — És ezzel megnyertem a fogadást: úgy szólt az, hogy enyém a vitorlás bárka, ha hajnalban nem látunk földet nyugaton. Oldozza le a bárkát, Kristóf kapitány és hívassa az én tanítványaimat — aztán induljon el oda, ahol azt a szennyes, szürke szalagot érzi, amit földnek hisz. Én pedig a bárkán megindulok velük nyugat felé.

•

Santa Maria eltűnt a láthatárról, Szinéziusz az alkimista és két tanítványa, Yamez és Paracelsus pedig a vitorlás bárka kormánypadkájára ültek és úgy bámulták a forgó vitorlát. Északnyugatnak fordult a bárka; a nyugati láthatáron halványfehér sáv bukácsolt a növekvő dagályban: az Új Föld, amit néhány órája látott meg Kolumbus a Santa Maria fedélzetéről.

Szinéziusz legyintett a kezével és rajongó, sötét tekintetét, mint valami bűvös, fekete sátrát borította az ifjak fölé.

— Megbántátok, hogy otthagytátok őt és velem jöttetek? — kérdezte aztán szájalommal.

A tanítványok hallgattak.

— Ne féljete, — szólt nekik. — Az ő Új Földje nem volt méltó mihozzánk. Nem, nem tűrhettük, úgy-e, hogy nekik legyen igazuk: a

börtöntartóknak. Föld és megint Föld: ostobaság. Új Földnek nevezik majd: én pedig azt mondom nektek, hogy nem találnak ott semmi újat. Aranyat találnak a földben és vörös embereket, akik mégis hozzájuk hasonlatosak. Megismerik beszédjüket és szorgalmas kis hajók indulnak meg Európa partjairól, hogy birtokba vegyék az új természetet. A német pozitivisták, asztronomusok és fizikusok pedig elégedetten dörzsölik majd a tenyerüket: íme, a teória tudománnyá lett, kemény teke a Föld s mi kicsiny kukacok rajta, akik születünk, hogy együnk a sajtból s aztán porrá legyen mindenünk, amit emberről tudunk: a test. Nem kell — nekik adom. Otthagytam őket. Nekik adom az Új Földet s az egész Földet, mely gömbölyű és körülzárt. Hiszek az én mestereimnek: Aristotelesnek, a derűs bölcsnek, ki a légnemű nőkről beszélt — hiszek János evangélistának, aki látta megnyílni az eget s a Hétszarvú Bárányt is látta — hiszek Albertus Magnusnak s Hermes Tresmegistosnak — és hiszek a Messzeségben, amelynek nem lehet határa, minthogy nincs határa a képzeletnek, mely az ő szülötte.

A tanítványok hallgattak.

— Hát elfelejtettétek? — mondta Szinéziusz alázatosan és szinte könyörögve, — elfelejtettétek a stuttgarti éjszakákat? Elfelejtettétek a zöld kohót, aminek fenekén kékeszölden csillogott a Magisztérium? Nem hisztek nekem? Nem hiszitek el, hogy elérjük a Kristályeget?

Alkonyodott: Szent Elm tüze újra fellobogott a vitorlacsúcsokon.

— Itt az elixír, mondta Szinéziusz és felmutatta a fiolát. — Ne irigyeljétek Kolumbuszt és társait: ők meghalni mennek az Új Föld po-

rába. Sívó homok várja őket; nappal és éj szabályos váltakozása, míg el nem következik az utolsó nappal és utolsó éjszaka. A mi utunk pedig elvisz minket ezen az Óceánon. Hat hónapig megyünk még s naponta iszunk a bölcsek vizéből. S ekkor hangosabban halljuk majd *azt* a zenét — s ekkor felkel a nap, utoljára, s nem nyugszik le többet: s nincs többé alkonyat, ó Paracelsus! S ifjan és halhatatlan testtel, halhatatlan lélekkel folytatjuk utunkat a légtegeren át: hatszáz évig, ó Yamez, s hatszáz év múlva a Külső Burok nyílik meg előttünk: — ismét hatszáz év és megnyílik a Kristályég előttünk. Ott beszélünk a szárnyas emberekkel, mert addig megtanulunk beszélni az ő nyelvükön: a szférák nyelvén, mely hangjegyekkel fejezi ki a mély, mély, mély gondolatot. S akkor, ha úgy tetszik, Paracelsus és Yamez, visszafordulhatunk megint: kétszerhatszáz év — és elérjük ismét Palos szigetét és Palos szigetéről bevezünk Lisszabon kikötőjébe. Most az úr ezernégyszázkilencvenkettedik évében vagyunk: — akkor kétezerhatszáz és kilencvenet írnak az európai népek. Megváltozott világot találunk, azt elgondolhatjátok, Kolumbusz és követői megváltoztatják a világ képét. Tudósok jönnek majd, akik lemérik ama golyó felszínét, melyet ők határoltnak vélnek — és minden kicsinyes, lelketlen számítás őket igazolja. Tudósok jönnek, akik megméri a távolságokat és birtokukba veszik a Földet. Mindenki nekik hisz majd, ezer éven át, a tiszta és népszerű Tudománynak, amely olyat állít csak, amit be tud bizonyítani — s olyat hisz el csak, amit szemével lát és fülével hall — mert ezen éven át Szem és Fül lesz a bálvány, ó Paracelsus, s e bálvá-

nyoknak éppen úgy hódolnak ők, mint egykor a perzsák és asszírok hittek a kövek erejében. Mi tudjuk csak, hogy minden bálvány hamisság, mert Isten, a Lényeg, megfoghatatlan. De ők hiszik majd a vaskos és kézzelfogható Tudományt, mely a csöcseléknak hízeleg. És tiszteletére palotákat építenek majd az Óvilágban s az Új Földön egyaránt: palotákat és masinákat. Mire visszatérünk, masinákat találunk majd, amik a levegőben csaponganak és körülrepülnek a Földet és hirdetik a sarlatán tudósok kicsiny dicsőségét: kicsiny csodákat, amilyeneket e kicsiny Krisztusok mívelhettek.

És ekkor, kétezerhatszázkilencvenben, mikor a régi Tudományt javában dicsőíti minden s minden neki hisz csak: — s mikor a mi eljövételünket néhány rejtelmes Géniusz reméli csak remegve: — mi hárman megjelenünk Európa fölött. Megjelenünk és a nyomunkban ujjongás és álmélkodás fakad: hozzuk az új tant, mely romba süllyeszt s a korhadt porba visszadönt minden régi tákolmányt — mert vénhedt és rút lesz akkor a nehézkes bábjátékos, aki golyókat eszelt ki s tekézett velük a végtelen ürben. Hozzuk a hírt: testvérek, felfedeztük az igazi Újvilágot, odaát, a kárpit mögött! Kolumbusz és emberei régen por és hamu lesz már akkor: a kicsinyke Új Föld, amit felfedeztek, vén és kiszikkadt és romokkal népesült — fáradt tudósok hirdetik rekedten s egyre halkabban a Szem és Fül tanítását, mely a Képzeletet börtönbe zárta — elszikkasztotta az agyat s utána kiszikkadt az ifjú és viruló test. Hozzuk a hírt: testvérek, északnyugaton, az Óceán fölött, kicsiny ösvényt találtunk, hajónk alig fért keresztül torkolatán — de ez az ösvény egyenesen kivezet

a Térbe és fel, a testtelen emberek országába, akiknek megmondottuk, hogy van út, leszállani a Földre, s a fénysugár szárnyán már jönnek utánunk s itt lesznek csakhamar — és mi átme-gyünk középük — az ő országukba, ahol nem sárga és kemény az arany, mint amaz Új Földön, amit Kolumbusz adott nektek — ott az arany folyékony és lobog, mint a tűz — s ha ittatok belőle, elfelejtitek a Halál nyomasztó kísértetét — s elmúlik tőletek a Halál, mint egy ostoba álom, amit megmosolyog a fölébredő. Testvérek: Aristoteles és Kolumbusz hazudtak nektek és hazudtak a tételek — hazudott a premissza és ha-zudott a konkluzió — jertek, felfedeztük az Új Utat és elhoztuk a Magisztériumot, amit hosszú századokon át kinevettetek, mint a hogy mi kine-vettük őt, mikor megállt a kapuk előtt és így szólt: »Eppur si muove...«

Az alkimista előrehajolt: tanítványai hang-talanul fordultak nyugat felé, ahol a Santa Maria eltűnt. Nem látszott már a csücske se vi-torláinak. Mérhetetlen fájdalom szorította ösz-sze a tanítványok szívét. Az alkimista beszélt.

— Esteledik. Paracelsus, édes fiam — for-dítsd a kormányt. A csillagok ott reszketnek az égen: a Merkur most bukott fel és szelíden ring a vizek fölött. Nem érzitek? emelkedünk. Hígan és egyre könnyebben siklik el alattunk az Óceán és észrevétlenül dagad. Csendben és reszkető lé-lekkel figyeljétek — mert új vizekre értünk. Csendben és gyönyörbefúló lélekkel figyeljétek a szavamra: mert észre sem veszitek s már nem szavakkal beszélek hozzátok, hanem hangokkal és ti értitek majd e hangokat, mintha szavak volnának. Mindegyre tünedeznek a szavak az én beszédemből, itt-ott bukkan fel még egy-egy —

a többi halkul, emelkedik, összefolyik, egyetlen elnyújtott melódiába olvad: s a végtelenből és messzeségből mély gordonkahangon kíséri az új, hideg, ismeretlen zenekar ezt a melódiát. Most hajoljatok ki óvatosan a korlát fölött s nézzetek magatok alá. A tengerfenék világítani kezd.

A tanítványok elbűvölve hajoltak ki az Óceán fölé — és ekkor, kietlen, kietlen messziségben és mélységben, alattuk, halvány derengés hajnalodott. Messze, messze, a mélységben, egy óriási város feküdt kéken, ködösen, a vízrétegek alatt. Apró tornyok és bástyák szegték be falait, furcsa, színes kupolák, mint a régi, szumír városokat képzeljük. A város fölött villogó színekben óriási lények cikáztak: innen apróknak látszottak, mint a halak, de voltak akkorák, mint egy-egy ház odalent. Némelyeknek sárkányformájuk volt, mások az ichtioszauruszokhoz hasonlítottak, amiknek csontjait a hallei egyetem őrzi. A város szélén magas domb állott és e domb tetején zöld láng lobogott: zöld lángok közt kígyótestű alak bujkált: ugyanaz, akit a Santa Maria fülkéjében láttak az elmúlt éjszaka.

I.

Régen, mikor még a Földön éltem, álmodtam ezt.

A nyár végét járta akkor: minden forróság és fény, ami hónapok óta összegyűlt, ízzé, pirossággá, cukros levekké duzzadt a gyümölcsökben, a föld lihegő tüdejében. Porhanyóssá váltak a nehéz banánok és a narancsok héja kipirult és a pálmák zöldje szinte vakított már. Az emberek is megértek, mint a gyümölcsök. Estefelé, mikor a tengerből kidugtuk a vállunkat, mintha rőt-re sült cipók vagy égett naspolyák úsztak volna a vízen: a bőrünk megbar-nult és a szemünk csillogott.

Nagyszerű, pogány nyár volt és eltartott vagy húsz évig. Az arénában olimpusi versenyeket rendeztünk, meztelen fiúk bírkóztak és perzsa nők táncoltak a végén, — mindnyájan fiatalok voltunk és körülbelül mindnyájan szerelmesek egymásba. A lakomák buja, fűszeres zsírját bódító borokkal öblögettük le, — éjjel után büszke és lüktető fejjel dalokat írtunk aztán és meséket költöttünk. Megénekeltek a nők keblét és csípőjét és csodálatos hasonlatokat találtunk a nők, a gyümölcsök, a virágok,

bársonybőrű macskafélék és italok között. Egy-egy szép hasonlat valósággal mámorossá tett és lázba hozott egy váratlan és lágyan csendülő rím: a költőt kiáltozva és száguldó szavakkal ünnepeltük ilyenkor, — néha még szebb hasonlattal dícsértük a művet, mint amilyenekkel a költő felcicomázta.

Drámákat is játszottunk, amikbe sötét szenvedélyek törtek ki szabadon és a szimbolumok épúgy húsból és vérből valók voltak, mint az emberek. E drámákhoz egy olasz muzsikusz írt közzenét, — határtalan epedés volt a zenében, kétségbeesett, olthatatlan vágy: a zenekarból mintha görcsös karok nyulkáltak volna ki, hogy megkapaszkodjanak valami barna leány lobogó hajába. Sokszor fuldokolva zokogtam ezenén, mert szerelmes voltam Lollába, akit az olasz muzsikusz is szeretett és legjobban úgy tudtam volna szeretni, ha meghalhatok a lábai előtt.

Nem féltünk a haláltól. A temetéseket orgiák követték és nem emeltünk síremlékeket. A halálról csak kiömlő és lüktető vér jutott az eszünkbe, semmi egyéb. Beszéltek egy grófnőről, aki hallatlan s szívdermesztő módon elégitette ki szerelmi vágyait: áldozatai közt gyermekek is voltak és fiatal leányok; e nőre gyakran és tikkadtan gondoltunk. Augusztus császár udvarában gyakran megjelentünk és beszélgettünk az agg Maecenással. Egy ideig mindnyájunknak Borgia Caesar volt ideálunk, — később raffináltabbak lettünk, pásztorjátékokat rendeztünk a versaillesi parkban. Majd Duse és D'Annunzio szerelme izgatott, jelzőink egyre ragyogóbbak lettek és valamelyikünk megírta darabnak Salome táncát. S közben, egész nyáron át, vakítva tündökölt a nap, a

Quarnero szikrázott és égett, mint a gyémánt, fel egészen az Alpeseig, forró lett a föld s a dán vizekbe láttuk lebukni: tovább nem igen érdekelt, mi lehet. Gyönyörű nyár volt és folyton kék volt az ég. Egy délután megjelent az idegen.

II.

Délután Lollával csónakáztunk. Forró és könnyes voltam: a haldokló nyárról és haldokló ifjúságról beszéltem, sok színt kevertem a szavakba, mert a tó túlsó partján sárga, piros és kék színek vegyültek a fák zöldjébe s én szembekerültem e fákkal. De kifogytam a szavakból és színekből és mikor már nem tudtam beszélni, Lolla unatkozva hajolt ki a csónakból és ujjait hűtötte. Gondolkodtam, milyen hangszer szólhatna helyettem, de csak epedő melódiák jutottak eszembe és mindegyikben ugyanaz a sóvárgás volt csak, amiről beszélhettem. Kifogytam és ekkor valami kényelmetlen, buta üresség állt be.

Visszamentünk a szállodába. A kertben fiatal leányok tenniszeztek, sokan voltak a hallban, de fáradt voltam és levertem, nem mentem be. A portás kint állt a kapu előtt és egy idegen fiatalemberrel beszélt. Láttam, hogy nem értik meg egymást. Odamentem. Szőke, kékszemű, jelentéktelen ifjú volt, norvégül beszélt. Franciául szólítottam meg. Útbaigazítottam és valahogyan együtt is maradtunk.

Vacsoránál már bizalmasabbak lettünk. Ekkor vettem észre, hogy tévedtem: nem kék szemei voltak, hanem szürkék és legalább egy fejjel volt magasabb, mint ahogy első percben

láttam. Ezen egy kicsit csodálkoztam, de aztán cinikusan vállat vontam. Nagyon keveset beszélt. Ekkor már mintha nem is Capri szigetén lettünk volna, hanem valami német kikötőben, talán Hamburg közelében, egy fürdőhelyen. Unalmamban neki is Lolláról kezdtem beszélni, ebbe belemelegedtem, ragyogó szavaim visszatértek, dagadtak, egyre forróbb és lüktetőbb lett megint a beszédem, végre egészen melódiákba csapott át, daloltam, dalolva magyaráztam neki, mit érzek és sírtam hozzá. Hirtelen elhallgattam, hogy a hatást vizsgáljam. Reméltem, hogy legalább is könnyezni fog. De a norvég most megint egész más volt már: hosszú, kékecsszürke haja volt, ami furesán lobogott a feje körül, mint a borszesz hideg, kék lángja vagy a lidérctűz a hideg és nyirkos tavak tetején. Az arca pedig egészen megnyúlt, két méter hosszú arca volt, elfolyó körvonalakban, nem nézett rám, nem is felelt semmit. Hanem mikor jobban odafigyeltem, hallottam, hogy egészen halkán, mintegy magának dúdol vagy fütyörész valamit. Úgy látszik, a fogain keresztül fütyörészett, mert az arca nem mozdult közben, belülről jött ez a vontatott, kísérteties hang, amihez hasonlót nem hallottam soha. A fütyölés egyre élesebb és hasítóbb lett: valami megcsapta az arcomat. Hirtelen átvillant rajtam, hogy nyilván hasbeszélő ez az ember, ez nem emberi hang, nem torokból jön. Megborzongtam és kértem, ne tegye ezt, mert idegessé tesz. Erre elfogulatlanul és könnyedén csevegni kezdett; de hirtelen borzadással vettem észre, hogy mialatt beszél, nem hagyja abba ezt a kísérteties fütyölést, mely tompán és mélyen ott zúg azért benne, a szavak fenekén. Hasbeszélő,

nyugtattam meg magam, de éreztem, hogy el-sápadok.

Később ajánlottam neki, hogy bemutatom Lollának. Mikor Lollával beszélt, megint egészen jelentéktelen fiatalember volt, udvariasan felelgetett, de közönyös maradt. Csak az volt különös, hogy az egyik oldala valami zöldes fénnnyel meg volt világítva: egy pillanatra, mintha ezen az oldalon öt vagy hat karja lett volna, de nem láttam tisztán és ezek a ködszerű testrészek hirtelen szertefoszlottak.

Utóbb kíváncsian kérdeztem, mit szól Lollához, illik-e rá az a forró ária, amit a tisztele-tére írtam és zongorázni szoktam. Udvariasan, de hidegen dicsérte. Egyszerre zavartan vettem észre, hogy én untatom őt. Hangosan beszéltem, magyaráztam neki és ekkor jöttem rá, hogy nem azon az oldalon ül, ahová beszélek: — megfordultam és a hátam mögött állt és hangosan, szilajul felnevetett. Elszégyeltem magam. Most megint csönd lett, de ezt nem tudtam elviselni: nehéz nyomás ült a mellemre. Kínlódva keres-tem a szavakat: megkérdeztem, hogy kit szeret és tud-e énekelni? Ekkor nyugodtan és határo-zottan kijelentette, hogy kedvese az északi sar-kon várja őt, még nem látja tisztán a ködön keresztül, de szíve, egy keskeny és hajlékony vasdarab, állandóan arra mutat hegybefutó vé-gével, mint az iránytű, s ha egyszer e piciny vasszilánk elszabadul testéből, a ködön és vízen keresztül ódafut majd ama de-lejes ponthoz. Énekelni is szokott: — és ekkor megint hallottam azt a hátborzon-gató zenét, a füttyszót, egyhangú ütemeivel. Zene volt, végtelenül hajlékony és magasan le-begő: — de mikor magamban megrögzíteni

próbáltam, kiderült, hogy a kromatikus skála hangjegyeivel nem lehet kifejezni s így hangszer nem is játszhatja el soha. Ekkor felismerem, hogy a norvég örült. Már ekkor esteledett. Nem láthattam az arcát, de éreztem, hogy magam is megőrülnék, ha most látnám. Hol közelről, hol távolabbról hallottam a hangját, a norvég lihegett, rakoncátlanul dobálta magát és a karjai, amikkel a taktust verte, ezer méter hosszúak is lehettek, amint az elfeketülő égbolton hadonászott. Csitítani próbáltam, mondtam, hogy majd csak találkozni fog kedvesével, övé lesz és elviheti Capri szigetére. Most végre komolyan válaszolt nekem: emberfölötti fájdalom volt a szavában. Azt mondta, hogy kedvesét nem viheti Capri szigetére soha, — hogy kedvese rég meghalt, de valahol, valamikor azért látni fogja mégis, akár őt, akár az árnyékát, — ha nem itt, talán a halottak között, — halihó, halihó! — mikor majd elhamvad a Föld és kialszik a Nap, — majd a temető fütyülő sötétjében — halihó!... sírkeresztek között tapogatva keresi azt, kit a fény tett láthatatlanná. S mikor csitítottam, tombolni kezdett és úgy hánykolódott, mint a tenger, — nem bírom már, fütyölte, nem bírom ezt a füledt meleget, ezt a zsírt, ezt a tikkadást, ezt a sok buta napot és puffadt gyümölcsöt. És mikor ezt mondta, valami suhogni kezdett a hajamban, oly rettentő félelem fogott el, hogy elájultam.

III.

Másnap, mikor kinéztem az ablakon, hidegfelete volt az ég és a hegyek mögött az északi szél. Forogva szaladt végig az uccán, szíjat ha-

sított a levegőből és tépte a házak fedelét, hogy visítottak bele. A fák földig hajoltak és a levegőben forgott a föld szemete. Női fátylak rongyait sodorta tovább, a cölöpök csikorogtak. Túl a tó vize sötétlett és borzolódott, néhol felfordult vitorlák metszették a tarajokat. Az utat, ahol rémülten és vacogva futottam haza, nyakam köré csavarva görcsös köpenyem, az utat lesöpört, érett fügék borították, — a szél söpörte a gyümölcsöt, futottak előttem, mintha mind életre kelt volna, s most jajgatva, bőgve bánná, hogy oly sokáig aludt.

Felemeltem a kezem, kegyelmet kértem, köpenyem örvénylett fejem körül, — s ekkor magasan, magasan a fejem fölött, két rohanó felhő között hallottam, hogy füttyül az északi szél, — füttyült és vihogott és megismertem a kísérteties zenét, amit tegnap hallottam a szálloda lugasában.

Az északi szél tombolt és dühöngött az égbolt harangjában; a sűrű, puha és fekete felhők pedig olyanok voltak most, mint egy óriási cella kitapétázott falai, melyeket dörömbölve tép öklével és fejével csapdos kényszerzubbonyában az örült, az északi szél.

I.

Reggel erősen sütött a nap és Balogh Lajos fintorogva, mérgesen pislogott, mikor leért az uccára. Nagyon élesnek találta a napfényt, a gyomra is émelygett a sonkacsülöktől, amit reggelenként evett. Kabátját, ezt a furcsa kabátot, begombolta elül; körülményesen felhajtotta a nadrágját. Minden ruhadarab egészen korrekt és elegáns volt Balogh Lajoson: hangsúlyozottan divatszerű, alkalmazkodó. A szabó, mikor mértéket vett, élénken és gyakorlott hangon diktálta segédjének a számokat: sacco-öltönyről és zsaketről beszélt, élénken vitatkozott róla, hogy egysoros vagy kétsoros legyen és egyéb ilyen részletekről. Mikor a derékhozúságot diktálta, olyan udvarias és természetes volt a hangja, mintha soha életében olyan háthozúságot nem látott volna, ami legalább negyven centiméterrel hosszabb ne lenne a mellhosszúságnál; gyakorlott és minden meglepetéstől vagy csodálkozástól ment szavai úgy körülírták az esetet, hogy az ember azt hihette: a legújabb párizsi divat a felsőkabátot hátban egészen bőnek és lötyögősnek írja elő és nadrágban az idén kizárólag hetvencentiméteres hosszúságút hor-

danak. És csinált Balogh Lajosnak szabályos saccót és őszikabátot: a gomblyukak legújabb divat szerint, horgosan körülvarrva, az ujjak elül bővülnek, a gallér erősen kihajtott, a mellény gallértalan. Oldalzsebet is csinált, saccóban az idén megint divat és hátul, a kabáton akasztó volt, alatta selyemszalag, mint ahogy egy rendes, divatos sacco-öltőnynél már illik. Minden megvolt a ruhán, rávarrva, ráragasztva, beillesztve: és az, hogy az egész kabát, mikor az ember kézbe vette, valami értelmetlen, formátlan, képtelen rongydarab volt, mert nem volt kabátalakja: az a körülmény e kínosan korrekt és tökéletes részletek mellett valami olyan dologgá lett, amiről nem lehet beszélni, mert nem tartozott a tárgyhoz: a tárgy pedig az, hogy ez a kabát tényleg a legújabb divat szerint készült. Balogh Lajos ehhez a ruhához kifogástalan fehérneműt és gyémántos garnitúrát hordott; hozzászokott, hogy az emberek dicsérjék a gombjait és a nyakkenőjét. Az emberek valóban dicsérték a nyakkenőjét és volt olyan, aki megkérdezte, ki a szabója. Balogh Lajos lassanként hozzászokott, hogy ő elegáns ember.

Ahhoz is hozzászokott, hogy vele mindenki végletekig udvarias és előzékeny. Az uccán megálltak az ismerősei, kezeltek vele és szinte túlzottan érdekelte őket minden, amiről beszélt. Ha valami vitába beleszólt: a kávéházi asztalnál udvariasan elhallgatott mindenki és végighallgatták. Mindenki kedves és jó volt hozzá: eléje tették a gyufatartót, rásegítették a kabátot. A viccein hangosan nevettek. Mindehhez hozzászokott, de valami kényelmetlen és fanyar íz maradt benne e jelekből, öntudatlanul: maga se tudta, mi az. Egy időben nőekkel kezdett fog-

lalkozni: az, ami hozzájuk vitte, kezdetben csak valami bárgyú, remegő és tompa ösztön volt; ismeretlen hatalmú, elérhetetlen és nagyszerű istenség felé emelkedő állati imádat. De meglepetve tapasztalta, hogy az istenség, legalább látszólag, nem is elérhetetlen: a nők mosolyogva néztek rá, épp olyan kedvesen és udvariasan beszéltek vele, mint a férfiak. Sőt megtörtént, hogy vele szívesebben beszéltek, mint szép, sudár férfiakkal: pedig nem volt még csak jó causeur se. Ehhez is hozzászokott hát és cinikusan viccelődve és fölényesen beszélt a nőkkel, mint az éjjeli mulatóhelyek habitüei. De ebből is valami keserű íz maradt vissza, amiről nem tudott számot adni magának, de ami keserűvé, aztán hetykévé tette és érthetetlen módon gyanakodóvá. Hangosan és kihívóan beszélt, belevágott más emberek szavába, nem tűrt ellenmondást: a vitákat két szóval elintézte és elutasítóan hozzátette: passz. Lármázott a pincérekkel, mindenből közkérdést csinált és fenyegetően szembehelezkedett mások véleményével. Egyszer a színházban valaki lehajolt a kalapjáért és meglökte: ekkor elvörösödött, felugrott és rikácsolva, gorombán rákiabált a hatalmas termetű, szőke úrra, hogy miért nem vigyáz. A szőke úr zavarosan mosolygott, bocsánatot kért, emelgette a kalapját. Balogh Lajos még vörösebb lett és a tor-kára gyűlt a tajték: még gorombábbat akart mondani, de nem lehetett. Rettenetesen gyűlölte azt az embert: szeretne volna megfojtani, kikarmolni a szemét.

II.

Felment a hivatalba és délután kettőig ült a kényelmes bőrkarosszék tág öblében. Azután egy előkelő Andrássy-úti étterembe ment ebédelni, de semmi sem ízlett neki. Majd a kávéházban lóversenyekről, színházakról, nőkről beszélgetett néhány hivatalnok-társával, újságírókkal. A szokottnál is izgékonyabb és fanyarabb volt ezen a szép, langyos őszi napon. Bántó maliciákat mondott mindenikről, aki szóba jött; válogatott a szivarokban. Estére szabadjegyet szerzett magának a színházba, hogy valamivel elüsse az időt. Színház előtt sétált a körúton, az ismerőseivel megállt néhány percre. Szidta azt a darabot, amit tegnapelőtt láttak együtt valakivel: ostobaság, mondta, hogy a férj megbocsát egy ilyen bestiának — egyszerűen gyávaság, mondta.

Az affér az Aréna-úton történt, egy kávéház előtt.

Valamelyik ismerősével sétált arra: öt óra lehetett. A kávéház terrasán egy kisbajuszú, barna úr ült, szép hölgy társaságában. Balogh Lajos torkába megint felgyúlt a keserűség: valahonnan ismerte a hölgyet és a barátjának elég hangosan megjegyzést tett rá. A következő dolgok egy félperc alatt történtek. A barna úr nyugodtan megfordult és rájuk nézett.

— Ennek a púposnak járt a szája? — mondta, kérdően a nőre nézve és egyenesen rámutatott Balogh Lajosra.

Balogh Lajos elhült. Csodálatos, de még sohasem mondták ezt a jelenlétében. Balogh Lajos életében először hallotta, úgy, bevallottan, hogy ő púpos.

De nem sokáig tűnődhetett ezen az új szenzáción: a következő pillanatban hatalmas pofon csattant el Balogh Lajos arcán: az arcához kapott és életében először érezte, hogy az az arc, amit most a pofon felhevített, milyen lötyögős, ráncos, formátlan valami.

Azután zavarosan hallott még hangokat, valaki lármázott, mintha ilyesmit beszélt volna: »pfuj, szégyen gyalázat, egy nyomorékot megütni, nem szégyenli magát?« Megpróbálta, hogy ismételje magában ezt a mondást és dadogó szájjal, hülyén meredt arra, aki megütötte. De nem tudta őszintén érezni, amit mondani akart. Hideg, kicsit durcás, de szép férfiarc nézett rá. Aztán ő lassan és támoltyogva ment előre az úton: valakik mentek el mellette, beszéltek hozzá, mintha heccelték volna. De ő csak legyintett: kiálló pofacsontja határozottan égett és fájt az ütéstől.

Egyszerre egyedül maradt, később jutott eszébe, hogy néhány embertől elkezelt. Körülnézett: a Thököly-út végén járt, hol apró munkásházak kezdődnek és gyárfüst terjeng. Hosszú kerítések mellett baktatott: egyszer kifogyott alóla a kövezet és egy tócsa mellett megállt. Az őszi alkonyat finoman permetezett: a púposnak eszébe jutott az arca, mert még mindig fájt: lehajolt és megnézte a tócsa vizében. De azonnal elkapta a fejét: riasztó, ostoba kép nézett vissza arcába — először látta az arcát így. A felöltője széle beleért a vízbe: a púpos lassan, gondolkodva levetette felöltőjét és nézte.

Nézte ezt a furcsa felöltőt, a korrekt gombokkal és az oldalzsebekkel, amiből selyemkendő csücske állott ki. Micsoda pokoli gúny volt, kinek a gonosz, kegyetlen tréfája ez a ka-

bát, amit az ő testére szabtak? Eszébe jutott, gyermekkorában a fiúk egy dinnyének kifúrták a belét, szemet, száját, orrot rajzoltak rá, emberfejet csináltak belőle: még monoklit is tettek a szemére. Egyszer meg valaki egy majmot felöltöztetett frakkba és a cirkuszban mutogatta. A púpos riadtan nézett körül: minha felharsant volna valahol az a hahota, amit akkor a cirkuszban keltett a majom — és amit azelőtt és azóta nem hallott soha eddig. Lehetséges... lehetséges... lehetséges volna... hogy mindez csak tréfa volt... hogy őt csakúgy felöltöztették... mint más embereket... és beszéltek vele... és rámosolyogtak... és aztán, mikor gögösen és kihúzva magát elfordult... akkor kitört a hahota...

Most jött rá, hogy mindig gyűlölte a ruháit. Mintha hályog esett volna le a szeméről. Hiszen ezek nem neki való ruhák! Velasquez képei jelentek meg előtte, amiket nőkkel csacsogva és szellemeskedve nézegetett pompás múzeumok csarnokaiban. Láttá a törpe púposokat, a király bolondjait, bohóc-sipkával, furcsa, rojtos-bojtos bársonynadrágban, piros zekében. Szegény, bolond, kijátszott púpos — valaki álmában leszedte róla ezeket a ruhákat, amiket rászabtak, amik neki valók voltak — és az udvaroncok ruháit adták rá, hogy mindenki kacagjon, mikor illegve végigmegy az uccán.

Azt hitte, megreped a halántéka, úgy előntötte a szégyen — futni kezdett, a tócsa szélén otthagytá az őszikabátot. A gyerekek megfordultak utána és sikongva rámutogattak: nini, púpos, mondták. Megállt és félszeg, hülye mosollyal nézte a gyerekeket. Apró, piszkos boltok ajtajában legények álltak — tisztelettel elődal-

gott mellettük és sóváran végignézte termetüket. Egy boltajtó fölött a nevét látta: Balogh Lajos — de nem csodálkozott rajta — milyen ostoba dolog, lám, persze, hiszen ez nem az ő neve: itt van az igazi Balogh Lajos, aki egy ép ember — neki csúfságból és gonosz tréfából adták ezt a nevet — nevet adtak neki, komoly, igazi nevet, vezetéknévvel és keresztnévvel, mint az igazi embereknek — holott neki nincs neve.

Mind hosszabb és hosszabb kerítések következtek: beesteledett. A púpos egyszerre megállott, körülnézett, leült egy padra. A kerítés mögött verkli szólt. Előtte, Soroksár felé, már mezők és vetések következtek. Az égen halványan kiütköztek a csillagok és közvetlen közelében egy tücsök szólalt meg: valószínűleg a kerítés alján serkedő fűből. A verkli ezt játszotta: »A faluban a legárvább én vagyok...« a púpos elandalogva hallgatta a nótát és most végre sírni kezdett. Felnézett az égre, mely barátságosan és lágyan takarta be őt éppen úgy, mint a nyomorult kis tücsköt és a roppant hegyeket. Maga elé nézett és egy görbe, nyomorult fát látott sok más, egyenes fák közt; ott állt és friss, zöld iszalag futott rá, veréb ült az ágai közt és a méhek és darazsak sem kerülték el. Kitárta vézna karját a lebukó nap felé, mely fényt és meleget árasztott rá, éppen úgy, mint másokra — beszívta a levegőt, mely lágyan, békésen folyt be tüdejébe, nem bánta, hogy ő púpos, de nem is mondta, hogy nem az. Újra egy tócsa fölé hajolt — és a víz barátságosan nézte őt: púpos vagy, mondta neki nyiltan és őszintén, de nem nevetett és nem haragudott. Púpos vagy, mondták a fák barátság-

gosan, mint ez a púpos fa itt, te szegény, szegény púpos. Gyere, szomorkodj bátran, szabadon, amiért ilyen nyomorult vagy, gyere, ülj le ide, sírd ki magad, van rá okod. Sírj, sírj, te szegény, szegény, szegény púpos. Sírj, teneked szabad, senkinek annyira nincs joga sírni: a gonoszok és rosszak, el akarták venni a könnyeidet, a te édes, egyetlen könnyeidet, mikor egyebed sincs, csak az, hogy sírhatsz. De jött egy jó ember, aki visszaadta. Sírj, semmid sincs és nekik mindenük: sírj, a világra szenvedni és gyötrődni születéssel és arra, hogy mások felüdüljenek és örüljenek, hogy nem oly nyomorultak, mint te: mások, akiknek gyönyöröket és mámorokat nyújt az élet, míg neked csak nyomort és szégyent adott, mindhalálig. Sírj, sírd ki magad, te szegény púpos, úgy-e jó, úgy-e édes?

A púpos hallgatta a fákat és most már úgy zokogott, hogy egész teste vonaglott bele: egyetlen, forró vágy olvasztotta szívét — csókolni szeretne volna, soká és sírva, a kezét, mely ma délután megütötte őt.

Napok.

Hogy az élet rövid, azt ti fiatalok találtátok ki — így szólt az öreg ember csendesen. — Ti történeteket beszéltek nekem, amikben úgy rohan élet és halál, mint ahogy piros és fekete váltakozik a rulett forgó korongján. Sok szép színdarabot láttam és sok szép verset olvastam töletek, szebbeket, mint a régiek írtak — de mindegyikből hiányzott valami, amit ti nem ismertek: az idő, az élet perspektívája. Csodálatos: ti az életet olyasvalaminek képzelitek, mint a születés és halál — pedig születni és meghalni lehet csak egy nap alatt, de élni nem. Szerelem, kétségbeesés és ujjongás: úgy következik nálatok egymásra, mint a láncszemek; mintha minden pillanata az életnek maga volna a teljes élet. Hát nem tudjátok, milyen rettenetesen hosszú az élet s a csendes, változatlan Örökkévalóság milyen végtelen, mozdulatlan tengerében úszik az a három vagy négy harsogó pillanat, amikor érezzük és felismerjük a sorsunkat? Ha visszanezék az életemre, úgy tűnik, mintha ezer év feküdne mögöttem: egy hosszú, hosszú könyv, amit ezer évig olvastam és megjegyeztem és megtanultam mindent. Látom gyermekkoromat, oly rettenetes, kietlen távol-ságban, amekkorát ti csak úgy tudtok meg-

érteni, ha a Történelmet olvassátok, vagy a középkor sötét váraira gondoltok. És mindaz, ami történt velem, úgy fekszik az Idő pusztájában, mint az elhullott tevék csontjai, nagy távolságban, a sivatagot átszelő karaván-úton. Ebben a hosszú, hosszú életben hihetetlenül kevés dolog történt velem: végtelenül hosszú éjszaka volt, amit ébren töltöttem el s nem tudok egyebet róla, csak azt, hogy hosszú volt. Ti napfényről és örömökről beszéltek — elhiszitek-e nekem, hogy háromszor láttam csak a Napot, egész életem folyamán. Háromszor láttam és ezt a három napot egy örökkévalóság választja el — három egész emberélet, melyek nem ismerték egymást s amiket innen, a távolból láthattam csak meg egyszerre.

I.

Először egy széles, fehér lapon hevert — később megtudtam, hogy ez a fehér lap egy tükör volt, ami a gyerekszobánk falán lógott. Mikor először nyitottam ki a szemem, szembe kerültem vele. Elfolyó, értelmetlen ragyogás volt, kinyújtottam utána a kezemet és csodálkoztam, hogy nem érem el: pedig szerettem volna megsimogatni, vagy a szájamba venni. Később, mikor megértettem, hogy nem olyan egyszerű a dolog, megharagudtam és elfelejtettem.

II.

Azután kimondhatatlan sok idő következik. Sok idő, mialatt velem alig történt valami, annál több bennem: szívemben és agyamban. Én

egy kicsit nagyobb lettem, bajuszom is nőtt — két vagy három év alatt, két vagy három centiméter — és tizenöt év kellett hozzá, míg kék szemem egy árnyalattal sötétebb lett. Míg belül, a sötétben, szívem világokat és századokat átértett — kívül az arcom halványabb lett egy kicsit és két vékony barázda gyűrődött orrom és szájam körül: ez volt az egész, ami kifelé változott. Türelmetlenül vártam, hogy mi lesz s mi az, amiért ennyit, ennyit várni kellett.

Egy délután aztán találkoztam egy asszonnnyal: néhányan még emlékeztek rá, hiszen sok-sok éven át, nekem úgy rémlett, egy örökkévalóságon keresztül, keiten voltunk azután, az emberek között. Délután kettőkor találkoztunk és este hétig voltunk együtt. Fiatalember voltam, gondoltam, meghódítom. Beszélni kezdtem neki és ő áhitatosan figyelt: igen szép nő volt és jó illatokban bővelkedő. Megfogtuk egymás kezét és szorongattuk. Másnapra találkozót adtunk egymásnak: de ő nem jött el, valami zavar volt. Akkor bosszankodtam és sokat törődtem az esettel: nagyon vágytam erre az asszonyra. Megint találkoztunk és én már félig bolond voltam a vágytól — megint elszakadtunk és most úgy volt, nem is találkozhatunk többé.

Aznap — őszi délután volt — megértettem, hogy én egész életemben erre az egy asszonyra fogok csak vágyani és más asszony nekem semmit se jelent — s hogy amit vártam és sejtettem és reméltem, éppen ez az asszony volt, kit íme nem kaphattam meg. Hogy ezt megértettem, végtelen, boldog nyugalom fogott el: elhatároztam, hogy meghalok, s hogy boldogan és elégedetten halok meg, mert szerettem. A folyópartra mentem ki, ott ültem és sírtam. Kezem a

fübe markolt és azt gondoltam, hogy oly síma és édes, mint az ő haja. A folyó vize a hangjához hasonlított, olyan lágy és duruzsoló volt — és az égbolt selyemtapintású volt, mint az ő bőre. Egy óra múlva lassan vállamra nehezedett egy kéz: ő volt az. Félig fordultam csak meg, tovább sírtam és ő leült mellém. Ott ültünk órákig és tudtuk, hogy nem válhatunk el többé. Mikor aztán magamra maradtam, csendes és békés volt az este — nevettem, megmosakodtam a folyó vizében. Beszélgettem a fákkal és a fák oly kecsesen nyujtogatták felém ágaikat, mint mikor asszonyok csókra nyujtják a kezüket. A szél finom, kék fátyol volt, ami a kezemre és lábamra hengergőzik.

És akkor másodszor láttam meg életemben a Napot: két hegy között lefelé kúszott az égen — ragyogó volt, meleg és vonagló, mint a fehér csipkék és rózsaszínű szattyánbőrök kettős takarója mögött egy asszony édes és meleg szíve.

III.

És aztán újból, egy emberéleten keresztül úgy volt ez. Megint homály és köd volt hosszú, hosszú éveken át, ragyogó köd néha — olyan nekem most, mintha ti a renaissance koráról könyvet olvasnátok. Igen, az egész természetnek értelme volt abban az időben: a fáokban embervér keringett és mindent aranyszínűre festett a mi felhevült képzeletünk. Minden anyyiban hatott csak rám, amennyiben az én örömet szolgáltatva: csak kemény tárgyak voltak és lágyak — lágyak, mint az asszony öle és kemények, mint a kard.

De egy napon, sok-sok év múlva, megtudtam, hogy az asszony elárul. Ti gúnyolódtok felettem, mert öreg vagyok s nyugodtan mondom ezt — nálatok az asszony árulása halált és összeomlást jelent, eldördülő pisztolyt, fekete szakadékot: mert nem tudjátok, mit jelent az idő. Azon a napon, este történt, úgy voltam én is: kábultan álltam meg szobám közepén s vártam, hogy gyilkolni fogok. De nem gyilkoltam, a városerdőbe mentem és ott töltöttem az éjszakát. Próbáltam magam elé képzelni az asszony arcát, úgy, ahogy éveken át, remegve és elszoruló szívvel lestem ezt az arcot: elképzeltem és vártam, hogy szorul majd ökölbe a kezem s hogy fogja el szívemet a féltés ismerős, halálos görcse. Ismét láttam két szemét és száját. De nem történt velem semmi. Fáradtan és lemondóan gondoltam, hogy ez az első pillanat kábulatától van csak így és hogy életem elviselhetetlen pokollá változott, melynek égető parázsát érezni fogom, mihelyt elmúlt ez a kábulat, s azontúl örökké.

De a kábulat elmúlt és még mindig nem történt semmi. Reggel megéheztem és betértem egy boltba, ahol tejet vettem és kalácsot. S míg ittam, éreztem az ízét: csodálatosan újnak és tömörnek, amilyennek hosszú-hosszú éveken át nem éreztem. Ekkor megértettem, hogy hosszú éveken át a szerelem íze keveredett a tej ízébe, míg ittam és megváltoztatta annak az ízét.

Azután kimentem újra az erdőbe és mellre szívtam a levegőt — és nehéz földszagot éreztem, üdítőt és frisset — és megértettem, hogy hosszú-hosszú éveken át a szerelem keveredett a levegőbe és én nem éreztem a levegőt.

Már akkor sejteni kezdtem, mit jelent ne-

kem ez a nap. Megnéztem egy fát — láttam a kérgét és megvártam, hogy bújnak ki ebből a kéregből a rügyek. Nagyszerűen érdekes és izgató látvány volt — és akkor megértettem, hogy hosszú-hosszú éveken át a szerelem eltakarta előlem a rügyeket és a friss levelek illatát.

Emberek jöttek-mentek — mindegyiknek arcán egy világ, új és élettel teli — és én hosszú évekig nem láttam egyetlen arcot se.

Kő esett le egy épülő ház pereméről — megálltam és elgondolkodtam, miért kellett leesnie ennek a kőnek. Gondolkodtam és rájöttem és nagyon vidám lettem tőle — ó, itthon vagyok, itthon vagyok megint!

A város, amelyben tíz éve laktam, olyan új, olyan friss volt nekem, mintha tíz év múlva aznap tértem volna vissza először — óh, otthon voltam abban a városban, melyet tíz év óta nem láttam, mert benne voltam ugyan, de börtönben voltam, a szerelem börtönében.

Örömtől, mámortól kábultan botorkáltam és ekkor két ucca között szembetaláltam magam a láthatár peremével — és a láthatár fölé e percben emelkedett a Nap — és én szembe-kaptam a Napot, harmadszor életemben, ragyogóan és zengve. És ekkor, mint aki hosszú-hosszú álomból riad fel, megdörgöltem a szemem és megértettem, hogy a szerelem hosszú-hosszú éveken át eltakarta a Napot és befestette a színét.

Tavaszi volt megint a világon és a szívemben és én kitért karokkal álltam ebben a tavaszban s boldogan kiáltottam a felkelő nap felé: »Ó visszaszerzett életem! Ó újrakezdődő gyönyöre a létnek és a megismerésnek! Már

nem szeretem őt! Isten, Isten, boldog Isten, irgalmas jó Isten, már nem szeretem őt!»

És sírtam boldogságomban: a fűbe feküdtem és magamhoz szorítottam a földet, amit visszakaptam, hogy édes gyermeke, az ura és királya legyek újból — és amit már-már elszakítottak tőlem.

De ez is régen volt már, hallatlanul régen — utána megint sötétség következett — s hogy mikor volt igazam, mikor *igent* mondtam, vagy mikor *nem*-et: úgy tudom, csak most, mint a habozó, ki gombjain számolja: igen, nem, igen, nem, s az utolsó gombra határozottan rámondja: *igen* vagy *nem* — de magában érzi, hogy azért mondja csak, mert utolsó a gomb, s nem azért, mert hisz benne, hogy igazat tanácsolt.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Nevetséges, valakinek mégis csak el kell mondani ezt a dolgot és még hozzá hamarosan, mielőtt meggondolnám és eszembe jutna, hogy ostobaság. Kinek mondjam el? Annak az ujságírónak — szentisten, hát csináljon belőle riportot. Vagy itt, szemben ül egy huszárkapitány, talán bemutatkozom és elmondom neki.

De előbb mégis meg kellene fontolni, legalább azt, hogy hogyan kezdjem. Hát nézze, kedves kapitány úr, most három hétig falun voltam — bizony, egyik rokomnál és most, egy hét alatt történt ez a dolog. Nem, nem, nem velem történt, dehogy. Hanem egy kis csibével történt, nem — nem valami kis leányt gondolok, hanem igazi csibét, kis csirkét, olyan sárgát, akkorát, mint az öklöm, buta kis csőrrel és vékony, bőrös lábakkal.

Valami tíz darab volt, egy öreg, morgós tyúk — az anyjuk — vigyázott rájuk. Az udvarban szaladgáltak, mindig egy rajban, mintha vékony cérnával a tyúk lábához volnának kötve. Világossárgák voltak és roppant ostobák, tessék elképzelni, ilyen apró kis állatok. A vén tyúk szigorú volt, de igazságos: egész nap velük foglalkozott, kapart nekik mindenféle magot meg mit, nem tudom, hogy mondják ezt vidéken,

mert városi ember vagyok. Ha nagyon buták voltak, akkor kokkantott egyet és kemény anyasőrével megkoccintotta a buksi, sárga fejeket. Rendesen olyankor vált szükségessé az effajta fenyték, mikor tyúkanyó leült, amit a csibék nagyon szeretnek: nyakrafőre futottak a jó, meleg pelyhek alá, ügyetlenül egymásnak futottak és addig nem volt csend, míg egy mérges, korholó vakkantás kíséretében oda nem ütött az egyiknek. Az akkor ijedten, siránkozva csipogott egyet-kettőt és gyorsan bebújt a szárnyak mögé. Ugyanígy járt az is, amelyik kíváncsiskodott, kidugta a fejét, nem maradt nyugton. Akkor aztán csend lett: a csibék eltűntek, a tyúk kövéren és melegen lélekzett, lüktetett a fejük fölött és a csibék aludtak, behúnyt szemmel, boldogan, mint a tej.

Ez a kis csibe, amelyikről beszélek, ez volt a legkisebb; onnan ismertem meg, mert különben egész egyformák voltak. Fehéressárga volt, még ügyetlenebb, mint a többi, mindig baj volt vele. Megfigyeltem, hogy leggyakrabban ez kapott barackot a buksijára: a mellett mégis ez volt a leganyásabb — csak a szárnyak alatt szeretett lenni, az ételt nem becsülte többre. Mindig ott lábatlankodott az anyja körül, hogy az majd felbukott benne néhányszor. Nagyon szerette a meleget, úgy látszik, korábban kelt ki a tojásból a kelleténél. Nagyon kedves volt, mindig elül akart lenni, pedig a legkisebb lába neki volt — de szaporázta a lépést és ijedten, sápgogva csipogott hozzá, ha arról volt szó, hogy első legyen a puha fészekben, langyos pelyhek alatt. Ott aztán elcsöndesedett. Igen.

Jó, jó, kapitány úr, mindjárt rátérek. A dolog úgy kezdődött, hogy reggel a kis csibe nem

evett és még kisebb volt, mint rendesen. Valami határozatlan volt az egész kis állaton, közbe tá-molygott és többször felborult, megbotlott. Oda-mentem és felvettem a földről: nem futott el, ez volt a furesa.

A kezemen feküdt most, egy kicsit remegett, a fejét, ami akkora volt, mint egy mogyoró, be-húzta és csodálkozva várt, hogy mi lesz.

Ekkor láttam, hogy mind a két szeme be-dagadt.

A nevetséges, átlátszó kis szemhéjak, ami-vel madárféle alulról fölfelé zárja el gyöngy-szemét: most duzzadtan, pirosan tapadtak a pi-hék közt. Először azt hittem, hogy csak ijedté-ben húnnya be, de aztán láttam, hogy nem tudja kinyitni.

Odavittem Márton bácsihoz és megmutat-tam neki a csibét. Szakértelemmel nézegette, bólintott. Elmondta nekem, amit faluhelyen, úgy látszik, mindenki hallott már, de engem na-gyon meglepett: hogy ez a kis csibe hirtelen belenézett a napba és most gyulladt a szeme. Kérdésemre, hogy mit csináljak vele, vállat vont Márton bácsi: próbáljam meg, egy kis vizes pamuttal csavarjam be a csibe fejét, tegyem az ablakba és hagyjam ott egy-két napig.

És két napig az ablakban volt a kis csibe és türelmesen várt, bekötött fejjel, mint egy kis beteg. A zsalut leengedtem és betettem a táb-lákat.

Délután háromkor kezdett el csipogni. Oda-kint, a tikkadt napfényben porzó udvaron akkor ült le délutáni bóbiskolásra tyúkanyó, — a jó fészekért veszekedő csibék csipogása behallat-szott: bent, a pállott és alvó szobában valami

szorongató és vigasztalan csendesség homálykodott. Ebben a csendességben hangzott fel a beteg csibe torka; — oly váratlanul és rögtönösen, hogy nem lehetett kétség benne: az udvarra felkelget, azokkal szeretne beszélgetni. Aztán három óra hosszat egyfolytában, megszakítás nélkül és fokozódó fájdalommal panaszkodott. Végre elgyengült a hangja és csend lett.

Másnap kint voltam a hegyekben: hatkor jöttem meg. Már a küszöbön megütötte fületem a beteg csibe hangja: egész nap csipoghatott, mert rekedt volt, mint valami ici-pici csengettyű, ami megrepedt.

Másnap reggel erre a csipogásra ébredtem megint. Ekkor nagyon megsajnáltam a kis csibét: óvatosan kivettem az ablakból és kicsavaragattam a nedves gyolcs közül. Abban a pillanatban elhallgatott, mintha elvágták volna a torkát.

Egészen kicsike és sovány volt most: a pelyhek vizesen hozzátapadtak nyomorult kis bőréhez: buksi fején pedig hetykén, borzasan állt néhány nedves, összetapadt toll. A nyaka kopasz lett és ráncos és veres, mint a paprika. Mikor a kezem melegét érezte, nagyon csendes lett: hallgatózott. A két kis szem nem nyílt fel többé — elmúlt a daganat, de a két gyöngy üresen és fehéren távozott a héjak közt: a kis csibe megvakult. Nem furcsa? Én nem is tudtam, hogy a csibék is megvakulhatnak.

De nagyon nedves volt és borzas és én kivittem azért az udvarba, ahol süttött a nap és letettem a földre, hogy megszáradjon. Állva maradt a csupasz földön: mint két gyengén megtámasztott gyufaszálon egy félmarék sárga kóc. Csámpásan állt, behúzta a fejét és hallgatózott.

Csibék szaladgáltak csipogva és fűillat csapott a csőréhez. A vak csibe állt és egy hang nem jött a torkából. Aztán ügyetlenül lépni próbált egyet, de mindjárt megállt megint. Most igen-igen elcsodálkozott.

Ezután ez történt.

A tyúk felállt, odajött a csibéhez: a csibetestvérek is odafutottak és körülállták. A vén tyúk kotkodácsolt egyet, aztán odakoppantott a csőrével — hát te honnan kerülsz elő és milyen állapotban? — mondta haragosan. A vak csibe nem felelt egy kukkot se, bűnbánóan gubbasztott, hagyta ütni magát, lógó csőrrel és összehúzódomva — és kimondhatatlan boldogság volt a hallgatásában.

Aztán otthagyták és a tyúk leült megint és a kis csibék aláfurakodtak. Most megmozdult: a hang után tipegett, de már nem tolazkodott: szerényen és udvariasan bújt el a tollak közt és most nagyon, nagyon boldog volt és úgy volt megint, mintha semmi se történt volna s rossz álom lett volna az egész.

Aztán sokszor láttam így a vak kis csibét. Ott mászkált a többi közt és nem volt már öröme, csak ha az anyja körül lehetett... igen... nem furcsa?... csakhogysokszor egy dobogó láb felriasztotta a tyúkot, a csibék szét-szaladtak és a vak csibe magára maradt: felállt, behúzta fejét és hallgatózott. Nem nagyon törődtek vele most már: hozzászoktak riadt, sovány kis testéhez. Én is elfelejtettem.

Egy hét múlva egyszer megláttam megint. A fáskamra oldalában gubasztott. Egészen egyedül volt: úgy látszik elfáradt, leült. Óvatosan hajoltam le, hogy el ne riasszam: de nem volt

szükség erre a vigyázatos mozdulatra, a vak csibe meg se moccant, mikor a kezembe vettem. Nem is csipogott: közönyösen hagyta, hogy áttegyem a másik tenyerembe, félrehajtotta a fejét. Lábam alatt csipogtak a csibék, de a vak csibe nem felelt már nekik.

Ekkor eszembe jutott valami: a másik tenyerembe néhány magot tettem és egy cseppecske vizet: most a vak fejét odaszorítottam a magokhoz. Egyszer, kétszer nem reagált: harmadszor kinyitotta a csőrét és odakapott. A tenyeremet találta: újból, most már mohóbban biccentett oda és ezúttal felszedett egy magot. Sokáig tartott, míg ziháló és vonagló torokkal lenyelte: párat pötyögött még a csőrével, mintegy biztosan tudni akarta, lement-e már, aztán élénken kinyújtotta a fejét, keresgélt és most sebesen, egész kihűlő testében remegve, bedagadt szemekkel és csupasz, kopasz fejjel enni kezdett. Igen... és ekkor láttam... hogy a kis lábai... egészen... na, igen... egészen le voltak száradva... leszáradtak a lábai...

Hogy mi... hogy minek mesélem én ezt el... tetszik tudni... bizonyisten nem tudom, tudniillik csak azért, hogy furcsa, úgy-e... csak éppen ezt, mert aztán óvatosan letettem a földre, hogy majd másnap reggel megint megnézem... de már megdöglött... mire megnéztem... ott feküdt, döglötten, ahová letettem, a leszáradt kis lábai égnek meredve... de hát mit csodálkozik ezen kapitány úr, csak nem hiszi, hogy bolond vagyok, úgy néz rám... hát nem mesélhetem én el, mi van abba... hiszen elég furcsa... ön talán hallotta már, hogy a csibék is megvakulhatnak?... én még sohase hallottam... csak ezt akartam mondani... és hogy

milyen buta egy látvány volt... amint úgy kapott a kis fejével a magok után... na!... gye-
rekség!... ideges vagyok... na... nevetőgörcsöt
kapok min... mindjárt... Köszönöm... csak
hagyja... van nálam zseb... zsebkendő... mind-
járt jól vagyok... ne nézzen ide... micsoda
egy hülye vagyok, igazán... olyan rettenetes
nehéz lett a szívem... alásszolgája...

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Jánoskám, kedves, szelíd, szőke fiú te: most fehéren, hidegen világol odafönt a Hold és ti kifáradtatok, ittatok is, úgy-e most alusztok az olajfák alatt. Az imént odamentem és percekig néztem szelíd, szomorú fejed: — nagyon megindultam Jánoskám és nem költöttelek fel benneteket. Idejöttem a lugasba, ahol sötét tuja-fák résén villog be a Hold — idejöttem és most úgy érzem, talán nem bírnám ki mégse, ha utoljára nem szólhatnék veled, egyszerűen és melegen, kedves, kedves Jánoskám. Majd hajnalban, mikor már nem lehetek köztetek, olvasd el szépen ezt a pár sort, amit idevetettem — olvasd el és aztán vedd a tűzbe, ezt ígérd meg nekem, erre igen komolyan kérlek és hiszem, hogy megteszed, megértesz engem. Tudod, sohasem szívelhettem a leírott szót és óvakodtam attól, hogy írás maradjon utánam. Te szereted a régi papírokat és sok mindenfélét gyűjtögettél, meg irkáltál is — tudom, te kedves, lelkes fiú, a szavaimat, beszédeimet is feljegyeztetted titokban, — abban nem akadályoztalak, ha már kedved telt benne. De ez a pár sor neked szól, csakis neked, erről nem szabad tudnia soha senkinek, érted-e, erről beszélned se szabad senkinek. Azért is.

írom ilyen egész egyszerűen, látod, hogy talán nem is ismersz majd reám ebből a levélből — a zsidók szeretik a nehéz és dagályos szavakat és úgy kellett szólnom velük, hogy megértsenek.

Írom, mert nagyon nehéz ám a szívem, Jánoskám, ezen a szép, holdvilágos éjszakán; és olyan igen egyedül vagyok. Néhány órával előbb még együtt ültünk a terített asztalnál és ti faggattatok, hogy miért vagyok oly szomorú. Most megmondhatom már neked; mire ezt elolvasod, már úgyis tudni fogod, hogy az én utam elvégeztetett. Csitt, csitt, te derék, lelkes ifjú barátom; ne indulatoskodj, ne kiáltsd közbe szenvedélyesen, hogy nem lehet, nem szabad: ha a szívembe látnál, mily békével, csendesen és elhatárolva fekszik ott a mérhetetlen fájdalom: elnémulnál te is és éreznéd, hogy itt nem szólhat ember szava — csak a szél süvölthet magasan fejünk fölött, csak a tenger zúghat a mélyben — csak a végtelen Tér egyhangú kongása konghat tovább és a csend. Igen, elvégeztetett és jól van így. Most még néhány formáság — hajnalban katonák, akik elvisznek; néhány hosszú és fájdalmas kihallgatás — aztán a kereszt és a szegek.

Csitt, csitt, János: értsd meg, így van és én akartam így és jól van így. Emlékszel, amit a farizeusoknak mondtam? Már akkor tudtam, mivégre ezek a kérdezősködések és nagy nyugalom szállt meg attól a perctől. Nyugodt vagyok ám most is, kedves, szelíd barátom: bevallom, egy kicsit könnyeztem és emlékszem, az imént, néhány perccel azelőtt, hogy ezt a pár sort írni kezdtem neked, remegés fogott el és szédültem és így szóltam magamban oly sötéten, mint a mély sötétség: én atyám, ha lehetséges, múltjék el tő-

lem e keserű pohár — s míg ezt mondtam, majdnem haragosan, egy percre azt hittem, elvesztem az eszméletem. De elmúlt ez, Jánoskám és most már tudom, hogy végig erős és komoly leszek. Csitt, csitt, te makacs, fürtös gyerek: értsd meg hát, így akartam, ez volt az egyetlen út, nem tehettem másképpen. Meg kell értened, meg kell valahogy magyaráznom neked — és te el fogod temetni a szívedbe és soha nem beszélsz erről senkinek, érted-e, Péternek se, aki szilaj és heves mint te és szereti a szép szavakat — de nem tud hallgatni és érezni úgy mint te és holnap ő lesz az első, aki elárul, mint ahogy megmondtam.

Hallgass meg, János. Én nektek soha nem beszéltem az én életemről. Tizenkét éves koromban eltűntem Názáretből és harminc esztendő voltam, mikor ti megismertetek. Hittetek bennem és nem zaklattatok: jól volt úgy. De most elsuhan előttem az egész és én megértem ezt az életet s nem fáj beszélni róla. Tudod-e, János, hogy sokfelé jártam ám — tizennyolc év hosszú idő és ti nem tudtok erről a tizennyolc évről. Bejártam egész Kis-Ázsiát és nyolc évet éltem csodálatos szép földjén, a félsziget déli csúcsán, — hallottatok valaha a dravidákról? Majdnem gyermek voltam még, mikor közéjük kerültem. Ó János, tudnál-e szeretni engem, ha látnád, mennyi zavar és bánat és kétségbeesés kavargott a lelkében annak, akit erősnek láttál s akiben bízni akartál? Mondom neked: én is úgy áhítottam akkor a csodát, mint ahogy ti áhítozzátok és a ti népetek. És akkor ott, a dravidák közt, hosszú évekig úgy volt, hogy megtaláltam. Másféle emberek laknak ott — emberfölöttiek szinte, azt hittem először, míg hosszú

évek alatt úgy fordult aztán, hogy én is meg tudom tenni mindazt, amit ők. Élnek köztük papok, Jánosom, akiket fakiroknak és derviseknek neveznek — ezekben a papokban találtam meg útját ama vallásnak, ami az én szívemnek kellett. Ők nem a szó emberei, mint a zsidó próféták — de hiszen ez a vérmérséklet dolga és semmi egyéb! — az ő lelkük megfeszült akaratata tetteken át válik erővé és csodává. Láttam köztük, az első években, olyanokat, akik kiállnak a sokaság elé és elém — s egyszerre szemünk láttára a levegőbe tudtak emelkedni, vagy kettészelték saját fejüket, vagy átszúrták szívét egy gyermeknek s aztán éppé, érintetlenné tették egy kézlegyintéssel. És voltak köztük, akik virágerdőt varázsoltak a szemünk elé, a puszta homokból, egy szempillantás alatt.

Ó Jánosom, remegett a szívem s évekig lestem sóváran a szürke és mély szemeket, melyekből némán áradt a csoda. Míg egy nap megértettem, hogy történik mindez, s másnap, némi erőlködés után felismertem önmagamban ugyanazt az erőt. Oly egyszerű, ó, oly egyszerű volt az egész: tudd meg, Jánosom, az emberi elmében van egy kemény pont, — valahol a két szem között a koponya falán túl — ezt a pontot kell megmerevíteni agyunkban s e pontból mozgatni lehet más emberek szemét és elméjét, úgy, ahogy akarjuk — és e pontból, hiszem, meg lehet mozgatni a hegyet s így szólni: menj a tengerbe. Emlékszel, János, a bénákra, akiknek a kezét megmozgattam? Emlékszel, amikor ott álltam köztetek — csak én tudtam, hogy állok, mozdulatlanul — s ti láttatok engem felemelkedni a magasba, mert úgy akartam? Emlékszel-e arra a viharos éjszakára, Genezáreth ta-

ván? Ó, Jánosom, úgy-e láttatok akkor járni az olajos vízen, lágyan, kitárt karokkal, mint a fehér holdfény? Láttatok és sirtatok: és én ott ültem köztetek s megfeszültem a görcsös, boldog indulatban s lángoltam az örömtől: hogy íme látjátok a csodát, mert akarom, — s mert nagyobb csoda, hogy láttatok ott járni, bár köztetek ültem, miként ha ott jártam volna valóban. S nagyobb csoda, hogy jóllakott öt hallal és öt kenyérrel ötezer ember, mint hogyha öt halból lett volna ötezer — s nagyobb csoda, hogy meg-részegedett a víztől egy kánaei vőlegény, mint hogyha borrá vált volna a víz. Ó Jánosom, — és nagyobb, nagyszerűbb csoda lesz három nap múlva, hogy látni fogtok, élve, s felbontva látjátok síromat — mint hogyha valóban feltámadhatnék halottaimból: — mert akartam, hogy lássatok.

Akartam, hogy lássatok, de nem fogok élni, Jánosom. Halott leszek — mindenki élni fog, csak én nem. Csitt, csitt, János: te jó vagy és megértő — te állsz majd a többiek közt, mikor fényességben megjelenek előttetek s letérdelsz — s nem gondolsz akkor erre, amit lázongó, zavart szívvel írtam neked, éjnek évadján a lugasban, Getsemáne kertjében. Ó Jánosom, az én szívem erős és kemény most már, mint a vas, de izzik, mint az izzó vas és lángok csapkodnak körülötte. Ó, Jánosom, én végtelenül szerettelek titeket! Mikor két évvel ezelőtt hosszú, hosszú heteken át tapostuk a sivatag homokját s a tévék csontvázaik közül bélpoklosok keze ágaskodott felém rimánkodva — én a te szelíd arcodba néztem s elborzadva szóltam magamban: hát így és újra így? Hát elrohadtok mind és porotok elkeveredik a föld porával? Én akkoriban

hosszan, mélyen, mélyen gondolkoztam János: abban az időben volt ez, mikor oly homályos, töredezett példázatokban tudtam csak beszélni hozzátok s mikor a régi írásokra hívatkoztam gyakran. Tehetetlen, kétségbeesett harc dúlt bennem: íme, mondtam magamban, hát hiába minden. Le tudtam győzni a Gonoszt, ami az emberben lakozott, az én akaratommal: — de le nem győzhetem a Gonoszt, mely odakünt lakik, az emberen kívül s melyet úgy hívnak: Végzet, — Végzet és Természet. Íme, az ő akarata rajtam és mindnyájunkon — hiába keményítem meg az elmém, mert ha ő akarja: nincs tovább.

A Halál járt mellettem és az arcomba nevetett Jánosom. A Halál járt mellettem és az ő szolgája, a Halálfélelem. Ha széppé és nemessé akartam tenni egy arcot — hirtelen megjelent a szemekben a halálfélelem s rámvigyorgott — elfutottam onnan, s mikor zaklatott szívvel a patak vizébe néztem, hogy az én arcomon megtaláljam az emberi lélek szépségét — az én arcomról is a sárga halálfélelem meredt rám.

Ekkor megfeszítettem elmémet és így szóltam magamban: Lássuk csak. Amit eddig tettem: tettem a Végzet ellenére — és sikerült. A Végzet úgy akarja, hogy meghaljon minden ember s hogy féljen a haláltól. A halálfélelem mulattatja e szörnyű zsarnokot — mert senki sem mer meghalni, s kell, hogy az ő akarata meglegyen. Jönni kell tehát egy embernek, aki akarni tud, mint a Végzet — aki szembehelyezi az ő akarátát a Végzettel — aki épp úgy akarja magának a halált, mint ő — és elrabolja tőle. Ha lesz egy ember, aki meg akar halni, hogy mások éljenek — a Végzet kiejti kezéből el-

vesztett játékszerét, a Halált, amit csak az Élet ösztönének drótján tudott rángatni.

Ezt gondoltam és elvégeztem magamban, hogy megteszem a kísérletet. Ó, János, nem tudom nézni ezt a rettenetes nyomort! Ó, Jánosom, nem tudom, mi lesz: de nem tudtam látni többé a ti kétségbeesett, eltorzult arcotokat, hebegő nyelveteket, kifordult szemeitek fehérjét, amint szembefordultok a Szörnyűség nyitott torkával. Hadd vesszek el; beleugrom e torokba, talán megfullad rajtam s ti megmenekültök. Ó, János, hinni akarok benne, hogy jól tettem — nem, nem szabad, hogy a te szép, szelíd orcádon is ott lássam a hideg verítéket egyszer s az összezsikorgó fogakat.

Emlékszel? Ott, a vacsorán bort töltöttem nektek és így szóltam: igyátok meg: a vérem. Ki akarom ontani — nem szabad, érted, nem szabad, hogy Ő úrrá legyen mirajtunk. És nem szabad ezen gondolkozni tovább — így akarom. Meghalok s ti hinni fogjátok, hogy élek, de én azt akarom, hogy mindenki éljen, csak én, egyedül én legyek meghalva, helyettetek.

Hajnalodik. A pirkadat zöld sávot húzott az ég peremére. Jánosom, kedves, kedves Jánoskám, isten veled. Most már mintha könnyebb lenne: tudod, majd erősen összeszorítom a fogamat és behunyom a szemem. Úgy-e, érted, most már nem lehet visszafordulni, nem bírok, de mintha egy kicsit gyöngé volna a testem... Ó, János... egyszer szerettem volna még ülni veletek a zöld hegyoldalban, a nyájas napfény alatt...

...De mindazonáltal ne úgy legyen, ahogy én akarom, hanem ahogy Te akarod...

A lélek arca.

Nem vagyok tagja semmiféle tudományos társaságnak és a kísérleti fizikában sem vagyok járatos, abban az értelemben, ahogy a szakemberek elismerik a tudóst: az ő szemükben nem szakember az, akit a terminológia zavarba hozhat. Ez a pár sebes és kusza szó, melyben felfedezésemet lejegyzem, nem is szakembereknek szól, általában nem szól a közönséghez sem, — inkább magamnak, későbbi használatra szeretném hamarjában megrögzíteni azokat az eredményeket, amiknek alig néhány órája, hogy birtokában vagyok s amik annyira felizgatnak, hogy összefüggő és kimerítő képet e percben aligha tudnék adni felfedezésemről.

Röviden csak ennyit: magában véve egyszerű optikai kísérletről van szó, ami, éveken át folytatott kutatások után, ma végre sikerült nekem s bebizonyította, hogy feltevéseimben igazam volt. Hogy e sikernek milyen gyakorlati és elméleti jelentősége van, azt e pillanatban nem tudom felmérni; bizonyos, hogy rendkívüli és ismeretlen tünetmények kategóriája nyílik meg e kísérlet nyomában, s hogy egy ártatlan frázissal alkalmazkodjam hangulatomhoz: az élet rejtélye mától kezdve egy árnyalattal világosabb lett.

A következőket kell előrebocsátanom:

Hosszú évek óta foglalkozom pszichofizikával, — nem deduktíve és spekulatív alapon, hanem az intuición tolvajlámpása mellett — tapogatózva a sötétben, mindenütt, ahol érthetetlen és homályos tünetek zavarják a természet-tudományos módszerek összefüggő sorrendjét. Hiszek a tudományban; hiszem azt, hogy ami rejtély és homály nekünk, az csak gyenge szemünknek az s nem valóban, hogy egyszerű és felbonthatatlan törvények foglalnak egybe mindent. De éppen mert hiszek az emberi megismerés fejlődéstanában, nem hiszek és nem hihetek egyetlen tudományos módszerben és elméletben sem, mely a belső, titkos megismerés kúszó fénye után kullog, hogy üvegbe zárt lámpát csináljon belőle, mely ragyogóbban ég, mint amaz, de mozdulatlan és csak kis területet világít be. A módszer tengelyt ad a gondolatnak s munkát végeztet vele, mert forgatja maga körül, de az ilyen gondolat egy helyben forog s nem visz előre. Egyetlen módszert ismerek: nem hinni semmiben s nem foglalni törvénybe semmit, tudni azt, hogy agyunk, e tökéletlen gép, tökéletlent produkálhat csak, s azért az összefüggéseket nem önmagunkban keresni, hanem odakünt, a létben, mely alkotott.

Fiatalkoromban erősen neuraszténias voltam s gyakran láttam víziókat: este, ha kihúnyt a lámpa, egy fehér fej jelent meg a sarokban és növekedve közeledett felém; felordítottam sokszor és segítségért kiabáltam. Néha kezek nyúltak arcomhoz, aztán eltűntek. Oly rettenetes félelem töltött el ennek a fejnek csak az emlékére is, hogy néha nappal sem mertem egyedül maradni a szobában; mindig

ugyanaz a fej volt és egyre borzalmasabb volt gondolni rá.

Később, hogy fizikailag erősebb lettem, ez a vízió ritkult. De egyszer egy spiritiszta tudományokkal foglalkozó szakkönyvben szellemek lefotografált képét láttam; pillanatnyi magnéziumfényben kapta le őket — állítólag — valamelyik tag, de nekem hideg borzongás futott végig a hátamon: *ez volt* az az arc, elfolyó, fehér körvonalakban, — hosszú, elmosódó vonások — s amint ez átvillant rajtam, egy pillanatra vízióm volt megint, de nem elmosódó és kísérteties: egy szobát láttam félhomályban, ahol behúnyt szemekkel sápadt leány ült és körülötte csodálkozó közönséges arcú emberek.

Ettől a peretől kezdve homályos ösztön élt bennem, hogy sokszor kicsúfolt és sokszor tagadott tünetek vannak szoros, fizikai összefüggésben rég felismert s megértett tünetekkel. Foglalkozni kezdtem a víziók elméleteivel, már amennyivel foglalkozhattam. Egy dologban megegyeztem velök: hogy a víziók *valóságos* képek, nem álmodottak, — (vagy álmaink is valóságok? meglehet!) — hogy szemünk mélyén, a retina sárga foltján *valóságos*, fixirozott képe jelenik meg annak, amit látunk, s mint a mozifilm egymásra következő képeit a hosszú szalag, úgy rögzíti meg s teszi el valahová valami végtelenül finom szerkezet mindazt, amit valaha láttunk odakünt a nagyvilágban. S hogy néha megfordulhat a folyamat — a szemünkben elrejtett kép visszacsavarodik s az üres térbe veti ki mását — s akkor alakot és képet látunk az üresség fekete lapján: ez a vízió.

Hiszek az anyagban, melyből lettünk, s éreztem, hogy ez nem lehet másképpen. S egy napon, hogy erről gondolkoztam, váratlanul s önként eszembe jutott annak a kísérletnek a lehetősége, amit ma éjszaka végrehajtottam. Ha ez így van, mondtam magamban, akkor bizonyos, hogy egész agyműködésünk ilyen alapon történik, a gondolkodás nem más tehát, mint rekonstrukció, képek visszaidézése és egybekapcsolása, képeké, melyek valaha agyunkba kerültek. S közel feküdt a gondolat: kell, hogy e képek megjelenjenek a retina sárga foltján ahhoz, hogy tudjunk róluk, ahhoz, hogy eszünkbe jussanak, ahhoz, hogy felidéződjenek, — igen, a retina sárga foltja előtt képszalag fut el, régen felvett képek negatívja, s ezt nevezzük gondolatnak és képzeletnek.

De hogy lehetne erről meggyőződni? Ha szemünkbe, vagy más szemébe nézünk: a szem azonnal tükörré lesz s nem ver vissza mást, mint aki belenézett. Miért? Mert mögötte sötétség van s a sötétség tükrözővé teszi az átlátszó felületet. Ha a vetítógép lencséjébe néznél olyankor, mikor a lencse mögött nem ég a lámpa: nem látsz egyebet, a saját arcodat csak, jóllehet a lencse és lámpa között ott van a vetítendő kép. De ha a lencse és a kép mögött kigyúl a lámpa: e fény azonnal kivetíti a képet s az megjelenik a szembenlévő falon. Szemünkben is csak azt a képet látjuk, amit a szem a *valóságban* lát, de van ott más kép is, a rekonstruált kép: maga a gondolat és képzelet, amit kivetítene magából, ha...

Oly egyszerű volt a következtetés. Ha közvetlenül a szemlencse és a retina mögött kis lámpát lehetne gyujtani, mely *belülről* át-

világítja a szemet: akkor ama *valóságos* kép, amit önnön gondolatunknak és képzeletünknek nevezünk, a látott képen keresztül kivetítődne a térbe, eltűnne előlünk a világ s a szembenlévő falon vagy ernyőn megjelenne nagyított képe annak, amit *gondolunk*...

Most már egyetlen pontra redukálódott a kísérlet: lehet-e belülről átvilágítani a szemet? Először durva, anatómiai beavatkozással gondoltam megoldhatni a kérdést: kis villamoslámpát lehetne bevezetni az orron keresztül, a szemgolyó mögé. Tanulmányoztam a terepet és kiderült, hogy ez lehetetlen.

A többit már néhány szóval elmondhatom. Hosszú évekig azt hittem, megoldhatatlan a kísérlet; néhány hónap előtt hallottam először a mezotórium ama mellékterményéről, mely a csontot is átvilágítja. Szereztem magamnak néhány grammot ebből a még névtelen elemből: két hónapig aztán egyebet se csináltam, mint hogy különböző beállításokkal kiszámítottam, mekkora intenzitás és milyen távolság kell ahhoz, hogy a koponya túlsó falára alkalmazott átvilágító fény a retina és a szemlencse közé rögzítse minden sugár gyújtópontját.

Ma éjszaka készültem el: műszeremet, a kis mezotóriumos sapkát feltettem a fejemre, — elsötétítettem a szobát.

Szemben velem, fehér kis vászonernyőn e pillanatban köralakú folt jelent meg: azonnal felismertem retinahártyám világossárga foltját, ezerszeres nagyításban. Ekkor izgalom fogott el: gyermekkorom jutott az eszembe, amikor homályosan éreztem, hogy valamikor új tünevényeket fedezek majd fel, új megismerések alapját. E pillanatban az ernyő kerek foltján

egy kanyargó, erdei ösvény jelent meg, magas fenyőkkel köröskörül, az ösvényen egy szőke kis fiú közeledett, gondolkodva, tágranyitott kék szemekkel. Azonnal megismertem: ez én voltam, tíz éves koromban, az erdő pedig Mária-Besnyő közelében egy részlet, ahol akkor nyaraltunk.

És most váltakozni kezdtek a képek — erdők, mezők, hegyek, völgyek — szobákat láttam aztán és rég elfelejtett embereket.

Néhány perc alatt összeszedtem magam: *ön-magam*at akarom látni, így szóltam határozottan, valóságos lényemet, azt az elvont valamit, amit így nevezek: én.

És ekkor elhomályosult a sárga folt: a következő pillanatban elmosódó, fehér arc jelent meg közepén. Jéghideg borzongás futott végig a hátamon — *ez volt* az az arc, a vízió, amitől rettegtem — és *ez volt* az az arc, amit ama könyvben láttam, ahol kísértetek képét fotografálták le egy spiritisza ülésen.

Lekaptam fejemről a sapkát és villanyt gyújtottam. Néhány óra múlva magamhoz tértem s most itt ülök és sebesen, kuszán leírom, amit megtudtam. Még nem tudom, mit jelent felfedezésem s mit fog jelenteni valaha, s a tünetmények mely kategóriája nyílt meg a tudomány előtt, ez még a jövő titka s elkövetkező kísérletek és elméletek hosszú soráé. De engedjessék meg nekem, hogy minden elmélkedésen s magyarázaton túl, a nagy munka előtt, érezzem azt az izgalmat, amit Volta érzett, mikor a sósavba mártott drót végén először rándult meg ismeretlen erőktől a levágott és élettelen békacomb.

A vak szobrász.

Édes fiam,

Rómában ért utól leveled, — nagy örömmel olvastam a levelet is, meg a mellékelt cikkeket, amikből valóban megállapítható, hogy sikered nem mindennapi és hogy a »Munkások« fordulópontot jelent művészi életedben. Valami illusztrált lapban láttam a szobor fotográfiáját, és mondhatom, hogy magam is nagyon meg vagyok elégedve veled: a »Munkások« erős, férfias munka és ha úgy tetszik, büszke vagyok rád.

Ami a levélben jelzett töprengéseket és aggodalmakat illeti, megnyugtathatlak Boldizsár. Az emberi élet hosszú és van idő ilyenre is, — mindez elmúlik és különben nem is fontos. Egy kis meghatottságot is éreztem, hogy éppen a te öreg apádra gondoltál és neki beszéltél a belső dolgaidról. De hidd el: nem tudok mondani semmit és nem tudok tanácsot adni, — ne hidd ám, Boldizsár, hogy a hosszú évek egymásra rakódnak és hogy épület lesz alattunk, mely egyre magasabb s melynek tetejéről egyre szélesebb a láthatár. Nyilván valami folyik alattunk és felettünk, folyjunk mi is bele, de nem látunk két partnál egyebet. Nem tudok mondani semmit és ha nem ülnék most itt, nagyon egyedül, a Tiberis partján,

egy kicsi szobában és nem tudnám, hogy ma este már nem megyek sehová s ma estére nincs egyebem, mint egy pár gondolat — néhány figura, amit öreges kedvvel rakosgatok a sakk-táblán, valószínűleg nem is írnék neked levelet.

Nem írnék, kedves kis Boldizsár, sőt úgy lehet, ezt a levelet se küldöm el, amit így lazán és andalogva írok most... az ám, érzem, hogy ebben a pillanatban hiányzik belőlem a bölcs apai póz és te keveset tanulnál tőlem. Sőt talán meg is bántanálak, mert őszintén meg kell valanom, valami mosolygásféle suhant át öreg arcomon, míg a leveled olvastam, amiben olyan végzetes és elszánt komolysággal beszélsz művészetedről, eszmék meghasonlásáról... hogy milyen harcok dúlnak benned, s a kétségbeesés szélén állasz sokszor, mert nem tudod tökéletesen kifejezni magad a gipszen és márványon keresztül... mert nem tudod, kinek higgy: Michelangelónak, vagy Rodinnek; — és hogy hol van az abszolút, megdönthetetlen Művészi Igazság.

Egy helyen futólag (ó, nem szemrehányásból mondom, hogy futólag!) megemlíted, hogy azért fordulsz hozzám, mert homályosan úgy érzed, keresztülmentem én is ezen a válságon. De nem vonhattad le a tanulságot, mert, íme, húsz éve annak, hogy letettem a vésőt és nem bánva, hogy szép hírnevem szertefoszlik, ott hagytam mindent: lázas verekedést agyaggal, márvánnyal, izgató kiállításokat, versengéseket, Rodint, Michelangelót, — elbujdostam s nem bántam: folytassák ott, ahol én abbahagytam.

Jó Boldizsár, milyen szép és hideg emlékek! Mosolygok és hidd el, nem bántja a hiúságomat, hogy mindenről és mindenkiről be-

széltél, ami foglalkoztat, csak az én hirhedt »Önarckép«-sorozatomról nem, amit annak idején nemcsak te csodáltál. Hol van a sok agyag, meg gipsz, Boldizsár? Úgy tudom, anyád valahová a padlásra rakta a szép kiállítást, — most pillanatnyi szeszélyből, szinte látni szeretnék még egyszer néhány darabot belőle. Nem hiúságból és nem lelkesedésből: szeretnék mosolyogni a furcsa, mókás torzókon, — a hideg agyagba micsoda fogcsikorgó erőlködéssel kapartam, reszeltem bele a szájamat, az orromat, a füleimet, meg a homlokom és hogy püföltem ezt a homokot, hogy a magamé fájt bele, én Istenem!

Igazad van, Boldizsár, keresztülmentem ezen a válságon én is. Huszonkét éves voltam és az egész világból egyetlen dolog érdekelt, zaklató, nyugtalan kíváncsisággal: önmagam. Ki ez, kívül és belül, ki ez a vízcseppnyi mindenség, amihez ismeretlenül és ok nélkül jutottam, kiről nem tudom, mit ér nekem és hová visz, s mégis annyira féltem őt, hogy felordítok, ha durván nyúl hozzá holmi avatatlan kéz, vagy mellbelöki a vihar? Tudtam, hogy egyetlen a világon, mert mindenben hasonlatos bár a többiekhez, az idő és tér végtelenjében ez a lény csak az, nem volt s nem lesz többé soha, akiről így beszélek: én.

Órák hosszú során át néztem arcomat a tükörben, kitágult szemekkel egyre közelebb hajoltam a fényes vízlap színéhez. Néztem, möhön és sóvár kíváncsisággal: szájam és szemem Szerelmes voltam magamba. Ki fogja kifejezni valaha ebből az arcból, amit én tudok egyedül, aggódtam; ki menti meg a pusztulástól ez áll kifejezhetetlen vonalát s a fájdalmat, ami itt

bujkál az ajkak között, — mindezt, ami azért van így s nem lehet másképen, mert engem jelent, a kínok és gyönyörök legmélyebb forrását, az én édes, kegyetlen s önző, de formátlan indulataimat, érzéseimet, amikhez hozzáolvadt s amiket szoborba öntött s formába tökéletesített ez az arc? Ki menti meg, mert tudom róla, hogy el kell pusztulnia különben nyomtalanul ez értelmetlen létben, mely csak teremteni tud, de megtartani nem.

Mintázni kezdtem az arcom, jó Boldizsár. Hosszú órákat töltöttem a tükör előtt s gyúrtam és faragtam az agyagot, hogy egy napon majd úgy nézhessek az agyagba, mintha tükörbe néznék s megnyugodjam: íme, megfogtam a tükröt és most már elmehetek, a tükör él helyettem s beszél rólam, az idők végezetéig.

Igaz, igaz, Boldizsár, keresztülmentem a válságon. Megfaragtam a homlokomat, orromat és szájamat és állammat, — hiába! Minek a sok szó és magyarázat: nem sikerült. Orr, száj és homlok volt, nem én. A formák hidegen néztek rám, — nem az én fejem, vagy nem az, ami benne lényeges, amit belőle féltek. Újra meg újra nekifogtam: talán itt volt a hiba, vagy ott. Talán ezt a vonalat kell mélyebbre fognom s akkor kapom meg azt a kifejezést, ami túl van a vonalakon. Ravaszkodtam. Megpróbáltam kivonatonlani: a száját kifaragtam erősen s a többit hagytam háttérnek, — sok fej lett belőlem és egyik se voltam én. Gondoltam, művészetemben a hiba. Tanulmányozni kezdtem a nagy szobrászokat, — mi az a fortély, amit felhasználhatnék belőlük? Híve lettem Michelangelónak, aki roppant tömbökbe fogta össze a lány életet s kővé dermedtette,

s híve lettem Rodinnek is, ki a formátlan és élettelen köveket, midőn aludtak, kifúrta, — s a kövek lágy része kicsurgott s ő hirtelen formált lágy és lehelletszerű életet a kövek csurgó s hirtelen megalvadt véréből. Próbáltam ezt, próbáltam azt, minden hiába volt, Boldizsár!

Akkor épúgy kétségbeestem ám, mint te. Bolyongtam és bolyongás közben nem szüntem meg keresni, — lopva és dühösen kerestem azt a hajlékony vésőt, azt a megértő anyagot, melyből és mellyel kifaraghatnám magam.

Anyád így ismert meg engem: tehetetlenség és meghasonlás útján találkoztam vele. Éreztem, hogy az anyag hűtlen lett hozzám, — s ekkor én szerettem bele gyógyíthatatlanul az anyagba — halálosbús nosztalgia fogott el, hogy fogadna vissza magába s keverne el a földnek porával, mint ahogy én kevertem vissza a vályúba összetört szobraimat, mert éppen úgy nem sikerültem neki, mint ahogy azok a szobrok nem sikerültek, amiket belőle hasítottam. Anyád igen szép volt, Boldizsár, de engem nem szépsége, hanem az a végtelen, ismeretlen vonzás taszított hozzá, ami úgy áradt belőle, mint a nehéz földből árad az erő, mikor visszahull rá a feldobott kő s a felrepülő ember. Ostobaság, ne haragudj: azt hiszem a köveket is vonzotta anyád. Egyszer egy kutyát láttam, egy vérebet, mely fogával szétharapta a láncot s kitépte a lánc cölöpeit a földből, hogy anyádhoz futhasson és megnyalhassa a kezét.

Szerettem anyádat és ő megszeretett engem. Fölébe hajoltam és a szemébe néztem, hogy temesse el szemébe az arcom. És anyád kinyitotta szemét, befogadott engem és aztán lezárta a pilláit.

És ekkor, Boldizsár, ekkor felvette vésőjét és faragni kezdett a vak szobrász. Így vénen, gondolatok sakkfiguráit tologatva, mosolyogva minden indulaton: mégis reszketni kezdek Boldizsár, hogy eszembe jut. A vak szobrász, — ó, Boldizsár, mily szörnyű — a vak szobrász, ott a szuroksötét szobában, felemelte ujjait és faragni kezdett rólam egy piciny, fehér szobrot. Először puha, nagy vonalakban megfaragta a fejem, behúnyt szemekkel, két karomat keresztbefektette és lábaimat felhúzta. Aztán a részletekre tért. Megfaragta a szájamat és megfaragta a koponyámat és megfaragta a homlokomat. Aztán, még készületlenül, a kialakulás állapotában, megmutatta nekem kis szobromat.

Ó, Boldizsár, megrendültem egész testemben és kihullott kezemből a véső! Még kicsiny volt akkor a szobor s a vonalak hevenyészettek. De én voltam az, Boldizsár, én voltam az, ahogy soha szobrász meg nem faraghatta, — én voltam, az idők végezetéig! Rémület és borzongás suhant át rajtam és az arcomhoz kaptam, — ki látott engem, onnan a sötétből, ahol nincsenek szemek és nincsen öntudat?

És aztán megnyugodtam, Boldizsár. A vak szobrász lefőzött, de nemcsak engem. Nincs többé vágyam és nem érdekel már, mit jelentek én s mi vár rám: itt ülök, az ő műhelyében, s csodálom őt s gyönyörködöm benne, — a te arcodba nézek és mintha tükörbe néznék, ott látom arcomat, amit jobban megértett ez a vak szobrász, mint ahogy én valaha megérthettem. És rábízom a többit, nincs több dolgom, míg ő él s munkálkodik helyettem.

Erzsébet színházba megy.

I.

Erzsébet délután háromkor ébredt. Az utóbbi időben három-négy órakor hajnalban került ágyba és lassanként ebbe is beletörődött. Késő ősz volt és jó is volt így a homályos szobában megvárni, míg a szűk Kálvária-ucca el-sötétül és túl, a borbélynál meggyújtják a petróleumlámpát. Ilyenkor halvány fénypászma esett a szobába és Erzsébet lassan öltözködni kezdett.

Erzsébet tournure-t vett fel és az olcsó, de tarka szalagokat gonddal kötözgette. Borszeszlámpával bodorította a haját, amelybe ősz szá-lak vegyültek. A borszeszlámpa egy halvány-kékkötésű könyvön állott; — ennek a könyvnek ez volt a címe: »Emlény«, valami költői társaság adta ki, ezernyolcszázötvenkettőben, itt, Kanizsán. Erzsébet elmerengett, s a felsőbb matézisben nem nagyon járatos elméjében jó egy percre tartott, míg kiszámította, hogy ennek már tizenegy éve lesz hovatovább. Az »Emlény«-nek nemcsak a kötése, de a lapjai is halványkék papirosból voltak, halványzöld versek voltak benne Lisznyaitól és több költőnő is szerepelt. Az ötvenkettes évszámra Erzsébet kü-

lön emlékezett, hányatott és zavaros életében, homályosan tudta, ez az évszám valami különösebb eseményt jelentett. De ez nagyon távoli és kényelmetlen és bús gondolat volt és Erzsébet gyorsan Szeremleyre gondolt. Szeremleyvel már egy hónapja volt együtt — illetőleg Szeremley volt az egyetlen ember, aki egy hónapja állandóan járt hozzá, úgyhogy együttlétüknek holmi határozottabb jellege kezdett kialakulni, megkülönbözve az egy-, meg kéthónapos futó barátságoktól. Ma is hajnalban, öt órakor váltak el, Erzsébet suttogva kísérte ki a homályos kapualjába nyíló szobából és Szeremley már ötre újból ideigérkezett.

De már négykor ott volt, pepitanadrágban, rettenetesen magas gallérban, fekete Chevalierben, alacsony, egyenes cylinderben. Erzsébet még nem fejezte be a ruházkodást és bizalmasan hátraszólt, hogy csak üljön le. A gavallér óvatosan húzta fel nadrágját és előbb megnézte a kopott bőrhokedlit. Aztán únni kezdte magát és megszólalt:

— Ma beszéltek rólad valahol, — mondta előrehajolva. Mostanában, mikor magukra maradtak, már tegezték egymást.

— Ne mondjad.

Erzsébet nem nagyon bánta, miről beszélhetek. Csak azon csodálkozott futólag, ki ismerheti őt Kanizsán, ahol alig fél éve lakott. Az emberekkel szemben évek óta valami távoli, zagyva érzése volt, — nem emlékezett senkire és semmire, ami azelőtt történt, — mintha ez utóbbi tíz év előtt nem lett volna semmi, vagy ami volt, holmi más, idegen emberrel történt és nem vele. Úgy volt, mintha ő tulajdonképpen tíz évvel ezelőtt született volna, egy szennyes és homályos

sikátor valamely udvarában, de nem gyerekeknek született, hanem már érett és mindent értő, megcsömörlött asszonynak — egy nagy, gúnyos cse-csemő, akit nem érdekel a világ, mert már kiábrándult belőle, mielőtt megpillanthatta volna.

— Matskásyéknál kerültél szóba, — folytatta Szeremley, látván, hogy magától kell belefogni.

Majd hogy Erzsébet erre se érdeklődött:

— Nem is tudtam, hogy neked férjed is volt már.

Erzsébet egy gombostűt erősített meg és a tükör felé hajolt. Annyit érzett, hogy Szeremley hangjában volt valami tiszteletféle és ez bosszantotta. Évek óta elképedve és egyre növekvő megvetéssel szilárdult meg keveset foglalkoztatott értelmében a meggyőződés a férfiak háttartalan ostobaságáról. Íme, ez az ember, aki eddig úgy bánt vele, ahogy ő maga is természetesnek és helyénvalónak találta, most talán meg akarja különböztetni őt a hozzá hasonló nők között, mert valaki megmondta róla, hogy tiszta családból származott, s hogy egyszer férje is volt, tekintélyes és jómódú ember, valami jegyző. Istenem, alig emlékezett rá.

— Mi bajuk velem? — rántotta a vállát.

A gavallér közelebb jött, legyeskedni kezdett. De Erzsébet ráütött a kezére. Egyszerre valami durva és kemény érzése volt. Most magától kezdett beszélni a volt férjéről. Szeremley a külsejére volt kíváncsi.

— Keszeg kis ember volt, — mondta Erzsébet jókedvűen. — csapzott bajusza volt, nem szerette a rendet. Kevés pénze volt.

— Mért hagytad ott?

— Becsukták.

Szeremley megtudta, hogy holmi politikai ügyről volt szó: közvetve tudta csak meg, elképzelésből, mert a nő nem nagyon értette, mi a különbség.

A gavallér intím részletekre tért, érdeklődött. Erzsébet ajkát biggyesztette, megvetően legyintett. Aztán behívta a viceházmesternét és kávéhozatott. Kalácsot ettek hozzá.

— Erzsébet, este elviszlek a Teátrumba, — mondta a gavallér. — Társulat érkezett.

— Komédiát játszanak? — kérdezte.

— Nem ám, édes babám. Hanem a barátom uram, egy bizonyos Bájligethy, valahol egy drámai poémát talált, nyomtatásban, vagy azon manuscriptumban vette meg a szerzőtől, eljuttassa, engedelem nélkül Kanizsán és még egyebütt. Pesten még nem is játszották. Nagy mester ez a Bájligethy, ő maga festi a kárpitot, meg a kulisszákat mind. Ehhez kellett vagy ötven darab.

Erzsébet elkészült, rizsport hintett az arcára, pirosítóval kendőzte még. Aztán jókedve lett.

II.

Sokan voltak, az egész kanizsai intelligencia és Erzsébet dacosan, szemtelenül suhogott fel a páholyba, megkövetelve mintegy, hogy az anyák szégyeljék magukat és zavarba jöjjenek bakfis-leányaik miatt. Szeremley valami diákot hozott még magával és Erzsébet, amint a szűk lépcsőn fölfelé mentek, már csak szokásból is, megszorította a diák kezét, úgyhogy a körmei

egy kicsit belementek a tenyerébe. A diák hült-fült és remegett, a puha asszony sötét, árkolt szemei vészes, baljós mámorban ringatták.

Mire leültek, odalent javában folyt már a játék. A diák, lelkes szemű, igen fiatal ember, Szeremleynek magyarázta, miről van szó. Szeremley gúnyosan figyelt a diákra és egyik karját óvatosan dugta Erzsébet háta mögé. Erzsébet viszont a diák felé hajolt. A diák folyton beszélt, suttogott. Erzsébet az egészből ezt a nevet hallotta: Arany János és itt megjegyezte, hogy ismerte azt az író, egyszer Pesten találkozott vele és beszéltek is.

Valami nagy sivatag volt most a színpadon, hátul piramisok és az egyik, barna színész igen hangosan szavalt. A diák azt mondta, hogy ez szimbolum és hogy ilyeneket Goethe is használt. Erzsébet a színészre tett megjegyzést, hogy csinos fiú, de buta, ismeri ezt is. Szeremley elmenckedett, hangosan szójátékokat csinált, hogy a földszinten is hallhatták.

— Mi ez az egész? — mondta Szeremley türelmetlenül.

Odalent tapsoltak. Erzsébet egyik lábszárát odaszorította a diák lábszarához. A diák nem tudta, mit tegyen és megint beszélni kezdett. Erzsébet futólag a barna színészre is gondolt, aztán maga se tudta hogyan, fanyar fáradtságot érzett, mind a hármát megutálta: Szeremleyt egyenesen megrúgni szerette volna, a diákot elkergetni. Halálosan unta őket: elhatározta, hogy inkább a színpadra figyel és ha lehet, int a színésznek.

A színész hosszú lebernyegben állt egy asztal előtt és szavalt:

»Ó nő, ha te meg tudnál érteni,
 Ha lenne lelked oly rokon velem,
 Miként azt első csókodnál hívém,
 Te hű maradnál bennem s nem keresnéd
 A boldogságot kívülem. —
 Ó nő mi végtelen szerettelek.
 Szeretlek most is, ah, de keserűen ...«

Erzsébet megütődött: milyen furcsa beszéd ez. Aztán megint elfelejtette a darabot. Megint ráfanyalodott, hogy a diákkal foglalkozzék, de ez tátott szájjal figyelt, nem is vette észre. Ez felbosszantotta Erzsébetet: ostoba férfiak, gondolta magában, mindenfélét összeirkálnak egymásnak a nőkről és úgy figyelik egymás szavát, hogy közben megfeledkeznek arról, amiről szó van. Mit bámul úgy ez a gyáva diák?

»Minő csodás keverese rossz- s nemesnek
 A nő, méregből s mézből összetéve ...
 Mégis miért vonz? Mert a jó sajátja,
 Míg bűne a koré, mely szülte őt.«

Minek, minek, minek — minek ez az egész — mondta magában Erzsébet és életének nagy ürességébe bámult. Rossz napokat látott és erőszakos, ostoba embereket — utálatos. Minek él ő? És miket beszélnek ezek az írók — eszébe jutott az Emlény, ami ott áll most az asztalkán, a hajfodorító spiritusz-masina mellett. Az egész egy zavaros mélység, amibe rosszillatú dolgok kavarnak. Csak lefelé lehet nézni bele — mélység, ami egyre mélyebb lesz.

Egykedvűen vette észre, hogy véletlenül ebben a pillanatban valaki a színpadon is a »mélység« szót mondta, abban a pillanatban, amikor ő maga is ezt a szót gondolta. Odafigyelt. Egy nő szavalt, fölemelt karokkal:

»Mit állsz, tátongó mélység, lábaimnál?
Hiszed, hogy éjed engem elriaszt?
A rög hull csak belé a föld porába,
Én glóriával általlépem azt.«

— Ki írta ezt a darabot? — kérdezte Erzsébet a diáktól.

A diák megmondta.

Erzsébet csak egy pillanatra merevült meg. De a diák észrevette. Megkérdezte, mi az. Erzsébet Szeremley felé fordulva válaszolt:

— A férjem ... a volt férjem ... nem is tudtam ... hogy az darabokat írt...

És nagyra meresztette a szemeit, lassan előrehajolt.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

I.

Hajnalban, három órakor, a nyir-liget egy harmatos tisztásán bukkant rá a fiatalúrra Clarisse, a barna provençei leány, aki két hónapja lakott náluk. A fiatalúr egy galagonyabokor tövében aludt; még erősen világított a hold és a tisztást eltakarták a nehéz fák. A leány leguggolt mellé és úgy költögette.

— Léon, Léon... — ismételte kétségbeesetten. — Léon úr, hát mi jutott eszébe? Laetitia asszony nem aludt egy minutát, azt hitte, az algíri rablók vitték el.

Léon kadet kábultan nézett körül és felült. Értelmetlenül nézte a leányt és bosszúsan dörmögött valamit.

— Nem értem a mamát, — mondta később hevesen. — Algíri rablók! Micsoda ötlet! Már párszor megmondtam a mamának, hogy ne féltsen és ha már félt, bánom is én, de ne mondja meg másoknak, akik aztán azt hiszik, hogy engem féltetni kell.

A leány elmosolyodott és mondani akart valamit, de hirtelen maga se tudta miért, eszébe jutott, amit tegnap este az öreg szolgáló mesélt neki Léon úrfiról, hogy milyen egy mé-

reg lakik ebbe a fiúba, szűzanyám, egyszer, hat éves korában az anyja megverte, akkora volt, mint egy kis mérges patkány és harapott!... szűzmáriám, mintha ma is látná, beleharapott az anyja hasába, — mert csak odáig ért — úgy kellett letépni, karmolt, mint egy kis tigris.

— A mama nagyon jól tudja, hogy itt szoktam olvasni délután, ezen a tiszta... Tessék, itt van Plutarchos... Mit érdekel engem, amit Joseph citerázik? Hétig olvastam, azután jól éreztem magam, azután sétáltam, azután megint idejöttem... aztán... azután itt szavaltam és énekeltem...

— Egyedül szavalt és énekelt, éjszaka?

— Egyedül szavaltam és énekeltem és gyönyörű szép volt, mondhatom magának. Azután lefeküdtem és elaludtam. És egy nagy lepedő repült el a fák fölött.

— Most aztán jöjjön, Léon úr...

— Egy nagy lepedő repült, igenis és a lepedőn ültek a zenészek és messziről, messziről zenéltek és trombitáltak... Mit zavarják az embert?

— Hát most menjünk, Léon úr...

— Nem magának beszélek, Clarisse kisaszony, hanem magamnak és még nem megyünk, mert előbb elmondom magamnak hangosan, hogy mit álmodtam az ajacciói erdőben, éjszaka, a fák között és a repülő lepedő alatt... Elmondom magamnak hangosan, mert ennek az álomnak egyetlen szavát se szabad elfelejteni, érti?... És itt kell elmondani, addig míg itt vagyok, mert csak addig látom és míg ide-süt a hold, hogy lássam...

És Léon kadet felállt és hangosan elmondta magának és az erdőnek:

— Az a két fa volt két égbenyúló hegy és köztük vezetett az út... És azon az úton jöttem én Párizs felé... és mögöttem borzasztó sok katona jött... És rettenetesen trombitáltak és mint a mennydörgés visszhangját, úgy verte vissza az erdő a nevemet... mert mindenki a nevemet kiabálta... És borzasztó nagy csata volt valahol... és olyan tisztán láttam, mintha nem álmodnám, hanem valóban látnám, hogy egy völgyben verekedtek a franciák és a rómaiak... és a rómaiakat Julius Cézár vezette, mert nekem szólt valaki, egy lihegő katona, hogy látták Julius Cézárt... egy szobában ült, gúnyosan mosolygott és levelet írt a galloknak, ami így kezdődött: »Venio nunc...«

— Minek olvassa azt a sok csunya háborús könyvet, Léon úr?

— Én a katonának nem szoltam semmit, hanem lóra ültem és Marseille felé lovagoltam és ott felmentem egy dombra és távcsővel néztem az ütközetet. És a franciák karddal verekedtek és visszaszorították a rómaiakat. Akkor odajött hozzám egy tábornok és kérdezte, hogy most mit kellene tenni. És én azt mondtam, hogy nyitassuk ki Versaillesban a palota kapuit és kergessék ki Lajos királyt, hogy jöjjön ide... és kiabáltam, hogy hozzák ide, mert láttam, hogy baj van... És elfutottak Lajos királyért és aztán jött egy katona és jelentette, hogy Lajos király alszik, nem jöhet... És én rettenetesen tomboltam dühömben, mert tudtam, hogy Julius Cézár azonnal itt lesz és bekeríti a franciákat... És akkor a tábornok bután nézett rám és én ordítottam, hogy csináljon valamit, de nem értette. Akkor valaki megint a nevemet kiáltotta és én félrelöktem a tábornokot és

mulinékat vagdostam és lerohantam a völgybe... és a franciák utánam... és én tudtam, honnan kell jönnie Julius Cézárnak... és folyton hangosan ordítottam... és végre mindenki velem ordított... és akkor embereket söpörtek el előlem... és egyszerre messziről, nagyon messziről, egy hegyen át láttam futni a rómaiakat... És megint a nevemet kiabálták, azután jött egy abbé, derékig érő varkoccsal a tarkóján és sokat beszélt, hogy minek csinálunk ilyen lármát, a király nem tud aludni... És a végén maga Lajos király volt ez az abbé, a szemeit dörgölte és pislogva nyafogott, hogy mért nem hagyják az embert aludni... hiszen ez nem parlament... De én nagyon fel voltam hevülve és nem feleltem neki... És akkor udvariasan mosolygott és mondta, hogy jöjjenek hozzá egy kupicára, itt lakik a közelben...

— Hahaha... ilyet álmodott, Léon úr?

— És akkor együtt bementünk a versaillesi palotába... és nekem még mindig rettenetesen dobogott a szívem az izgalomtól... és lakájok hajlongtak... és bementünk a király hálószobájába... és csupa aranyból és brokátból volt minden... még az ajtó is bronzaranyból volt... és leültünk... és Lajos király nagyon dícsért; azt mondta, többet tudok, mint Julius Cézár... és én nem tudtam felelni... de a lakájok hangosan kiabáltak: »Cézár, Cézár!« és hajlongtak és leültettek egy selyembaldachin alá és én féloldalt dőltem és úgy tettem, mintha egészen nyugodt volnék és elfogulatlanul beszélgettem... pedig a szívem úgy vert... hogy vert a szívem!

— Hahaha, szóval császárnak álmodta magát, Léon úrfi? Nagyon szép álom lehetett,

A kadet felfortyant:

— Ne zavarjon, Clarisse kisasszony! Mit zavarják az embert? Ki küldte magát ide? Olyan gyönyörű... olyan félelmes volt... mért nem hagynak aludni? Épp a legszebb részben zavart meg, maga... szerencsétlen... buta... épp a legszebb... legérdekesebb... részben... mikor kiküldték a királyt és a lakájok suttoztak... császár... császár... és én fáradt voltam... és egy érdemrendes tábornok... akkor fölém hajolt... éppen mikor maga jött és ráncigálni kezdett, Clarisse kisasszony... és éppen mikor maga ráncigált, akkor fölém hajolt és ő is költögetett... és női hangon beszélt valaki... egy királyné... és még hallottam a hangját, mikor felébredtem... azt mondta éppen: »Sire, ébredjen, Sire... a császár követei, Sire...«

II.

— Sire, ébredjen... A császár követei, Sire...
A császár nehezen nyitotta ki szemét és kábultan nézett a beszélőre.

— Sire, kegyes irgalmát esedezem, hogy megzavartam álmát... de oly nehezen ébredt... és Ferenc császár követei egy órája várnak a vörös teremben.

— Igen... a követek...

— Tegnap este kegyes volt elrendelni, hogy azonnal keltsék fel, ha megjönnek...

A császár felült ágyában.

— Igen... tudom már... rendben van.

— Jól érzi magát felséged?

— Sajnálom, hogy éppen most kellett ébrednem.

S még néhány percig az ágyban üldögélve,

a császár, mindnyájuk meglepetésére, még félálomban és révedezve, néhány egészen távoli és ide nem tartozó, furcsa szót ejtett.

— Kár... mert éppen olyan szépet álmodtam... éppen ebben a percben... mikor felkeltek...

A körülállók némán és hódolattal figyeltek.

— Azt álmodtam, hogy megint tizenöt éves vagyok... kadet a marseillesi iskolában... és egy csodaszép, csodaszép erdőben ültem... ó, micsoda szép erdő!... hajnalban, egy üde, szagos reggelen, de még sütyött a hold... és minden remegett a szellőben... És tizenöt éves voltam és egy búbajos provencei leány guggolt mellettem... fehér szoknyában... karcsú, fiatal térdei a hajamhoz értek... és valamit beszélt hozzám... de nem hallottam... milyen kár!... milyen kár, hogy már nem hallottam, mit beszélt... Szeretném tudni... hogy mit mondott nekem és mit akart tőlem... és miért jött oda bátran, egyedül... hajnalban, egy csendes, elhagyott erdei tisztás közepére... ahol zúgtak a fák és én egyedül feküdtem... egyedül és fiatalon... De éppen akkor keltettek fel...

A körülállók zavartan néztek össze. A császár megdörgölte szemét.

— Hja, igen... A követek.

Sóhajtvá tolta félre a takarót.

— Várjanak, jövök.

Aztán elmosolyodott, mintegy bocsánatkérően, amiért félálomban elárulta magát.

— Az urak attól félnek, hogy beteg vagyok, mi? Nincs semmi baj. Magamnál vagyok. Az álmok szépek, uraim... de hát az élet munka és nem álom... úgy-e? Jövök már.

Valami lakatosműhely lehetett, ahogy homályosan emlékszem: de énnekem ez nem volt akkor fontos. Hanem nagyon sokat ültem a kis dobogós-ablakba és az ablak fölött, drótszálon lebegett egy nagy aranykulcs, — úgy látszik, a lakatosműhely cégtáblája volt. Már mostan nem merném egész bizonyossággal állítani, hogy tiszta színaranyból való kulcs volt: akkor szentül hittem és Szidi néni, aki az ablakban ülve meseszóval tartott, rámhagyta. Sőt hogy őszinte legyek, tovább ment ennél (isten bocsássa meg, nyilván örült, hogy jó mese-témát adtam neki, úgyis nagyon kifogyott már) és beszélni is kezdett az Aranykulcsról.

— És az aranykulccsal ki lehet nyitni az Aranyország aranykapuját? — kérdeztem meg-hökkenve. Szidi néni csodálatos egyértelműséggel rámhagyta azt is, mire én tágra meresztettem a szemeimet és csodálkoztam, mintha Szidi néni mondta volna ezt nekem és nem én öneki.

— És ott minden aranyból van? — kérdeztem ijedten.

Szidi néni ezt is rámhagyta és én hűledezve csóváltam a fejemet, hogy ilyesmi hogy lehet és gondoltam aranyból embereket és asztalokat és házakat, átlátszó aranyból aranykocsi-

kat, aranylovakkal — és meg voltam győződve róla, hogy mindezt Szidi nénitől tudtam meg.

Ez volt az egyik dolog; a másik pedig, hogy mikor este elfűjták a lámpát és a mécsest feltették a szekrény sarkára, mindig ugyanarra a helyre, — hogy akkor a szembenlévő falon, pontosan mindig ugyanazon a helyen, megjelent Szidi néni, profilban, hegyes állal és hegyes orral, továbbá a fal sarkában, már félig a mennyezeten, egy szakállas, görbeorru gavallér, akit később Mukinak neveztem el, majd egy másik, kecskeszakállú férfi, szintén profilban, a kályha fölött, a Spitz úr, akiben volt valami hetyke és mindig hátat fordított Szidi néninek, innen nyerte nevét. Azt hiszem, egyszerűen úgy volt a dolog, hogy a szekrény, a spanyolfal és a nagy ónix-váza körvonala árnyékká folyt össze minden este, a mécses mögött, ilyen profilokká, a falakon. Mindegy, Szidi nénire rögtön ráismertem; hogy Mukit Mukinak hívják, az meg nyilvánvaló, az rá volt írva az arcára, azon nem kellett gondolkodni; nemkülönben Spitz úr is egész beállításával, nyakának tartásával, méltán rászolgált erre a névre, különben kalapja is volt.

Szóval: Spitz úr, Muki és Szidi néni minden este ott voltak a falon, mihelyt a mécses felkerült a szekrény sarkába. Spitz úr néha egy pillanattal később jelent meg, de ez csak azért történt, hogy Szidi nénit bosszantsa. Nyíltan és bevallottan Spitz úr udvarias volt Szidi nénihez, értelmesen nézett rá, mintha nagyon érdekelné az, amit Szidi néni beszél. De az ember azért érezte, hogy ebben az udvariasságban valami rejtett gúny van, hogy gúnyból hajol meg olyan mélyen Szidi néni előtt és ha meghajolt, belenevetett a kis kecskeszakállába. Sőt Szidi

néni is tudta ezt és eleget mérgelődött magában, de nem tehetett semmit, mert, mondom, nyílt gorombaságon Spitz urat nem lehetett rajtakapni részint, részint pedig közvetlenül nem beszéltek egymással, csak Mukin keresztül. Muki, aki, azt hiszem egy kicsit gyomorhajos ember volt, siránkozva csóválta a fejét a Szidi néni rémes történeteinek és bárgyúságában nem vette észre, hogy Szidi néninek azért görbül le az álla és szorul össze a foga olyan dühösen, mert Spitz úr hetyke mosolya ingerli és nem azokon a rémes történeteken izgul fel, hiszen ilyent ő százat is el tudott mondani egy nap, anélkül, hogy odafigyelt volna.

Közvetlenül és szavakkal először azon az éjszakán beszéltem velük, amikor az Aranykulcs került szóba. Ez körülbelül egy órával azután történt, hogy megjelentek a falon Szidi néni, Muki és Spitz úr. Most már nem emlékszem, én hoztam-e szóba vagy Szidi néni. Azt hiszem Szidi néni, mert Spitz úr már akkor nagyon kétértelműen mosolygott.

— Az aranykulcs, — mondta Szidi néni meglepően folyékony előadásban — az aranykulcs igenis ott lóg a fejünk felett és nézetem szerint pontosan beleillik az aranyországi aranykapuba. Vannak, akik ebben kételkednek, de ezek, nézetem szerint, olyan kalapos fiatal emberek, akik nyilván azért hordanak kalapot, hogy az ember azt higgye, végig fej van a magas kalapban: holott semmi sincs benne, csak az a cinikus mosolygás.

Resteltem a dolgot és csitítani próbáltam Szidi nénit. Muki siránkozva csóválta a profilját és egyre azt hajtogatta: »ugyan, ugyan, Szidi néni«. Mondtam, hogy hiszen nagyon egy-

szerű a dolog, meg kell próbálni. Szidi néni élénken helyeselt, Spitz úr pedig kétértelműen jegyezte meg:

— Kérem, kérem, úgy-e, ha a nagyságos asszony mondja, meg lehet próbálni. Nem mondom, hogy nem lehet megpróbálni. Parancsoljon velünk.

Mindezt Mukinak mondta Spitz úr, mert egymással nem beszélgettek.

— Talán lemennénk az uccára... — vetetem fel bátortalanul.

Ebben megállapodtunk, és felkészültünk mind a négyen. Udvariasan előre akartam bocsátani őket, de mondták, hogy csak menjek előre. Egy kicsit feszélyezett érzés volt velük tartani: mert csak egymás mögött tudtak haladni, egymás mellett nem és ha az egyik elhaladt a másik mellett, akkor vagy az egyik, vagy a másik eltűnt, belefolyt a másikba és a másik oldalon megint előkerült. Bakot is lőttem ügyetlenségemben: arra kértem Mukit, forduljon arccal felém, hogy láthassam, mire zavartan és kicsit sértődötten megmagyarázta, hogy nem fordulhat arccal előre, mert akkor egy sötét folt lesz az arcából, — csak profilban tudnak élni mindnyájan.

A lépcsőn is zavarba jöttem, udvariasan mutattam a lépcsőre, hogy tessék, tessék, — de ők álltak a falon és végre lejöttek, mellettem, a lépcső árnyékán, egymás mögött. Elöl Muki ment és mutatta az utat, utána Szidi néni, láthatóan mérgelődve, hogy Muki legutolsónak jön és nyilván gúnyosan mosolyog. Muki egy zsebkendő árnyékát szedte ki a zsebéből és megtörölt egy árnyék-szemüveget.

Az aranykulcs azonban nem volt a helyén

és Szidi néni láthatóan meghökkent. Egy pillanatra úgy nézett Spitz úrra, mintha az lopta volna el.

— Nyilván odakint lesz a Városliget Árnyékában, — mondta Szidi néni és erre mindnyájunknak eszébe jutott, hogy valószínűleg ott van.

Sietve haladtunk végig egy ucca világosfekete árnyékán, a szemben lévő házak árnyéka mentén. Siető árnyékok jöttek szembe, mind profilban, egy vonallal megrajzolt, siető alakban, feketén. Egyik-másik köszönt is Szidi néninek, sőt Spitz úr meg is állt diskurálni egyik barátjával, a bajuszuk mozgott a falon és a két kéz összefolyt.

Minden rendben ment. Eleinte kicsit furcsa volt, hogy a szembejövők nem kerültek ki bennünket, hanem egyszerűen keresztülmentek rajtunk és mi is keresztülmentünk rajtuk, de ehhez is hamar hozzászoktam, rájöttem, hogy nem is érzem, mikor keresztülmegyünk egymáson, nem-hogy fájna.

Nem mertem szólni, hogy fáradt vagyok, de Szidi néninek eszébe jutott, hogy villamosra kellene ülni. Jött is a falon, szembe, egy villamos, szép, tiszta, árnyékos. A kalauz csengetett és megállt; nem a lépcsőn mentünk fel, hanem egyszerűen keresztülmentünk a villamos elején és beültünk profilba fordulva az ablakok mellé. A villamos megindult, végigszaladt a falon, keresztülszaladt egy csomó emberen, akik abban a percben eltűntek, de nyugodtan és vígan folytatták útjukat, mikor a villamos leszállt róluk. Az uccalámpákon is csakúgy keresztülmentünk, — a körúton nagy bonyodalom támadt, össze-vissza futkosott, keresztül-kasul, mindenki — egy nagy, fekete gombolyag lett az egészből,

ami lassan oldódzott fel, úgy, hogy megint kiváltunk, a villamossal együtt. Spitz úr a zsebébe nyúlt, fekete gyufát szedett elő, fekete cigaret-tát tett a szájába, meggyújtotta a gyufát, amiből fekete láng csapott fel, rágyújtott és finom, csipkéhez hasonló fekete füstfelhő szállingózott. Szidi néni prüsszkölni kezdett és éles megjegyzéseket tett, rosszmodorú fiatalemberekről. Spitz úr úgy tett, mintha nem venné magára.

Aztán leszálltunk a villamosról és véget értek a házfalak is: kint voltunk a mezőn. Én tovább akartam menni, de megint zavarba jöttem; Spitz úr, Szidi néni és Muki megálltak és azt mondták, hogy így nem mehetünk tovább, állva, hanem feküdjünk le hosszába, a mezőre, úgy könnyebben megy. Kicsit furcsállottam, de nem mertem szólni, lefeküdtem melléjük. Abban a pillanatban Szidi néni, Muki és Spitz úr három méter hosszúra nőttek meg és egész vékonyak lettek. Nagyon megsajnáltam, főleg Mukit, aki így hosszan és vékonyan oly siralmas és szomorú volt; részvéteimet fejeztem ki és aggódva kérdeztem, hogy talán beteg. Siránkozva felelt, hogy estefelé, mikor a nap leszáll, mindnyájan így meg szoktak nyúlni és ilyen soványak lesznek, de nem baj, reggelre meghíznak megint, jobban mint illenék, s délben, mikor ebédre kerül a sor, olyan köpcösek és kövérek, hogy az már szinte kellemetlen, — de hát mit tegyen az ember árnyéka?

Egy fekete hegyoldaldalban mentünk fölfelé és most minden oly szép és légies volt; hosszú-hosszú jegenyefák közt jártunk, regényes bokrokon keresztül. Nekem megfájdult a szívem, úgy tűnt, hogy már ezer és ezer mérföldet suhantunk így, egyik hegyre föl, másik völgybe

le s még mindig nincs kezemben az aranykulcs, amivel Aranyország aranykapuját kinyithatnám. Oly könnyű volt suhanni és mégis oly borzongató felhők habkönnyű árnyéka libegett keresztül a testünkön, és percekre mintha köddé váltunk volna mindannyian.

És ekkor egy száz méter hosszú jegenyefa tetején megláttam az aranykulcsot; az ám, ott függött egy ágon és úgy ragyogott, mint a lebukó nap. Szidi néni nagyot ugrott örömében és sorba ölelgetett mind a hármunkat.

— Na látja, — mondta diadalmasan Spitz úrnak.

— Jó, majd meglátjuk, — mondta Spitz úr és kétértelműen mosolygott.

Kicsit magasnak találtam a jegenyét, de Szidi néni biztatott, hogy csak nyúljak bátran utána. S valóban, kinyújtóztam s elértem a száz méter magas jegenye legfelsőbb ágát és kezembe vettem az aranykulcsot. Kezembe vettem a ragyogó aranykulcsot és majdnem felkiáltottam örömömben. De ekkor Spitz úr élesen és gúnyosan elnevette magát és én görcsösen összeszorítottam a markom, hogy ki ne ejtsem a kulcsot, ám úgy volt, mintha az üres levegőt markoltam volna. Ijedten nyitottam ki a tenyerem, hogy ott van-e a kulcs — és ott feküdt a tenyeremben, laposan és feketén. Ott feküdt, egy pillanatig csak, aztán kiugrott a tenyeremből s felugrott a falra és mikor körülnéztem, a szobámban voltam és a nap erősen sütött az ablakon keresztül és a szembenlévő falon, jobbra az ágyamtól, élesen és feketén ott feküdt az aranykulcs árnyéka, az aranykulcs, a lakatosműhely cégtáblája ott fityegett az ablakunk előtt és az árnyékát bedobta a falra.

Borzasztó nekem a gondolat, hogy ebből esetleg humoros novella lesz a tollam alatt, — most, hogy írni tudok róla, tárgyilagosan látom az esetet, és ha érzésemre hallgatnék, a legkomorabb és szorongatóbb műfajt választanám a témához, talán a balladát s talán így kezdeném: »Tekintetes törvényszék, bűnös vagyok!« De talán jó, hogy ez írást ötperces tollrágás előzi meg; ezalatt rájöttem, miért érzem e történet mögött a tragikum rembrandti hátterét: velem történt meg az eset, valóságosan és igazán.

Velem történt meg, hogy nehéz szívvel és reménytelenül szerettem felebarátom feleségét és megkértem, hogy ha már találkoztunk, hadd kísérjem őt el a fasorban a kocsiallomásig, mert ott kocsiba ül és hazahajt a Mariskalakba, hja bizony, a Mariska-lakba. Későcske volt már és én kimondhatatlanul szomorú voltam; szegény voltam, nagyon szegény abban az időben, — minden vagyonom ez a szegénység volt és az, hogy reménytelenül szeretek. Féltékenyen őrködtem erre a vagyonomra, s az asszony nem is gondolt rá, hogy megfosszon tőle, — bár irigyelt ezért a nagyszerű érzésért, hogy olyanvalakit szeretek, aki nem lehet az

enyém — ezt ő nem értette és nagyon tisztelt érte. Órákhosszat beszélgettünk erről az én szerelmemről, mint valami érdekes és izgató betegségről, ami nem ragadós, hozzá lehet nyúlni, megtapogatni. Néha izgatottan beszélünk róla, néha közönyösen és néha sajnálkozva, — de mindig és mind a ketten fölényesen. Ez már így volt.

De ezen az estén egészen elvesztettem a hitemet. Bajok is voltak, amikről nem beszélhettem, — szállodába kellett, hogy menjek javaim sürgős hátrahagyásával és az asszonnyal való találkozás úgy hatott rám, mint a kegyelemdőfés. Még hozzá nagyon szép volt a nyomorult, az utálatos és mikor a fasorhoz értünk, hirtelen azt mondta »Puff« és elfintorította az orrát.

— Be kell mennem a kapu alá, a harisnya-kötőm...

Engem odaállított háttal a kapunyílásba... ott álltam és hallottam, hogy a hátam mögött egyszerre suhogni kezdett valami... valami fehér suhogott, fehér meg halványlila... szemtelen, mohó, gyalázatos, fuldokló szövetek, csipkék... alattomos, romlott, ravasz kis szörnyetegek, amik csipkének mutatják magukat, holott én nagyon jól tudtam róluk akkor, hogy fülük és orruk és szájuk van és hogy csak tetteik magukat szelíd, síma, ártatlan selymeknek. Vad keserőség szorongatta a torkomat és mikor az asszony kijött és szólt valamit: válasz helyett idomtalan hangok törtek ki belőlem, mint a vér.

Akkor már nem volt mit alakoskodni: emlékszem, csodálkozva figyeltem meg, milyen komikus, lehetetlen hangokat ad a tüdő és a hangszálak, mikor az ember a vágy miatt sír.

Az asszony maga elé meredt, nem talált szavakat, így bandukoltunk végig a fasoron a kocsiállomásig. Akkor végre lélekzethez jutottam: — az utálatos vonítás megszakadt és én végre fel tudtam nevetni. Erre ő is megkönynyebbült, elfogulatlanul beszélgettünk és tréfáltunk. Toprongyos ember jött arra és kis kutyákat kínált: kettőnek a feje állt csak ki kétoldalt a zsebéből, a harmadikat tenyerén nyújtogatta felénk. Egészen fiatal, apró kis kutya volt, aminek az volt a szokása, hogy széles, vörös kis nyelvével mindent végiglefedtyelt, amit a szája elé tartottak. Az asszony sikongva nevetett és két kezébe fogta a kutyát. Erre a kis kutya formálisan megbolondult, mind a négy lábával kapkodni kezdett az asszony arca, melle, nyaka után, — szűkölt, tombolt, buksi fejével döfködött és tépte a selyemblúzt — végre elkapta az állát és vörös nyelvével villámgyorsan végignyalta az asszony arcát, szemeit, mielőtt megakadályozhatta volna. Az asszony sikítozott, — odakaptam és lerántottam a kezéből. De a kis kutya meg volt örülve, vissza akart menni, nyújtogatta a talpát, hízelgett nekem, de nem úgy, mint az asszonynak, hanem csak ravaszságból, hogy odaadjam. Akkor először szorítottam meg a torkát. Az asszony nevetett és kérdezte, mennyibe kerül a kutya. Én nem kérdeztem semmit, de mikor az ember megmondta az árát, szónélkül zsebembe nyúltam és egyik kezemmel erősen tartva a kis kutya nyakát, kifizettem utolsó koronáimból. Az asszony tapsolt örömében és a kutya után nyúlt, de én visszarántottam durván és gorombán megmondtam, hogy nem neki vettem, hanem magamnak.

Aztán gyorsan kezet nyújtottam, nem csókoltam meg az övét, elváltunk. Száz lépés után megfordultam és utána néztem, — éppen akkor szállt kocsiba.

Én pedig nem vacsoráztam aznap, a kis kutyát begyűrtem kabátzsebembe, mint egy rongyot, gallérommal eltakartam és hazamentem a szállodába. Lopva osontam fel a lépcsőkön, — a folyosó sötét volt már, lábujjhegyen léptem a szobámba és lefeküdtem. A kis kutyát letettem a földre, — fürgén szaladgálni kezdett, szimatolta a falakat. Hirtelen megállt és panaszos, félénk csecsemőhangon sírni kezdett. Kiugrottam az ágyból, egy vánkost dobtam a sarokba, megfogtam a kutyát és rátettem. Felcsavartam a villamoslámpát a hálószekrényen, — a sarok sötétben maradt — a kutya elhallgatott. Olvasni próbáltam, nem ment. Eloltottam a lámpát és hátamra fektüdtem. Szemem a sötétségbe meredt, kinyújtott lábaim remegni kezdtek.

Előbb félénken, nyöszörögve kezdte, — hallgatózott, mint egy kis gyerek. Hogy aztán az idegességtől, mely gerincemben futkározott, nem tudtam mozdulni, felbátorodott és hangosabb sírásba fogott. Hallottam, hogy motoszkál, forgolódik, leesik a vánkosról, a fal felé fut. Most hangosan sír, éles, követelő hangon. Egyszerre hallom, hogy az ajtót kaparja. Kaparja és sikít. Felülök az ágyban, felcsavarom a villanyt. Igen, ott van. Az ajtóhasadék felé szimatol és kaparja.

— Mit akarsz ott? — kérdeztem.

De nem hallgatott el, még csak meg se fordult, — hallatlanul szemtelen, szinte kárörvendő makacssággal visített, szabályos időközökben.

Kiugrottam az ágyból, nyakánál fogva fel-emeltem. Tovább visított. Simogattam és hízelegtem neki, az arcomhoz emeltem, — elfordult és tovább sikított. Letettem a földre, tányérba vizet öntöttem, eléberaktam. Bedugta az orrát, prüszkölt, — otthagya, az ajtóhoz futott, újult erővel kaparni kezdte és egyre hangosabban sírt.

— Mit akarsz? Hová akarsz menni?

Éreztem, hogy önti el a vér az agyamat.

Nyakonfogtam és bevittem az ágyamba. Egy percre elhallgatott, — elcsavartam a fényt, aludni próbáltam, bár tudtam, hogy nem sikerül. És mikor újból nyafogni kezdett, halkán, tapogatózva, már tudtam, mi volt az, ami az imént agyamba kergette a vért: — hiszen ezeket a hangokat, ezt a rút, elviselhetetlen, gyalázatos, állati panaszt, ezt a vonítást és szűkölést hallottam én ma már... ma délután... a fasorban... hiszen én, én sírtam így...

Ájult düh volt ez: a forró, lüktető kutya-test ott remegett mellettem, — utálattal kaptam meg és földhöz vágtam, hogy csakúgy nyekkent. Levegő után kapott, — aztán szaladgálni kezdett a szobában, egy perc múlva az ajtónál volt. Kezdte elülről.

De most pillanatig se haboztam: leugrottam az ágyból.

— Itt maradsz! — kiáltottam rá és nyeltem egyet. Ideges nevetés rázott. — Ohó barátom, várjunk csak egy kicsit. Hova olyan sietve? Várjunk csak szépen. Hiszen te nem is haragszol rám, amiért kidobtalak az ágyból. Egészen jól jönne, ha úgy elkergetnélek... mi? ki az ajtó elé, az uccára... hogy futhass...

és szimatolj... vissza az úton, amerre jöttünk... a kocsi után... mi? Te dög!

Fölemeltem, visszavittem az ágyba. Rátettem a vánkost. Idegeim főzésbe jutottak — a kis kutya vadul ugrált, tombolt, bőgött — most már egészen nyíltan, szenvedélyesen, dühösen — nem könyörgött többé, követelte, hogy ereszszem el, tegyem a földre — dühöngött.

És akkor az éj csöndjében, a merev és hallgató falak közt elhatároztam, hogy megölöm.

Elhatározásomat magam előtt azzal magyaráztam, hogy a kis kutya visítása nemcsak hogy engem nem hagy elaludni, hanem fellármázza az egész szállodát, — bizonyosan hallják is már, bejönnek, felelősségre vonnak, hogy itt nem szabad kutyát tartani, — kilöknék. Akkor hová megyek aztán?

Hidegen mérlegeltem az eshetőségeket. Késsel nem megyek semmire, — vér, piszok nem kell. Talán a vánkossal, — de nem tudom leszorítani, kiugrik.

Megfogtam a kutyát a vánkos alatt — simogattam, beszéltem hozzá — megfogtam a nyakát és lassan szorítani kezdtem. Kinyílt a szája, a szeme kevésbé kidagadt és rámmeredt. Hüvelykem alatt éreztem a nagy ütőér lük-tetését.

Ekkor léptek közeledtek a folyosón.

Valaki elment az ajtó előtt, — talán a londoner. Eleresztettem a kutyát, felálltam, az ajtóhoz futottam. Szívem hangosan vert. A kutya utánam futott.

Vártam, míg minden elcsendesül, — az ablakhoz léptem és lenéztem a süket udvarra. A párkányon kis csomag hevert; óvatosan le-

fejtettem a spárgát, — két részben maradt a kezemben. Most felemeltem a földről.

— Kutya... kutyuka — mondtam neki. A fejét simogattam, közben másik kezemmel rátettem nyakára a spárgát.

Hurkot csináltam és erősen megrántottam. Ekkor irtózat fogott el — a díványon ott feküdt a kabátom, felkaptam — a fuldokló kutyát begyömöszöltem a kabát egyik ujjába és ezt az ujjat — a kezem reszketett közben — másik spárgával elkötöttem. Összezsavartam a kabátot és az egészet a sarokba dobtam.

Eloltottam a lámpát, a takarót fülemre húztam és vártam. Kiszámítottam, hogy öt percig tart, míg megfűl. Halálos csönd volt most és ebben a csöndben egyszerre úgy éreztem, hogy a lélekzetem kihagy, megfulladok. »Ostobaság!« mondtam magamban, nevetni próbáltam, de a fogam vacogott. »Autoszuggesztió!« mondtam újból.

Öt perc múlva kiugrottam az ágyból, — levegő után kapkodva felöltöztem... a kabátot otthagytam a földön... kalapot vettem fel és kinyitottam az ajtót. Lassan, hihetetlenül lassan mentem le a lépcsőn. Találkoztam a szobalánnyal, — akkor köhécselni kezdtem, meg dúdolni. A kapuban köszönt a portás, — könnyedén megemeltem a kalapot. Tíz lépést nyugodtan mentem, — aztán futni kezdtem.

Sötét mellékuccákon futottam, — gyanús árnyak csaptak el mellefem. Egy jasszlegény bő nadrágban, véraláfutásos szemekkel szembejött, — aztán megfordult utánam. Én is megfordultam, — tekintetünk találkozott. Erre zavarba jött, fütyörészni kezdett, én pedig ránevettem. Remegtem a vágytól, hogy hangosan

felkacagjak. Szerettem volna beszélni vele, elkísérni, valahol inni együtt, vagy fejbeverni: a kezem ökölbe szorult.

Hogy jutottam a villához, magam sem tudom. A virágágyak közt hasas üveggömbök hunyorogtak, erre emlékszem. Fölkapaszzkodtam egy kőre és bezörgettem az egyik ablakon.

Fény villant fel, aztán kialudt. Ő volt az, az ablakhoz jött, kinyitotta.

— Várjon, kiemelem, — sügtam.

Hagyta. Azt hiszem, félig ájult volt a rémülettől. Hideg száját egészen kinyitotta, — a fogait éreztem, mintha hús, nedves rizskásához ért volna az ajkam. Nem beszéltünk, — csak én mondtam néhány halk, parancsoló szót. Éjfél i ütközetnél, a bozót mögött hasonfekvő katonák adják le egymásnak így, halkán, keményen a vezényszavakat.

Reggel a kávéház felforgatott székei közt talált rám a szálloda portása. Tudta, hol keressem. A kabátomat hozta, amit a szobámban felejtettem. Kérdezte, mit csináljon a kutyával. A kényelmes kis állat bebújt a kabátom ujjába és nyugodtan aludt egész éjjel. Reggel tejet adtak neki.

Délelőtt dolgaim után szaladgáltam, délben egy kis kocsmában ebédeltem, ahová hivatalnokok szoktak járni. Délután a körúton találkoztam az asszonnyal. Egy kicsit elpirult és elbúcsúzott, — elutaznak, mondta; két perc múlva nem tudtam, miről beszéljek.

Ballada a néma férfiakról.

A hajó, kissé ferdén oldalt fordulva, egy hegy oldalában fekszik, úgy ahogy megérkezett. Jobboldala, a visszahajtott kéményekkel, neki-dőlt a hegynek, fedélzetéről ledőltek a padok. Esteledző, zöldes derengés árad szerte. A parancsnoki híd közelében, az egész felső fedélzeten, egyetlen ember maradt csak, a parancsnok. Kék ruhájánál fogva beleakadt a korlátba és most előretámasztott testtel kifelé mered, arca kevéssé lehajtva, mintha a talajt kémlelné. Nyitott, kék szemei előrenéznek a derengésbe. Dom-bos, sárgásbarna síkság terül el előtte, a látha-tár szélén szaggatott, fantasztikus hegyek violáznak, a középső hegy ormáról kavargó taj-ték-örvény kígyózik a zöld magasságba, pöfögve löki ki magából a tajtékot. Jobbra olívzöld ko-rall-erdő sötétlik a sziklák alatt, alatta nyugal-mas, ezüstös lap: a higanytó. Az a lejtő, ahol a hajó megállt, szelíd eséssel egy sötét meder felé lapul el, abból már semmi se látszik, csak néha villan fel benne valami cikázó, vörös fény. A pa-rancsnok tekintete mintha e mélység felé fúró-dott volna, mintha az utat keresné, melyen ha-ladniok kell, tovább, ha itt se nyugodott meg végleg ama sebzett óriás, akit az ő kezére bízta,

Jobbkeze könnyedén pihen egyik zsebében, mintha távcső után kotorászna.

Háta mögött az ötödik kémény tetejéből hosszú, tarajos kígyó mászik kifelé és lomhán végignyúl a kürtő falán. A villódzó vízben cikáznak a halak és meduzák: bizonytalan körvonalú tömegek gombolyognak távolabb, szétnyúlnak, összehúzódnak, buta fejjel nekilódnak a víznek és feketén tűnnek el valahol, valami bíborló sötétségben. A hajó rengő spongya-hegynek farolt neki és ebből a spongyából ezer meg ezer halvány fényesség szökött ki, apró, kék lángocskák, a sötétség beálltával ezek mind fényesebbek lesznek, mint a csillagok. Mindez örökös némaságban.

Egy tátozó félszegúszó nekilódul az ablakoknak, megáll és kerek szemei kidüllednek. Egy csomó férfi áll az ablakok közé gyömöszölve, szájukat az ablakra tapasztják. Néhány katona közöttük, uniformisban. Az alsó fedélzeten is, egy sarokban, csomóba állnak a férfiak: szorosan, egymás mellett, mintha valamin tanácskoznának. De mozdulatlanok és némák. Néha meggondoltan, lágyan egy-egy kar emelkedik, amint a meduza átszeli a szoba zöldjét. Többen átölelik egymást. A norvég író egy csoport fölött lebeg, fejét befúrta a tető sarkába, arcán kérlelhetetlen szigor és határozottság. Szemeit keményen lehúnyta. Egy matróz fejére támaszkodik.

Keresztbefont karokkal egy elegáns, szakállas férfi mosolyog: fogai kilátszanak. Ajkán még ott vannak szinte a szavak: »Uraim, ne tola-kodjunk. Engedjék az asszonyokat, az asszonyok mehetnek!« Más arcokon vad düh és tajték. Egy-egy buborék tolakszik néha még a sápadt ajkak

közé, kigömbölyödik és száll. Aztán csönd. A halak némán tátognak és kígyóznak a szobákon keresztül.

Éjfélben elsötétül a sárga fény s valami vöröses sugárzás ködlik fel ama mélységből. Ezek a világító algák. Az öt néma kémény hosszában egy-egy vörös csík vibrál végig, a korall-erdő sötétén vörösödik el, most a higanytó is és vöröslő alakok mászkálnak a partján. A parancsnok jobbkeze még mindig zsebében, balja kissé lejjebb csúszott a kormánykerék küllői között. Szemeiben két vörös pont gyulladt ki.

Éjfélben muzsikaszó hallszik s a libegve alvó halak összerándulnak. Harmadik éjszakája már, hogy a víz idehozta ezt a zenét: mindig gyengébben hangzik, de még kivehető a lágy dallam, egy keringő melódiája. Hegedű és zongora kavarta össze a hangok olaját, úszik a vizek felett s idáig szivárog. Messze fönt a magasban, a zöld harang felett, úszik egy hajó, úszik és távolodik és húzza maga után a hang-uszályt. A hang nekilibben az ablaknak és besiklik a fedélzet alá. Egy halk hullám verődik a fülekbe s a nyelvek alá tolakszik, hogy felemelje a nyelveket. De némák maradnak.

És a hullám beszél, s fültől-fülig szalad.

Sorrento... Sorrento...

Halljátok, néma férfiak... Sorrento felé megyünk a kék levegőben, Sorrentóban virulnak a narancsok. Nincs semmi veszély... a bárkák szelíden siklottak el az örvény mögött és az aszszonyok hamar magukhoz tértek.

Sorrento... Sorrento...

Egy kicsit megijedtünk, mikor a vészharang kivert csipkés ágyunkból s fehér ingecskékben

szaladgáltunk a félrebillent fedélzeten... Egy kicsit megijedtünk, mert éjszaka volt és sós a vízszag... és nedves lett a cipőcske...

Sorrento... Sorrento...

Egy kicsit megijedtünk és szepegtünk is... De ti nem sokáig hagytatok szepegni, ti kedves, néma férfiak... ó, mi mindenkor megbíztunk a ti nemes szívetekben... »Az asszonyok a mentőcsónakba!« hangzott a parancsnok szava és maradtatok, mosolyogva, a hajón és némán néztetek utánunk és mosolyogtatok, amint lassan tűnt el a lámpasor, egyik a másik után... Részeg és mámoros mosoly ült néma ajkátokon... bizonyosan tetszettünk nektek ingecskékben, a borzongó hajnali levegőben... Úgy-e, szépek voltunk?...

Sorrento... Sorrento...

Csak egy pillanatig voltunk megijedve... Csak egy pillanatig hittük, ó nemes és néma férfiak, hogy most aztán nem használ a csipkés ingecske és púderes arcocska... hogy most aztán kiderül, milyen rongy és szemét gyámoltalan kis mosolyunk és ravasz kis harisnyánk és ravasz kis szerelmünk, a ti végtelen szerelmeitekhez képest... hogy most aztán kiderül, hogy nektek kell élni, az erőseknek és igazaknak és mélyeknek... s hogy most aztán nincs bók és gyöngédség és úgy löktök vissza a vízbe minket, mint a haszontalan és sivalkodó kis macskákat... Mert mi így tennénk veletek, ha erősebbek volnánk... és így teszünk veletek ott, ahol erősebbek vagyunk, titokban... Csak egy pillanatig voltunk megijedve...

Sorrento... Sorrento...

Aztán jött a vezényszó: »Asszonyok a mentőcsónakba!« s mi hanyatthomlok szaladtunk...

Ó, mi mindig bíztunk a ti lovagiasságotokban, néma férfiak... hiszen tudjuk, hogy ti még emlékeztek a tizennyolcadik századra, amire mi már alig emlékszünk... és mi ismerjük a ti csinos szonettjeiteket és mi mosolyogva fogadjuk el a helyet, ha felálltok a kocsiban, hogy leülhessünk... Azt egy percig nem hittük, hogy az élet kocsijából is kiszálltok, hogy mi leülhessünk... hogy eddig terjed...

Sorrento... Sorrento...

Ó, köszönjük a gáláns ajándékot, néma férfiak... Oly szép az élet! Most megyünk Sorrentóba, ahol narancsfák virulnak és szenvedélyes olasz fiúk... Oly szép az élet... De mi mindig szívesen emlékezni fogunk rátok, néma férfiak, amiért oly kedvesek voltatok... nem felejtjük el, milyen nemesen adtátok oda, ami a tiétek volt... és hogy nektek köszönhetjük a forró, kék életet itt és Sorrento narancsfáit és a szép olasz fiúkat... Messieurs! Uraink! Néma férfiak! Egy könnyet ejtünk el értetek szép szemekből: úgy-e, örültök ennek? Odalent, a mélyen... De milyen mélyen lehettek most... Mi kihajolunk a bárkából és keresünk titeket, a víz alatt... de a vízlap gáláns és enyelgő és csak a mi arcunkat veri vissza... Halljátok?

Sorrento... Sorrento...

Így imbolyog a hullám egyik férfitől a másikig, s nyelvüket emelgeti, de ők nem felelnek. Éjjélben fokozódik a vörös fény. A parancsnok feje figyelmesebben lendül előre s keze görcsösen ráfeszül a kormánykerékre. Néhány férfi, odalent a hajófenéken mozgolódni kezd: puffedt arccal emelkednek s libegve szállanak feljebb. A felfelé fordított szemgolyók rimánkodva keresik a magasságot, karjuk könyörögve nyúlik

ki. De a parancsnok kemény tekintete visszainti a nyugtalankodókat: »Maradjatok csak!«

Maradjatok és bízzatok meg bennem, ki idáig vezényeltem a ti hajótokat, a néma férfiak hajóját. Azok a tengerek odafönt nagyon könnyűek és libegők voltak, mi bátran és szótlanul kerestünk szilárdabb talajt a mélyben. Nem tetszik nektek ez a sűrűbb elem? Nem tetszik nektek ez az új fény s e rejtelmes lények, egy új élet hirdetői? Itt a mi helyünk, a mozdulatlan mélységekben s a halálban, melynek felszíne alá nem mehetünk velük, csak némán és egyedül, mi, kik odafönt gondoltunk rá, hogy mi lehet mögötte, s mit kaphatunk cserébe az ő életükért. Ide csak nélkülök jöhettünk, csak nélkülök és csak mi, s az a muzsika, melynek szavára nincs mit felelnünk s melynek dallamát itt érthetjük csak meg igazábban, mint azok, kik szavakat adtak ennek a zenének.

Maradjatok csak.

Az új élet.

Reggel, mikor felébredt, nehéz ködök feküdtek az uccán, de az ég tiszta lehetett — vérvörös korong a barátságtalan nap és valami fojtó szag szűrődött be a rések között. Fáradt volt, egészen sajátságos fáradtságot érzett ezen a reggelen, ami jó is volt, de egyúttal nyugtalanította. Az utóbbi napok szorongásai most elmúltak és ő most elhatározta, hogy többé nem is szabad azoknak visszatérni.

Öltözködés közben többször gondolt erre. Hiszen nagyon könnyen el lehet intézni minden gyötrődést és fejtörést és aggodalmat. Egy, kettő, három, mondja az ember hangosan és elhatározza, hogy mire kimondta, hogy »három«, már nem gondol arra, amire az elébb gondolt. Vagy így: szomorú vagyok, de ez nem jó, víg akarok tehát lenni. Mondom: egy, kettő, három — és kihúzom magam és jól kinyitom a szememet, amiket a szomorúság és bágyadtság összehúzott, és mosolygok — és mire kimondtam: »három«, már víg vagyok. Nagyon egyszerű ez. Egyszerűen azért, mert víg akarok lenni és nem akarok szomorú lenni.

Csodálkozott, hogy ez milyen egyszerű és hogy ő erre még nem gondolt. Ezentúl mindig így lesz, mondta magában és ez nagyon meg-

nyugtatta. Már a takarítónővel is vidámabban beszélt, sőt, mint később egy pillanatra átvillant az agyán, kicsit talán túlságosan is vidáman. A takarítónő kicsit csodálkozva nézett rá.

Milyen egyszerű, folytatta később is az uccán. És fűtyörészett. A köd lefolyt a Dunaparra, messziről túlköltek a hajók. Nem ment be a tőzsdére, hevenyében olyan érzése volt, hogy erre most semmi szükség. A tőzsde és mindezek a dolgok — bolondság. Mire való? Emlékezett rá, hogy milyen nyomasztó és rettenetes volt minden ezekben az utolsó napokban és hogy a tőzsdén álldogált hosszan és szikáran és fogta a homlokát elől és mindez milyen halálosan szomorú volt. Az orvoshoz se megyek el, tette hozzá. Az orvos az utóbbi időben ostobán néz és ostoba kérdései vannak. Eee... ízélni akarja az orvos... hogy is mondják csak? Egzekválni. Nem, dehogy, azt nem úgy mondják. Szuggerálni akarja az orvos. Suggerálni. Suggerálni. Így mondják, suggerálni.

Ezen megint megörült. A Szabadság-téren kevesen jártak, egy szembejövőt szinte megállított, hogy közölje vele, hogy így kell mondani: suggerálás. De aztán mégse mondta, csak a száját nyitotta ki és révetegen mosolygott rá. Az ember megfordult és utána nézett.

Mindez szomorúság, ami eddig volt, az nyilvánvaló. És most még egyszer átgondolta az egészet s az az érzése volt, hogy elérkezett a számadásig. Csak mintha valamit elfelejtett volna. Mit felejtettem el, valószínűleg a feleségemnek felejtettem el szólni. Elhatározta, hogy délután felszól a feleségéhez és megmondja neki. De mit? Eh, mindegy.

Végigment az uccán, még tisztában volt

vele, hogy a sarkon visszafordult és összehúzott szemmel elolvasott egy cégtáblát — azután hosszú csend következett.

Délután három óra felé jutott megint eszébe. Egy kávéházban találta magát, olyanféle érzéssel, mint mikor valaki nagyon erőlködik, hogy eszébe jusson, mit álmodott néhány perccel előbb — s végre hirtelen eszébe jut. Most jött csak rá, hogy órákig mászkált a körúton, boltokban vásárolt közben — a széken csomagok heverték mellette — emberekkel beszélt, hangosan hadonázott. Valahol mintha veszekedett volna is. Aztán bejött ebbe a kávéházba — de miért is jött csak be ebbe a kávéházba? Ide ő nem szokott járni. És hirtelen nyomasztó szorongás fogta el, az ismeretlen ablakok és ismeretlen pincérek láttára. Majd egyszerre felderült, eszébe jutott az »egy-kettő-három«, amit délelőtt kifundált. Annyira jókedve lett, hogy dúdolni kezdett és zsebredugott kezekkel nézte a főpincért. A főpincér is nézte őt és valami furcsa volt az arcán. Ettől zavarba jött. Mi lehet az oka? A fia jutott eszébe és egy levél-szekrény. Ellágyult, nagy melegséggel gondolt a fiára és félhangosan szólt maga elé: »Az én édes fiam szeret engem. Az én édes fiam úgy szeret engem, mint fiú apját szereti az emberiség történetében«. Elmondta ezt és megdöbbszent szavainak ünnepélyes nagyszerűségétől: — egy pillanatra szinte megszédült, hogy ilyen nagy dolog az ő eszébe juthatott. Igen, az emberiség, mondta még egyszer, mélyen megindulva — és hogy ő erre nem gondolt! Igen, a szeretet és az emberiség.

Egy, kettő, három — mondta és megint ránézett a pincérre. Szegény pincér, ő nem tudja,

mi az emberiség. Egyszerre forró szeretetet érzett a pincér iránt, majdnem könnyek gyűltek a szemébe és már kinyitotta a száját, hogy megmagyarázza neki. De aztán mást gondolt.

A szeretet, beszélt magában, az emberek szeretete: ez az emberszeretet. Ó és ő erre nem gondolt! Talán ezért volt minden szomorúság és rosszaság eddig — ó igen, mert ő csak magára gondolt eddig és nem a szeretetre. De ma reggel, ma reggel, mindenre rájött. »Egy-kettő-három« ez mindent megcsinált. Most egyszerre oly világosan érezte, hogy szinte szemét kellett behúnynia a nagy fényesség előtt. Úgy jött, hogy eddig homály és sötétség volt minden és valami gomolygó fuldoklás ennek a sötétségnek a fenekén. De most egyszerre kiderült. Ezentúl a szeretet mindent megmagyaráz és ezzel új élet kezdődik az ő életében. Csakúgy száguldoztak most a gondolatok zakatoló fejében, keresztül-kasul, szédtítő sebességgel és mind tömegesebben. Egyszerre, minden átmenet nélkül, Krisztus jutott eszébe és erre így szólt: »Igen, Krisztus és az emberszeretet. Szeretni, szeretni, szeretni kell az emberiséget, a szegény, szegény, édes, édes, édes emberiséget, szép, barna emberiséget. Ó, le kell borulni az emberiség előtt! Íme, ezért szenvedtem és gyötrődtem eddig, mert ezt nem tudtam. Mert mindig magammal törődtem csak, befelé fordultam, egzekváltam magam. Önmagamot emésztettem, nem volt kívül semmi, amibe kapaszkodjam. Most azonban boldog és tiszta emberszeretet következik — és új élet, ennek az érzésnek harmóniumában — ó, harmónium!«

Igen, új élet! — Új élet! Új élet! — ujjongott — aztán hirtelen újabb nyugtalanság fogta el, hogyan fogja ő mindezt megmagyarázni tudni

nekik? Lángoló vágyat érzett, hogy megmagyarázza valakinek, milyen új élet kezdődött s milyen más lesz ezentúl a világ.

Az ajtóban rászólt a pincér, hogy nem fizetett. Ránevetett a pincérre és reszkető kezekkel adott át egy koronát. Most olyan könnyű volt minden s még meg is jegyezte magának, hogy az ilyen nagy mámor, mely egy új igazság születését kíséri, nagyon hasonlít a részegséghez. Igazán, a vér fejébe szállt s egy kicsit tántorgott is.

Esteledett.

Ködben gomolyogtak a lámpák, egymás után gyúltak ki a kirakatok — távol, a Váci-körút végén egyenként ragyogtak fel a sósbor-szesz-reklám betűi.

— Hm. Most mit tegyek? — szorongott egy percig.

Bemegyek a kávéházba és beszélek valami szerkesztővel. Valami nagyon okos emberrel kellene beszélni. Hiszen ami ezután következik, gyorsan és energikusan történik majd s minden kiviláglik. Valami szerkesztővel kell beszélni. De gyorsan, mert a halántéka ijesztően lüktetett.

— Azért aránylag egész nyugodt vagyok, — mondta egy perc múlva. Hangosan mondta.

— Parancsol? — kérdezte a pincér.

— Feketét, — mondta könnyedén és magában örült. A pincér nem vehet észre semmit, gondolta, mert íme, könnyedén és elegánsan rendelte a feketét, mintha semmi se történt volna. Elhatározta, hogy most nagyon fogja figyelni magát, hogy könnyed és elegáns legyen.

Felhörpintette a feketét és magában dúdolt valamit. Majdnem elnevette magát izgalmában, úgy örült, hogy a pincér nem vett észre semmit.

Ingerlő vágya támadt, hogy még egyszer bebizonyítsa ezt a pincérnek. Átült egy másik asztalhoz és odaszólt a pincérnek:

— Feketét.

Felnézett és észrevett két embert, akik a középső asztal mellett álltak és őt nézték. Egy pillanatra megzavarodott, aztán valami keménységet érzett a szívében.

— Ahá, — mondta — már figyelnek. Annál jobb.

Szembenézett velük. A halántéka vadul lüktetett. Összeszorította fogait és rájuk nevetett. Egyszerre rájött, hogy az egyiket ismeri. Hiszen akkor rendben van.

— Szervusz, Svare! — mondta hangosan. Mikor látta, hogy az nem nevet, megharagudott. Én itt ebben a kávéházban otthon vagyok, lihegte magában, itt végre nem lepődhetnek meg, hogy bejöttem. És nekem jogom van feketét inni.

— Szervusz, Svare! — mondta még hangosabban és az asztalra ütött. Több ember felállt. Vállat vont, felállt és fogain keresztül füttyörészett. Zsebetette a kezét és átsétált a billiárdterembe. Csak azért is, jó kedvem van, gondolta. Ha ezeknek nem tetszik, fulladjanak meg. De én már rájöttem, hogy lehet az embernek jókedve. Egy-kettő-három. Egy-kettő-három. Egy-kettő-három.

Egészen az ablakig ment. Érezte, hogy az arca elvörösödik. Kinézett az ablakon: tovább dúdolta az előbb elkezdett orfeum-kuplét és dobolt az üvegen. Aztán lassan megfordult és szembekerült az ajtóval.

Egy csomó arcot pillantott meg, mind feléje volt fordulva: az emberek álltak és összetömrültek az ajtóban.

Most egy pillanatra elcsodálkozott. Mi ez? Történt valami?

Kinézett az ablakon, hogy talán odakint van az a valami. Aztán megint az ajtóban állókra meredt. Nyugtalansága csak percig tartott.

— Ahá, az új élet! — jött rá hirtelen. — Megtudtak valamit.

És nyugtalanságán keresztül izgalmas örömet érzett.

Végre meglátta a szerkesztőt. Ott állt a többiek közt. Egyenesen feléje tartott.

— Alászolgája, szerkesztő úr, — szólt könnyedén, kicsit rekedten. — Na, nagyon örülök, hogy beszélhetek magával. Sok a baj, mi, sok a baj, a kis újságírókkal, mi, hehe?

Ez jó volt, hogy ilyen elfogulatlan vagyok, nyugtatta meg remegő és riadt idegeit. Egészen közel lépett és megveregette a szerkesztő vállát. Ez még nem elég, villant át agyán, úgy látszik nem ismert meg, meg kell mutatnom, hogy szeretem őt.

És hirtelen átölelte a szerkesztő nyakát és fejét mellére hajtotta. Behúnyta szemét és végtelen lágyság töltötte el. Érezte, hogy forró könnyek gyűlnek szemébe a szeretettől. A retentő káosz mintha oszladozni kezdett volna és pihegve sírni kezdett.

Most sűrű felhőket látott maga előtt s távolban hunyorgó tüzeket. A tompa és ijesztő hegyek felől vörös lángok csapkodtak. Ferde, acélkék felhők mögött három keresztfa állott: a Golgota. Felette narancssárga az ég. Krisztus feje vonaglott még és szemében mérhetetlen fájdalom és szeretet.

Felemelte könnyes arcát: a szerkesztő ott

állt még és csitította őt. Körülöttük ember ember hátán, tolakodó és kíváncsi arcok.

Ezek megijedtek, gondolta, ám hadd ijedjenek meg. Ijedjenek meg még jobban. Összevicserította fogait és felrántotta szemöldökét. »Bá!« mondta és rémülten érezte, hogy csakugyan megijedtek. Ekkor halálos rémület szállta meg, mikor észrevette, hogy csakugyan megijednek. Eleresztette a szerkesztőt és botorkálva indult meg, elfordított arccal. Utat engedtek neki. A karzat felé indult. Tántorgott. Valami suhogást hallott. A karzatról hanyatt-homlok rohant le egy csomó asszony és fiatalember, amint ő lassan felfelé ment a lépcsőn — és ő gyötrődve próbálta eltalálni, hogy azok hová rohanhatnak és miért? Valami baj lehet odalent, nyugtatta meg rémülettől zakatoló szívét, valami nagy, nagy, nagy baj lehet. Ó, valami borzasztó, rettenetes baj lehet, amitől azok úgy megijedtek. Ó, valami rettenetes, feneketlen sötétség lehet, valami förtelmes szörnyeteg, görbe karmokkal és tátongó szemekkel.

Felért — a karzat üres volt — feldobott székek és asztalok — egyetlen lélek se az oszlopok között... No, mi az?... döbönt meg hirtelen, — na mi az, mi az, mi az?

— Pincér, — mondta rekedten és vadul dobogó szívvel és fenyegetően — pincér, feketét...

Érezte, hogy feketét kell kapnia, hogy ki kell őt szolgálni, hogy akkor elmúlik ez a lidércnyomás. Ha ő okosan viselkedik és feketét kér, akkor még minden jóra fordulhat és az a szörnyeteg nem jön ide föl.

— Pincér, feketét...

De rögtön megbánta, érezte, hogy egy fokkal hangosabb volt, mint kellett volna, nagyon

hangosat kurjantott — és most halkabban tette hozzá »feketét«. És leült a rács mellett egy székre. A lábai remegtek és táncoltak.

Lenézett.

A földszinten embertömeg hullámozott, megszámlálhatatlan arcot látott, odaszorongtak az alsó rács mellé. Ő egyedül ült a karzaton, a rács mellett, egy széken.

De mi ez, mondta ekkor magában kimondhatatlan aggodalommal, de hát mi történt? Miért nem szól senki hozzá és miért nem mondják meg neki, hová bújt az a szörnyeteg? Talán a pincébe bújt, vagy az oszlopok közé. Vagy itt, a karzat alatt van, vagy felmászott ide és most az ő asztala alatt terpeszkedik — és azért nézik őt úgy? Jaj, vagy talán felkúszott őreá és most az ő arcán fekszik és az ő szeméből fecskendezi ki rettentő pillantását...? Nem, nem, nem.

Nem, nem, meg kell nyugtatni őket, mert szörnyű, szörnyű dolog történhetik. Miért nem jönnek azok közelebb? De hát mi történt, az istenért? Felemelte a kezét és halálosan meghökkenett ettől a mozdulattól: nem emlékezett rá, hogy ő fel akarta emelni a kezét — a keze magától emelkedett fel az asztról. És érezte, hogy most több ilyen mozdulat következik majd — feláll, járni fog, vagy nekimegy valaminek, vagy beszélni fog, egy perc múlva, vagy mindjárt — és mindezt ő nem akarja és mégis meg fog történni. Talán mégis álmodom, villant át rajta egy pillanatra a hiú és vacogó remény. De már nem hitte.

Gyorsan, gyorsan, nógatta magát ugyanakkor. Gyorsan, gyorsan, beszélni, cselekedni, hogy lássák, ébren vagyok. Most görcsösen erőlködött, hogy miről beszéljen. Valami általános

téma kellene, amit mindenki megért: amiből mindenki rögtön látja, hogy minden rendben van és hogy neki semmi titkolni valója nincs.

— Uraim, — mondta hangosan — a szocializmus vezet minket a liberalizmus felé. Éljen Vázsonyi!

Mialatt ezt mondta, belül kínosan s rémülten tolakodott fel a kérdés: hogy kerültem én ide és most mit csináltam? Mi történt? De nem jutott eszébe, hogy mi történt. Annyi azonban bizonyos volt, hogy most már folytatni kell, ha elkezdte.

— A szocializmus, uraim, az egyetlen megoldás uraim...

Hadonázott, egyszerre, mintha villámcsapás érte volna, eszébe jutott.

— Uraim! — ordított bele a gomolyagba. — Uraim! Az emberszeretet! Miért nem szeretik egymást az emberek? Uraim! Én szeretem az emberiséget! Én szeretem... Új élet... Uraim... Emberiség... Új élet... Egy-kettő-három... És új élet fakad... Ó, szeretni, szeretni kell az emberiséget... ó, végtelenül szeretni kell az emberiséget!!... Édes, jó emberiség!...

Örvény gomolygott, az oszlopok ferdén és keményen merevedtek meg. Kitárta karjait és úgy maradt: az emberszeretet fenséges gondolata töltötte be egészen, mint Krisztust a hegyen. Csak a szívében nyöszörgött és szűkölt még egy riadt kis gyerek és menekülni próbált, ki innen, ki ebből a rettenetes kávéházból, — valahol az asztalok és székek között, kúszva, négykézláb, hogy senki ne lássa, eltakart szemekkel, ki a boldog, napfényes szabadba és futni, futni... Ki innen, e gyűlöletes és gonosz és részvétlen arcok közül, ki ebből a szörnyű kávéházból, ahol rögtön minden összeomlik és valami bűzös feke-

teség marad csak... ki innen, menekülni a kötelek elől, amik mindjárt kezére csavarodnak és hátracsavarják karjait... ki innen, ahol mindjárt betömik száját és egy sötét oduba dobják, hol bőr van a falakon, melyeknek acsarkodva s vért hányva dühében dobja majd neki megköttözött testét, hogy harapja és marja a falakat... hogy füleit letépje és felszakítsa száját... hogy belemarkoljon agyába s összerázza, — agyába, mely elárulta s elhagyta őt... s mely megdermedett az Iszonyattól...

Nyögve és tántorogva állt fel — már késő volt. Két kéksapkás ember közeledett. Az egyik melléje lépett.

— Mit akarnak? — kérdezte és halálos fehérség öntötte el.

— Jöjjön velünk.

— Hová? — kérdezte. A hangja kongva verődött neki fülének. — Nem megyek. Ne nyúljon hozzám. Agyonverem.

— Jöjjön, mert megköttöztetem.

— Nem, nem, — szűkölt magában az örült — valamit tenni kell... csak ne kötözzenek meg... csak ne kelljen verekednem... Csak mehetnék így, nyugodtan... Csak ezt, legalább... Csak mondana valamit, hogy mehessek... nyugodtan... Csapna be... Mondaná, hogy csak sétálni vissz... hogy ne kelljen verekednem... ha már oda visznek...

Halványan elmosolyodott.

— De csak sétálni megyünk? — mondta mosolyogva.

— Igen, — lepődött meg a mentő, hogy kíségtették. — Csak sétálni. Majd kocsiba ülünk.

És nyugodtan, békésen vonultak el az összedült tömeg sorfala közt.

Prológus.

— Erre van, — mondta a portás és a souterrain ajtaja felé vezetett. — Csak tessék lemenni a lépcsőn, jobbra fordulni, végig a folyosón, aztán balra végig, ki van írva: »Igazgató«.

Keskeny pincefolyosókon mentem és azon tűnődtem, miért lakik az igazgató a föld alatt. De aztán megértettem, hogy a földszintet egészen elfoglalja maga az orfeum: innen, alulról nagyon jól lehet adminisztrálni és hogy mindez nagyon gazdaságos. Süllyesztők, gerendák, szuffiták bonyolult világa volt ez: apró villanylámpák pontoszták be a sötétséget. Nyers puhafának, olajnak szaga terjengett.

Az igazgató szobájában meleg volt, a pincefalat nehéz, drága szőnyegek borították. Puha karszékbe ültetett le és havannával kínált. Borotvált arca kövéren, élesen világított az íróasztal mögött, kiégett, gúnyos szemei most szórakozottan mozgolódtak. Előtte az asztalon egész sor villamosgomb, ezeket babrálta.

— Éppen telefonálni akartam, — mondta — azt hittem, nem talál ide.

Bólintottam és eszembe jutott, amire figyelemztettek, hogy óvatos legyek.

— A kegyelmes úr ajánlotta önt, — mondta aztán az igazgató — de különben magam is ol-

vasgatom az írásait. Régi politikám, hogy törekvő, tehetséges fiatalembereket foglalkoztassak, új erőkhöz jut az ember, önök meg hozzájutnak valamihez, ami nélkül, akármilyen tehetség legyen valaki, nem viszi semmire. Megismerik az életet egy kicsit, közelről.

Néhány bókot dadogtam, hogy mennyire csodálom az egész üzemet, bonyolult szálaival, amik egyetlen kézbe futnak össze. Kieresztett tokával hallgatott.

— Most egy kisebb munkáról van csak szó, — mondta aztán hanyagul — de ha meg leszünk elégedve egymással, akad utóbb egyéb is. — Oldalt nézett rám, hidegen, gúnyosan, kegyetlenül. — Nálunk lehet keresni. — Nevetett és megveregette a vállamat.

Kínosan vigyorogtam, aztán megdermedt az arcom. Kívülről, a folyosó felől hosszan elnyújtott zaj zendült fel, bugyborékoló hörgés vegyült bele, majd minden dobpergésbe fűlt. Az igazgató lenéző jóakarattal nézett rám.

— Próbálnak, — nyugtatott meg — ne féljen semmit.

— Milyen érdekes, — mondtam, még mindig borzongva egy kicsit — nekem még szokatlan... Hát ez így megy, ilyen komolyan?

Felállt és zsebredugott kezekkel járkálni kezdett előttem. Most láttam csak, hogy biceg.

— Annak bizony komolyan kell menni, fiatal barátom. Ekkora üzemet csak nagy fegyelemmel lehet fenntartani, mindenki a legjobbat kell, hogy nyujtsa, ez nem játék. Sokba kerül a dolog és csak biztosra mehetünk, a közönség látni akar valamit. Nem szabad zökkenni semminek, mire elérkezik az előadás; a próbákon hulljon ki, ami férges, gyenge, élheteretlen. Annak

össze kell vágni, mint egy gépnek. Erőlködést, forgácsot, bibelődést nem szabad hogy lásson a közönség.

Megállt előttem, vállamra tette mind a két kezét.

— De az ilyen tehetséges művészembernek nem árt, ha egy kicsit bekukkant a kulisszák mögé. — Bizalmaskodóvá lett a hangja. — Mi? Magunkfajtat — nem sértem úgy-e ezzel — ez jobban érdekel, mint a nézőtér, a kész előadás. Mi, akik csináljuk a dolgokat, úgy-e? ... Mi szeretjük közéről látni, hogy is készül a szenzáció? Résztvenni benne, úgy-e ... Aztán magának nem is árt, ha megismeri a dolog technikáját. Az illúzió veszít vele, de kap helyette valamit, ami később többet ér majd: egy kis fölényt, egy kis iróniát, amivel nagyszerűen el lehet igazodni az emberek között. És talán, — nyersen nevetett és rámkacsintott — talán egy kis pozíciót, később egy kis hatalmat ... mi, fiatalember? Gondolja meg. Egy kis címeckét esetleg ... meg némi kiváltságokat, amikről kevesen tudunk csak.

Az asztalhoz lépett és megnyomott egy gombot. Vörös fénybe sötétült a szoba, s alig vettem észre, hogy a szemben levő fal lassan szétnyílik. Homályos mező terült el a falon túl, alkonyodó éggel, melyet bordó és sárgás sávok kereszteztek. Lejtős domb emelkedett, tetején elnyúló sövény. És hideg szél fújt.

— Csak erre, — mondta az igazgató — mindenütt utánam. Vigyázzon, meg ne botoljon.

Távoli dörgés dübörgött, világító rakéták kapaszkodtak az égre. Hevenyészett pallón mentünk egymás mögött, az igazgató zseblámpával világított lefelé. Ekkor vettem észre az elnyúló

kígyókat alattam, a katonákat. Most megint dübörögve szólalt meg az ágyú és a rakéták fényében olykor megvillant a tájék. Ilyenkor felvonuló csapatokat láttam vergődni keskeny, sziklás ösvényeken. A fák közt hullák heverték.

— Látja, — mondta az igazgató, más gombot nyomva meg, mire nappali fény öntött el mindent — látja, minden igazi, nem kíméljük a pénzt. Igazi fák, látja? Igazi föld és igazi fegyverek. A hullák is igaziak. Mintha ágyban, párnák közt haltak volna meg. Nézze, megfoghatja akármelyiket. Ez csak természetű lesz?

Tölcsért csinált a kezéből és a zsinórpadrás felé kiáltott, — végtelen magasságban kereszteződtek a fejünk felett.

— Hé, Majer, egy kicsit balra a világítást. Aztán ide, az előtérbe egy kis ütközetet szeretnék — ha lehet, kézitusával. És több hangot, több hangot. Az a katona ott rosszul áll: lőjje le.

Rettenetes dörgés rázta meg a hegyeket, aknák robbantak, lassan halt el a visszhang, aztán sikoltozás, jajgatás, hörgés. Lovak nyertettek és sár cuppogott. Az igazgató felém fordult.

— A rendezés elég egységes, úgy-e? Mert nem szabad elfelejteni, hogy a mű, úgy, ahogy házi szerzőim összetákolták, magában zavaros és sok helyen értelmetlen. Sokfelől szedtük az anyagot, — Caesar, Hannibal és Napoleon nyomán. Kevés mese van benne, de annál több helyzet és szín. Nagy tömegeket mozgatunk, a legbiztosabb hatás.

Hogy erre nem tudtam mit mondani, elmélkedni kezdett:

— Hát persze, azt gondolja, úgy-e, mint afféle fiatal idealista, hogy minek ez, minek ez

a sok régi darab, újra meg újra felevenítve, mikor már ezer év előtt se volt sok értelmük. Tudom én azt, fiatalember. Olvasom én a maguk írásait, ha nem is látszik meg rajtam. Hát persze, tudom én azt jól, hogy többet érne valami újat kezdeni, valami szebbet, valamit, amiben tehetség, szellem és erő van, fiatal kedv, új szempontok, új erkölcs a megújhodott emberiségnek, — hogy ezen a gyönyörű színpadon, pompás felszerelésével, — ezen a nagy mezőn itt, fölötte pompás csillárunkkal, a Nappal, új drámát kellene játszani, új miljöben, új szépségek új tanulságaival, hogy próbálni kellene már valami egyebet, hátha tudunk írni és játszani mi is úgy, mint a régiek, vagy talán még jobban? még szebben? még igazabban? hogy talán nem is volt se szép, se jó, se igaz, amit ők csináltak és mi tehetetlen szokásból megcsodáltunk? Ezt gondolja, fiatalember, de mit tegyünk? A közönségnek ez kell, higgye el nekem, régi komédiásnak. A közönségnek klasszikusok kellene, ez már így van és én, úgy-e, üzletember vagyok, ami annyit tesz, hogy szeretek jól élni. Erre, erre tesék, gyerünk vissza az irodába.

Az ajtó bezárult mögöttünk és az igazgató hátradőlt székében.

— Szóval, hogy az üzletre térjünk, — mondotta és szórakozottan nézegette a körmét — arról van szó, hogy ehhez a darabhoz nekem egy prológos kellene. Tudja, nem hosszú, persze versben és könnyen szavalható formában. A téma igazán nem nehéz, adva van minden, ami kell, tudja, úgy gondolom, hogy a prológosban nem kell elmondani a darab tartalmát, hadd lépődjön meg a közönség ezeregyedszer újra, azon a befejezésen, amit már ezerszer látott, hanem

csak valami olyan lelkesítő dolgot gondolok, — hiszen tudja. Valami összefogó gondolatot, amit a szerzők kifelejtettek a darabból. Valami olyasmit, tudja, mintha az igazgató beszélne a közönséghez, melegen és lelkesen, hogy ezt és ezt akartam: nemes és fennkölt érzéseket akartam kelteni bennetek, hölgyeim és uraim, férfijellem, önzetlenség, hazaszeretet. Ami igaz is, úgy-e, mert a darabban tényleg vannak ilyen dolgok, ahogy emlékszem rá, de mondom, úgy kell azt megírni, mintha az igazgató *azért* adatná elő a darabot, mert ilyen dolgok vannak benne és nem a siker végett. No, de hiszen maga majd tudni fogja. Én aztán ezt a prológust a műsorra nyomatnám.

Várakozóan, de nem sürgetve nézett rám.

— Nézze, — mondta hirtelen — hiszen maga azt meg tudja írni nagyon hamar. Minek halasszuk a dolgot? Van itt egy kényelmes mellékszoba, bőrajtóval, a színpad lármáját kicsukjuk, leül szépen a fotelba, maga elé tesz egypár jó szivart, — ezt a bockot parancsolja? — egy üveg likórt, elmereng, úgy-e, ahogy maguk költők szoktak és egy-két óra alatt ott lesz az a prológus a papíron. Én tizenegyig itt vagyok, bemegegyek érte és mindjárt megcsináljuk az üzletet. Az első, akinek megmutatom, persze a kegyelmes úr lesz; fiatalembernek soha se árt, ha az akadémián tudnak róla. Egy kis halhatatlanság, teringette, pláne ha előleget lehet fölvenni rá, *a conto*. Mibe kerül az egész, ilyen tehetséges embernek? Néhány jó rím, néhány szép hasonlat — és kész.

Igazán, mondtam magamnak, ülvén a másik szoba zöld karszékén, szájamban szivarral s a

füstbe bámultam, — mibe kerül? Hiszen ismerem a mesterséget és vannak hasonlataim.

A papírra tettem tollamat és rámeredtem. És gondolkodva és szórakozottan leírtam: »jaj« és leírtam »istenem!« és megint »jaj« és megint »istenem«... és aztán hosszan múltak a percek és az órák és a papíron egyre teltek a sorok . . . egy és ugyanazon szó, százszor, ezerszer egymásután . . . jaj . . . jaj . . . jaj . . . egyre nagyobb betűkkel . . . egyre görcsösebben, makacsabbul, végeláthatatlan . . . és ködbeborult szemeimen, lefittyent, elernyedtt szájamon túl szegény, meggyötört elmém lassan, halálos gyönyörrel forgatott egy képet, hogy milyen jó lesz most, bejönnek értem és szelíden felemelnek majd, úgy-e, — nem lökdösnek, nem taszigálnak, mint a kulisszákat odakint, — szelíden szólnak majd, csitítanak, kocsiba tesznek . . . és milyen jó lesz majd a tébolyda hús cellájában ülni, nézni, nézni végtelenül a fehér falakat . . . és tudni, hogy itt nem bánthatnak, nem szólhatnak hozzám . . . mert nem leszek ember többé és nem kell felelnem a lelkeért.

Titokzatosság.

(»Azoknak, akik hisznek
a misztikumban.«)

I.

Mindig hittem és éreztem, hogy vannak erők és titkos jelenségek, amelyek ott lebegnek értelmünk fölött s melyek néha egy pillanatra felkapják a szegény és tudatlan emberi lelket, mint valami lapdát, hogy a Homály és Sötétség borzongató ködébe lökjék s visszaejtsék megint a Földre, ahol mindennek értelme van s mindenről tudjuk, mit jelent.

Azokkal, akik a rideg, de korlátolt matematika várába zárkózva, gúnyos és lenéző mosollyal hallgatják meg ijedt dadogását valakinek, aki egy pillanatra látta a Rejtelmet, a Borzalmat és a Rémületet, azokkal nem vitatkozom, ők nem értenek meg engem. De vannak, akik titkos sejtelmekkel jöttek a világra s hisznek a Titokban: ezeknek mondom el életem legcsodálatosabb emlékét sietve, csak néhány szóban, mert még mindig megborzongat hideg lehellete, ha rágondolok.

Abban az időben szegény diák voltam s hónapos szobát gyakrabban váltottam, mint öltö-

zetet, sokszor feküdtem le vacsora nélkül és sokszor talált a hajnal holmi külvárosi kávé mérés asztala mellett, ahol éjszakámat töltöttem.

Egyszer lakást keresve, ismeretlen uccákba kerültem olyan vidéken, amerre sohasem jártam eladdig. Régi, nyomorúságos házak múltak el mellettem, — különös, régi házak, — nem is hittem volna, hogy vannak még ilyenek. — De, úgy látszik, vannak. Vagy nincsenek?!... Csak én hiszem, hogy vannak...

Az egyik ház előtt megálltam; nem tudom, miért álltam meg, mintha valami ismeretlen erő legyintett volna felém... Ezen a házon nem volt szám; valami vonzotta a szememet, hogy benézzek az ásító, fekete kapuba, mely olyan volt, mint egy izé, mint egy nagy, fekete denevér... szóval mindenféle volt, csak olyan nem, mint egy kapu.

Nem tudom, mi volt az, valami húzott befelé, a kapu alatt meghökkenve álltam meg, öreg nő jött elém és egyenesen a szemembe nézett. Kinyitottam a szájamat, hogy mondjak valamit, de a szó torkomon akadt, ez a tekintet a homályos kapuban, ismeretlen falak közt, végül borzasztott, anélkül, hogy tudtam volna, mi van velem s miért ez. Képzeli, — mondtam magamban aztán s erőltetetten szilárd léptekkel elhaladtam mellette — a szívem hevesen dobogott, de erőt vettem magamon s nem fordultam vissza.

Alacsony ablakok néztek a földszintre, az egyikben munkásféle ember állott, megkérdezte, kit keresek. Felriadva néztem rá, aztán valamit dadogtam, hogy hónapos szobát keresek. Rögön az ajtóhoz jött, mondta, hogy ez a földszinti szoba kiadó, a konyha mellett van ugyan, de

be lehet csukni az ajtót és ami a fő, tizenkét forint az ára.

Lefoglaltam a szobát, aztán elmentem. Egész nap az egyetemen volt dolgom, megfeledeztem: az egészről, este hétkor kerestem fel új lakásomat, becsuktam az ajtót és az ablak mellé állított kicsi íróasztal elé ülve, kinéztem az alkonyodó udvar kőkockáira. Aztán homlokomat tenyerembe hajtottam s gondolataimba merültem: gyermekkorom, távoli izé... mint valami mély tó suhant el szemeim előtt. Odakint egyre homályosabb lett az udvar és a homályból egyszerre mint régi, borzongató tengerek felől, lassan lopózott a szívembe a Borzalom. Erőlködtem, hogy elmúljon s nehezen emeltem föl a fejem; ekkor jeges irtózat futott végig a hátamon: az ablak sötét ráámájából mereven rámszegett szemekkel egy arc világító körvonala vált ki, — *az öregasszony arca, akit délelőtt láttam.*

Mozdulatlanul állt és nézett rám; engem jéggé dermesztett az iszonyat; egy óráig tartott, vagy csak két másodpercig, míg így farkasszem néztünk egymással, nem tudom.

És ekkor megszólalt: egyetlen szót mondott csak, de engem még most is elfog valami halk, mély remegés, ha rágondolok a hangra, ahogy mondta:

— A szemedet!

Halk, de átható és intenzív volt az a hang, parancsolóbb és fenyegetőbb, mint amilyenel a hóhér szólítja fel a kivégzendőt, hogy lépjen a zsámolyra. Tudtam, hogy nem hallottam még ilyen hangot s nem fogok hallani soha.

A szememhez kaptam, lélekzetem elakadt. Ekkor lassan megmozdult az öregasszony s be

sem várva válaszat, nesztelenül, mint ahogy jött, eltűnt az ablak elől.

Mikor egy kicsit magamhoz tértem, még dobogó szívvel ugrottam fel s kidugva fejem az ablakon, körülnéztem a teljesen besötétedett udvaron. Az öregasszony sehol se volt többé.

Becsuktam az ablakot és lámpát gyújtottam.

— Beteg vagy és kimerült — így szóltam magamhoz — és íme, már víziókat látsz és hallucinálsz. Jól tudod, hogy csak hallucináció, hiszen az idegkórtani klinikán éppen a napokban hallgattad meg Ranschburg előadását e kóros lelki tünetekről. Emlékszel, milyen megnyugtató és világos volt előtted a kérdés? Nyilván hallucináció volt csak s talán vízió; lehet, hogy nem is láttad az öregasszonyt, csak látni vélted; vagy ha igen, azt, amit mondott, csak te hallottad úgy, mintha mondaná. A szemedet! Minek neki a te szemed? Mire kellene neki a te szemed? Nyugodj meg, a középkor elmúlt és nincsenek boszorkányok. Nyugodj meg, nincsenek földöntúli erők a Földön.

II.

Minek neki a te szemed?

Ezt a kérdést ismétелgettem magamban egész nap, váratlan időközökben, az egyetemen, előadás közben, a laboratóriumban. Nyugtalan, sötét zavar borzongott bennem. Pillanatra úgy rémlett, mintha a katedrán, előadás közben, megállna a tanár: riadtan kaptam föl a fejem s akkor úgy láttam, mintha mereven és mozdulatlanul felém szúrná tekintetét és mintha messziről, végtelenül messziről suttogva lebegne

felém a szívet remegtető suttogás: »A szemedet...«

A szemedet...

Estefelé megnyugodtam valamicskét. Kimerült voltam és bágyadt. Elhatároztam, hogy átnézem jegyzeteimet és korán lefekszem. Hazamentem s asztalom elé ülve, buzgó munkába merültem. Langyos, nyáreleji szellő szaladgált körülöttem, idegeimet jóleső zsibbadás olajozta.

Néhány perc múlva könnyű félálom nehezedett szempilláimra, hátradőltem székenben. Különös, idegenszerű érzésem volt. Mintha régi és távoli dolgokra emlékezném, amik nem történtek velem s amerre soha nem jártam. Egyszerre úgy volt, hogy valaki lefogja két vállamat s két sötétkék láng közeledne arcomhoz. Nyöszörögve nyitottam ki szemem. Az ablakban ott volt az öregasszony feje. Egy pillanatig tartott az egész. Rámnézett az ólmos homályból, addig csak, hogy nem volt időm felállani, meggyőződni róla, valóság-e; de a *hangot*, a hangot ezúttal világosan hallottam.

— A szemedet!

Most éles és parancsoló volt, mint egy rövid vércse-kiáltás, mint a halálos hírt hozó sürgönykihordó ujja alatt a csengő kurta, jajongó szava, éjjel, az alvó előszobában. Felemeltem a kezemet, de már nem tudtam tartani, elvesztettem eszméletemet.

Esővel, borult éggel virradt rám a másnap. Úgy éreztem, mintha szívem meg volna törve, mintha mindaz, amit cselekszem vagy gondolok, nem a saját akaratomból történnék. Lassan öltöztem föl és levánszorogtam az uccára. Egy kirakat tükrében riadtan láttam meg petyhüdt sárga arcomat és a szememet. Nyirkos félelem

szorongatta a torkom: ez a szem *idegen* volt nekem most és mintha a színe is megváltozott volna. Tovább siettem és ekkor világosan éreztem valami szúró fájdalmat a szememben. Igen, mintha belülről emésztene e szemet valami sorvasztó láz.

Délelőtt az egyetemen voltam, délután nem bírtam már magammal, bementem a szemklinikára és megkértem egy ismerős asszisztenset, vizsgálja meg a szemem, mert különös idegfájdalmat érzek. A doktor megvizsgált s azt mondta: egyelőre nem lát semmit, jöjjenek fel később.

Valami azt súgta, hogy ő nem értheti ezt; ekkor erőlködve kapkodtam magamban: menekülni, menekülni, ezt súgta bennem egy hang. Egyszerre eszembe jutott valami; felmentem az egyetemi könyvtárba és kikértem egy régi könyvet a tizenharmadik századból, mely kabbalisztikával és okkult tudományokkal foglalkozik. Mintha idegen kéz vezetné a kezemet, úgy lapoztam benne: egy fejezetnél megálltam, mintha villám sújtott volna. Ez a fejezet a *szemmel való verés*-sel foglalkozott, megállapította, hogy főleg öregasszonyoknak megvan gyakran a mágikus erejük, hogy *szemveréssel megvakítsanak*. A szerző hosszan foglalkozik a kérdéssel s a végén megállapítja, hogy egyetlen védekezést tud a szemveréssel történő megvakítás ellen, de ez is csak akkor hat, ha az áldozat észreveszi a pillanatot, amikor a szemverés történik s a szemveréstől számított három másodpercen belül ideje van kimondani ezt a három szót: »*Alopex, lopex, opex*« háromszor egymásután. Utána macskaszőrrel kell megdörögni a szemet.

Estig különös emésztő láz borzongatott; ma-

gam se tudom, hogy jutottam a macskaszörhöz, amit kezemben szorongattam, mikor beléptem szobámba. Odaültem az ablak mellé s kihagyó szívveréssel mereven bámultam az udvarra.

Nem maradt el: pontosan hét órakor megjelent az öregasszony kísértetarca és harmadszor hallottam a mágikus szót:

— A szemedet!

— »Alopex, lopex, opex! Alopex, lopex, opex! Alopex, lopex, opex!« — kiáltottam hangosan, s szememhez dörgöltem a macskaszőrt.

A fej riadtan nézett rám. Megdöbbenés látszott vonásain.

— Nyomorult! — kiáltottam magamon kívül és diadalmasan, mert abban a pillanatban úgy tűnt, megszűnik a fájás, amit egész nap éreztem. — Úgy-e, jó lett volna, úgy-e, kellett volna a szemem! Az én világot látó szemem! Ó, ti sötétség fantómjai!

Tettette magát, mintha nem értene.

— A szemedet! — ismételte hangosabban — tessék kiadni a szemedet!

— Takarodj! — ordítottam vadul. — Távozz sátán cimborája! Nem adom! Nem hallottad? Alopex, lopex, opex!

Az öreg boszorkány most végre megijedt: talán belátta, hogy itt az ő sötét, földöntúli erejénél nagyobb erőbe ütközött véres szándéka. Elhúzódtott az ablaktól, sietve hátrált az udvar másik vége felé.

— Ne tessék rá haragudni, — szólalt meg ekkor a házmester mellettem — egy kicsit süket, meg nem is ért jól magyarul. Majd én szólok neki.

És hangosan rászólt az öregasszonyra:

— Hallja, vicéné, nem látja, hogy az úr al-

bérlő, nem partáj? A konyhán kocogjon be más-
kor, mikor a szemetet kéri.

— Dobzse, — vigyorgott görnyedezve a vén-
asszony — edig mindig idén szokdam...

A konyhához ment — és ekkor utoljára
hallottam megtörten és békésebb hangon:

— A szemedet!...

Azóta nem láttam többé, nem jelent meg.
Még egy hétig laktam ott, aztán elköltöztem.

Elmondtam ezt a történetet azoknak, akik
velem együtt hisznek abban, hogy vannak dol-
gok...

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Példázat a halálról.

Ivanovics Iván diplomata volt: hímzett kihajtós kabátban, keresztbevetett lábakkal és lomha tekintettel szeretett üldögelni a zöldposztós asztal mellett, ahol milliók sorsáról tanácskoztak és döntöttek. Később, a háború folyamán, katonai tanácsadója lett Nikolajevics Nikolájnak és maga is elfogadott egy előkelő katonai rangot. Diplomata símaságát a vezérkarban is megtartotta: társai irigyelték könnyű és hajlékony modorát, lágy hangját, mely vonzó és borzongató volt, mint a leopárdé, mikor élő húsba harap. Csodálni való volt az a majdnem művészi fölény, amivel a háború anyagáról: élő emberek tömegéről, úgy tudott beszélni és határozni, mint az építész a kőről és agyagról, amiből építenie kell, vagy a sakkmataador, midőn összehúzott szemmel és csak az eredményre gondolva, emel le a tábláról egy parasztot.

— Két zászlóaljat kell odadobni, — mondta lágyan és halkán. — Három rajvonal elöl, nem tüzel, nem is kell municiót osztani, úgyis kevés van. Ezeknek a teste elzárja a szorost, fedezéket ad. A negyedik rajvonal sturmol, mikor ezekkel elkészültek odaát.

— Villamosáram van a drótsövényben? — mondta mosolyogva. — De hiszen nagyon egy-

szerű: pár száz ember megrohanja a sövényt, ezek odatapadnak, az emberi test rossz vezető, ezeken keresztül a többi átmászik.

Különben keveset beszélt és mindig indulat nélkül. Ivanovics Iván alapjában szórakozott volt: egyszer felborult, lovastul, egy holttestbe botolva, amit nem vett észre. A kórházak, sebessült-vonatok nem riasztották el, csak untatták; udvariasan, de figyelmetlenül hallgatta az orvosok rémmeséit. Egy időben azt hitték róla, hogy megsiketült, — ez a gorlicei áttörés idején volt, mikor az ellenség egy hajnalban, váratlanul fronttámadásba ment: harminc kilométeres vonalon, másodpercenyi pontossággal egyidőben megszólaltak az ágyúk. A detonáció oly félelmes volt, hogy sokan sírógörcsöt kaptak és megőrültek; megdagadtak és összesűrűsödtek a hanghullámok, annyira, hogy a tiszta levegő láthatóvá lett és szederszínű fátyol gomolygott. Nagy kavarodás volt a hadiszálláson; apró, riadt szemekkel futkostak a felzavart tisztek, lélekzet után kapkodva, a hangörvény viharában. Ivanovics Iván elkésve jelent meg a tanácskozáson, — csodálkozva nézett körül a sápadt arcok közt, és azzal az unatkozó fölénnyel, amiről nem lehetett föltenni, hogy olcsó tréfát enged meg magának, kijelentette, hogy nem hallott semmit.

Nem hallott semmit és nem látott semmit Lupkovnál, Lemberg alatt, Kumanovónál — a Dnyeszter hídján álldogált és bólintott, mikor valaki a sodródó hullákra figyelmeztette a hullámok közt. Radomnál a németek elvágták a vasútvonalat s Ivanovics Iván jajgató sokasággal találkozott az országúton, melyet a sápadt rémület öklözött ki Rigából, — mint a leütött

dongólégy, élő és nyüzsgő kukacok gomolyagát ürítve ki kínjában. Ivanovics Iván kitért a sokaság elől és átesapott egy mellékösvényre.

Aztán jött a nagy összeomlás: a fonalak kiestek Ivanovics Iván kezéből, ez már nem érdekelte, ez a felbomlott, szétesett tömeg, nincs már fogója, amin emelni lehetne, szikkadt por, nem való mintázásra. Varsóban levetette az uniformist, nem kellett már neki, civilt öltött és az utolsó vonattal elindult Pétervár felé. Az volt a terve, hogy elmegy a külügyminiszterhez, most már talán meg tudja győzni róla, hogy mégis neki volt igaza, úgy kellett volna kezdeni, ahogy ő mondta, a vasútkérdés kikapcsolásával.

Útközben egy, a tárgyalásokra alkalmas érdekes ötlete támadt; persze, mondta magában elégedetten, ez senkinek se jutott eszébe, a régi német-olasz szerződés nyolcadik pontja, a hatodik paragrafus, — igen, a hatodik paragrafus, mely szerint abban az esetben, ha a kereskedelmi szerződés — hja, ja, hisz akkor még el lehetne nyújtani, odadobunk még pár százezer embert... de ezt már nem tudta végiggondolni Ivanovics Iván, mert az ablak csörömpölve szakadt a fejére, füst és por robbant szerte és elájult.

Tompa, távoli dübörgésre tért magához, hosszú, hosszú órák múlva. Csodálkozva figyelt fel: igen, ágyúdörgés volt. Mi ez, villant át rajta, hiszen errefelé már nem lehet... de a dörgés egyre közelebb jött, most mintha ezer ágyú dörgött volna, gránátok sziszegtek, srappell pukant a feje fölött, hogy majd agyát loccsantotta szét, úgy tetszett — és csodálatosképen azért tisztán és világosan kivehette az egyes puskák kattogó zaját is, a pokoli dübörgésen át.

Kinyitotta szemét és körülnézett: négy fehér fal meredt rá, az ablakon esti fény ömlött békésen. Ő maga kórházi ágyon feküdt, előtte két komoly, pápaszemes úr: nyilván orvosok.

— Mi az... — mondta Ivanovics Iván az orvosoknak és nem csodálkozott, hogy nem hallja a saját szavát — mi ez a rettenetes ütközet?... itt az ablak alatt... hisz ebbe bele lehet örülni...

Az egyik orvos megütközve nézett rá, fejét rázta, aztán felelt valamit, de Ivanovics Iván csak a szája mozgását látta. Fülére mutatott, előre hajolt, jelezve, hogy a rettenetes csatazajtól nem hallja az orvost. Az orvos ekkor kis papírszeletkére írt valamit, átnyujtotta neki, ez állott rajta: »Önt vasúti szerencsétlenség érte, a nyakcsigolyája megsérült egy helyen, úgy látszik a nyúlt agy is. Egyelőre megbénultak a hallóidegei, — reméljük, a bénulás nem fog átterjedni a többi érzékszervre.«

— Ostobaság, — gondolta Ivanovics Iván, — hogy én megsiketültem? — Hiszen éppen ellenkezően: soha nem hallottam még ilyen borzalmas hangokat...

Borzalmas hangok voltak: figyelni kezdett s ekkor az ágyúk és puskák zenebonáján túl más, elszigetelt zajok tolakodtak agyába. Az egyik nehéz, hörgő lihegés volt: a rohamra futó katonára ájult lihegése, amint előre dőf... Hallotta a mellsont halk recsegését a szurony hegye alatt... hallotta azt a halk, szivárgó sziszegést, amint a szétvált tüdőből kifreccsent a vér. Aztán szívdobogást hallott, tisztán kivette a szívbillentyűk ziháló erőlködését, hogy visszatartsák a vért az átlőtt szívburokban... hiába, a billentyűk elálltak, lassan, gyötrődve ritkult, halkult

a dobogás... Aztán más hangok... »Jaj, jaj...« — vacogta egy görcsbeszorult torok... — »jaj, jaj« és »anyám!...« és »jaj, nem akarok!... jaj, végem, nem akarom...«, »ja...a...aj!... megöltek... megölte...e...k ja...aj!... ja...aj...«... egyre erősebben, félelmesebben, ezer meg ezer torokból, fuldokolva, sikítva, öklen-dezve, — az egyik abbahagyta, egy elnyújtott vonítással, kezdte a másik: — és mind az ezret, külön-külön, hallotta, megindulni, jajongni s elfulladni újra. Aztán távoli kürtöket hallott, aztán mintha kintorna rikácsolt volna, kietlen messzeségből. Aztán káromogást hallott: fekete, piszkos csőrök kopácsolását kuszált hajcsomók közt. A rettenetes ágyúdörgésen keresztül tisztán kivette egy szemgolyó pattanó szétloccsanását, amint a fekete csőr belevágott. Aztán aszszonyi sikolyt hallott és utána vad zokogást, messziről... feketeszegélyes levélpapír halk zizegését... De ezt már nem bírta tovább.

Úgy tetszett, napok múlva ébredt csak újra... megint ezek a hangok ébresztették fel. De most már nemcsak hangok voltak, — alkonyi táj derengett előtte, csodálkozva nézett körül, hogy hol fekszik, de közvetlenül körülötte sötétség volt. Tapogatózott és a kórházi ágy szövetét érezte ujja alatt, a fejét meg mintha fogta volna valaki, de nem látott senkit maga mellett és nem látta a szobát se. Ám a táj ott feküdt előtte, anélkül hogy szemét kinyitotta volna... próbálta kinyitni, de nem tudta. Átvillant rajta egy pillanatra, amit az orvos mondott a többi érzékszervről... De nem, hiszen itt volt az alkonyi táj, éles körvonalakban látta a hegyeket. Nem messze tőle haldokló katona feküdt, zöld tányérsapkája mellette a földön. Mellét szét-

tépte a gránát, pirosan buggyant ki a laza tüdő... A katona hörgött és jajgatott, szeme kifordult... Aztán száz meg száz más katonát látott... hullákat és haldoklókat, egymás hegyén-hátán... kanyargó vércsíkokat látott és kifecsent agyvelőt. Szétroncsolt szíveket látott a zárt mellek mögött, mintha átlátszó lenne minden... és látta a megbomlott hajszálidegek rángatózását... szájszélek és fülek és homlokok rángatóztak ütemes időközökben, mint a kaszások kitépett lábai a papiroson.

Számlálta az egyenletes rángatózásokat... egy, kettő, három... aztán úgy érezte, nem bírja tovább. Zokogni kezdett, érezte, a meleg víz hogy csurog megdermedt pillái alól. Ekkor mindent megértett és végtelen, ismeretlen öröm fogta el. A zavaros, félelmes hangok összefolytak és dagadva és egyre diadalmasabban harsogó zenévé egyesültek... és összefolytak a képek valami szelíd, messze fényesség háttérébe, mint mikor a felkelő nap aranytavában elolvad a hegyek kemény gerince. Nagy fényesség volt ez, harsogó, felséges zene, — érezte, hogy hangosan fel kell kiáltania, mint az újszülött gyermeknek, mikor először pillantja meg a napot... s először hallja a földi zajt, az anya gyűgyögő szavát. Erre gondolt s még folytatta magában a gondolatot, örvendezően és felszabadulva: ez az élet, úgy-e, ujjongott, amire úgy vártam, újszülött gyermek én, odaát, a hosszú sötétségben. Ez az élet... a hang és a fény, úgy-e... látok és hallok immár, — ó be jó megszületni az édes, ragyogó világra!

Kinyitotta a száját és a tüdejét teleszívta levegővel. Az orvos fölébe hajolt és intett az apácának — vége van.

Most a hegyekbe visz fel az ördög. Esteledik... már véres az ég. Van-e itten ennek mellett egy korty a kulacsában? Kérnék tőle, ha olyan rettentő csunya szemei nem volnának. Valami földművelő lehet vagy kubikos. Nem, mégse szólok hozzá: nem, mikor az imént kértem, igazítsa meg a szíjam, rámmordult és foghagymát lehelt felém... Meg kellett volna kötni ezt a szíjat, reggel belémvágott... véres a vállam, azt hiszem...

(»Kettős rendek — balra át!!... Jobbra kanya—rodj!!!«)

Ne káromkodj má' testvér, az isten áldjon meg, dögölj meg, ne káromkodj. Az a keserves isten, az a keserves, majd ezt a napot is megelégteli, testvér. Majd átmegyünk a hegyen... aztán majd fújnak... úgy-e fújnak... aztán majd dögölhetünk... aztán majd leszedhetem ezt a véres szíjat és megdögölhetek én is veled együtt testvér. Ha még két órát megyünk, akkor úgy is jó lesz azért... akkor nem birom tovább, milyen jó az, hogy akkor úgyse birom tovább. Akkor szépen megállok, lefekszem...

(»Század — lépést — válts!!... Balra kanya—rodj!!!«)

...akkor szépen megállok majd... de pont két

óra mulva... nyugodtan lefekszem majd a föbe... a lábam kinyújtom... a fejem ráteszem a borjúra... és elalszom... és akkor rúgnak majd... és belém lönek... és milyen jó lesz akkor... hogy akkor már lőhetnek, élessel... úgy-e, kubikos pajtás, mert aki úgy elaludt, az már nem katona többé... úgy-e, testvér, aki meghalt, az má' nem katona... Úgy-e, testvér... Te drága, csak olyan förtelmes ne volnál... és ne bűzlenél úgy, testvér... katonatestvér...

(»Harmadik század — állj!!... Első szakasz in—dulj!!...«)

Indulok már, kapitány úr, hogyne indulnék... Nem látunk mi már ellenséget ma, azt tudom. Megyünk az ellenségbe... bele ám, a keserves nyavalyába. Itt a hegyek előtt rajvonalba kellene fejlődni, ha az őrszemek láttak volna valamit... De azok nem láttak semmit. Nieder! Le a földre, a földre!

(»Kettős rendek — jobbra át!... Század indulj!!«)

De csunya arcot vág az én kubikos barátom... Hazagondol. Valami falura, ahol most esteledik... az öregek pipáznak a házuk előtt... oh, szép lehet.

(»A monori kikötőben van egy öreg hajó,
Annak is a közelében egy fehér lobogó,
Fújja a szél, fújja,
Hazafelé fújja,
Harminckettes öregbakák mennek szabad-
[ságra.«)

Talán velük kellene énekelni... nem érzém annyira... Hallod-e, kubikos barátom, én is hazagondolok. Most gyúlnak fel az ívlámpák

a körutakon... A kávéházak előtt kéksávos redőnyök... most olvassák az estilapokat és várják a híreket. Néhány lüszterkabátos fiatalember ül a terraszon, cigarettáznak. Az utolsó táviratokról beszélnek... Csapataink Oderberg-ig nyomultak előre. Holnapra ütközet várható... a Dnyeszter völgyében négyszáz ember esett el... a katonák...

(»Század vi—gyázz!! ... Század — jobbra — nézz!! ...«)

Lent a korzón sétál az egyetemi ifjúság. Selyemköpenyes nők... nagy kalapok, napernyők. Mióta is nem sétáltam már? Milyen furcsa... azok jönnek-mennek... megállnak... benéznek egy uccába... meggondolják magukat, befordulnak. Egy kirakat megtetszik... egy virág... a parkban... megállnak előtte és nézik... Jó volna hátrafordulni most és meg nézni mögöttem az eget. De nem szabad. Nem szabad megfordulni. Balra nézz.

(»Vi—gyázz!! Kettős rendek — balra át!!«)

Hát aztán, kubikos testvér, ez így van. Mert ők úgy-e sétálnak, jönnek-mennek, selyemköpenyűk suhog a szélben. Tudod-e, miért sétálhat a cudar cibil? Te bizony nem nagyon tudod, úgy látom a képeden. Hát én majd megmagyarázom neked. Azért sétálhat, mert mi itt vagyunk helyette és vigyázunk rá, nehogy baja essék. Tudod-e, kubikos testvér, mi az, hogy: társadalom? A társadalom azok a lüszterkabátosak, meg a selyemköpenyesek. Azokat fenyegette meg az ellenség — megijedtek. Ideküldtek minket, hogy ne engedjük, mert ők sétálni akarnak és cigarettázni a kávéházakban. Hát mi nem engedjük, úgy-e testvér, dögölj meg. Dögölj meg, testvér, úgy-e mi eléje álltunk: ide

üss, ellenség, ha mersz. Éppen mi: mi ketten, te meg én, kubikos. Mi ketten. A társadalom félt és szája begörbült ijedtében, — jaj, piszkos ellenség, még mellbevág, összetépi a lüszterkabátot, két, ijedt tenyerét kinyújtotta hát és téged, kubikos testvér, meg engem maga elé állított páncélnak: — ezeket verd, ellenség, ne engem. Mi vigyázunk most rá, úgy-e, hős katonák. Mi nem fordulunk meg, úgy-e, testvér, megyünk előre, a hazánkért, — meg ne fordulj, kubikos, mert hátbavág a káplár. De jó vitéznek lenni, hősnek lenni, kubikos testvér. Igazi csoda, hogy ezt megengedték nekünk. Ők, a kis szerények... ők, a szelídek... ők, átengedték nekünk a dicsőséget... a hősi halált... milyen szerények voltak... Mi védjük a nőt, testvér, meg az anyákat... ide lőjj, ellenség, ha mersz... Mi védjük az ők feleségét... mi védjük most más feleségét... más feleségét, a muskátlis ablakok közt, alkonyodó szobákban.

(»Harmadik század — állj!!... Század rajvonalba feje—lődj!!«)

Az én vállamat éppen úgy szorítja, mint a tiédet és még hozzá az enyém véres. Itt, ezen a helyen, ahol a szíjj csúszik. Egy-kettő... egy-kettő... egyet csúszik föl... egyet le... egyet föl... egyet le... ott, ahol véres. Ne káromkodj... nem bírom ki... inkább a halált...

(»Első szakasz állj!! Föld—re!«)

Ott az erdő mögött esik, emitt meg süt még a nap. Szivárvány lehet most, valahol a hátunk mögött... de jó volna megfordulni, hadd látnám a szivárványt. Egyszer még jó volna szivárványt látni... csak egyszer... Szép, piros szivárványt... elmúlik, testvér és mi nem látjuk soha többé... Szép, haszontalan szivárvány,

halavány... De a katonának nem szabad azt nézni, testvér. Nem való az semmire, testvér, jön az ellenség.

(*»Irány — jobbra a hegy!«*)

Jeleznek valamit?... Mi az ott, odaát? Az őrszemek láttak valamit. Elöl már szétfejlődünk... az erdő mögött lehet valami... Ne nyugtalankodj, testvér, ne duzzogj, mint a feldühödött kutyák... majd meglátjuk, mi várránk...

(*»Távolság — ezer!«*)

Riadsz-e, testvér, ijedsz-e? Úgy látszik, mégis megütközünk ma. No, hős katona, mit nézel olyan ostobán? No, hős katona, katonatestvér? Itt maradunk, tudod-e? Tudod-e már, miért maradunk itt, testvér? Úgy látom, pajtás, félsz egy kicsit? Már nem énekeled, hogy a »monori kikötőben«. No, mért nem énekelsz a szép hajóról, testvér, a monori kikötőben? Egy golyó fültövön talál, testvér... és akkor nem menekülünk már... jó lesz-e, kubikos... Jó lesz-e nekünk? Együtt esünk el, úgy-e,... iderogysz majd mellém... a borjú fejemre csúszik... itt hörögöd majd arcomba a vért... és két homokos kared nyakamba esik... és átölelsz majd, mint azt a férfit az az asszony... a más felesége... akit mi védünk, hős katonák... Nem mennél előre, az első sorokba, kubikos testvér. Dögölj meg. Hogy téged találna előbb. Hogy öklével belevágna abba a szép szájadba... és betörné a sárga, ostoba fogaid...: ostoba... te ostoba barom... te állat... hogy törtetsz előre... hogy törtetsz... mint a barom... te hős katona...

(*»Távolság — ötszáz!!!... Harmadik század — rajvonal!!«*)

Bal... jobb... bal... jobb... hehe, he. Lóg a nyelved, kubikos? Hát csak rohanj, te szép ka-

tona... hehe... rohanunk, mi? Hajrá! Be vígan futunk... Mögöttünk leroskad az ég... Előttünk vérzik az erdő... Fuss, kubikos, fuss... Fussunk versenyt, kubikos... No, ki lesz ott előbb?... Várnak ránk... szép asszony vár ránk, úgy-e,... hogy úgy futunk... Vár ám, a puskatus, a hátad megett... Nem állnál meg egy percre... hallod-e, mondani akarok valamit...

(»*Rohamlépés — indulj!!*«)

Hahó! Hallod-e!... Csak azt akarom mondani... mielőtt összeesek... csak azt akarom mondani... hogy most harangoznak a falutokban... Templomból jönnek a lányok... Meg ezt: mielőtt összeesek...

(»*Harmadik szakasz tartalék a domb mögött.*«)

Meg ezt: hogy el ne felejtsem... hogy lássam még utoljára... Most asszonyok jönnek a partra... a tenger tajtézkik... a fürdőkabinok vöröslenek a fényben... Hallod-e, kubikos? A távoltagek partjain... most asszonyok fürödnek... fátjolruhájuk testükre tapad... kijönnek a partra és a homokba végigfeküsznek... Láttál-e már ilyet? Vörös fürdőruhák... karjuk a fejük alatt... és egy férfi közeledik... egy cibil... rájuk mosolyog... megáll...

— (»*Raj tömö—rülj!!*«)

Most... míg mi itt rohanunk... míg mi itt összeesünk... most jachtok futnak a tengeren... tudd meg hát, te barom. A tenger ringatja a jachtot... A fedélzeten kosárszékekben fekszenek angol leányok, szőke fejek. Flanellruhás urak szivaroznak... bent, a kajütből lágy muzsika szól... Halkan beszélnek, a part elhomályosodik... édes bort hordanak körül...

(»*Raj — feküdj!! Fegyver — kész!!*«)

Tudd meg hát, te barom és dögölj meg. Most hangversenytermekben illatos asszonyok ülnek... sötét férfiszemek merengnek a pódium felé... Fájó hegedűk sírnak. Solo... Még egyszer... még egyszer... még egyszer... akarom látni...

(»Raj — fel! Irány — a domb! Előre!!«)

Most szomorúfűzek borulnak a part márványpadjaira... Nehéz virágok omlanak össze... Két árnyék csókolózik... Még egyszer, akarom... Most csendes és hallgatag erdőkben kígyózó ösvény fut a tó felé és a tavon kígyózó fényfoltok bujdokolnak... És zene árad, megszűröl... és szívek áradnak túl a gyönyörtől... és lombok permeteznek a mély, meleg vizek fölé... és gőz árad az égbe... és most néma szobákban emberek ülnek, fejüket kezükbe temetve és sírnak... sírnak szabadon és boldogan... ó, élet gyönyörűsége... ó, gyötrellem gyönyöre, ó, szabadság és gondolat mámora... és szabad levegő...

(»Öt ember ebből a szakaszból — hozzám!!«)

Hát igazán, hadnagy úr? Kezdődik?... — No, kubikos... most jön a tánc. Majd vigyázz, rám ne ess, kubikos. Dögölj meg... lóg-e a nyelved?... Észre ne vegye a hadnagy úr, hallod. — Megyek már, hadnagy úr... Nagyságos hadnagy úr... Szép hadnagy úr... Nagyságos hadnagy úr... Szép hadnagy úr... Hát akkor most már nem bánom, hadnagy úr... Érti-e? Nem bánom. Itt, a kubikos mellett... itt fordulok fel... itt akarta az isten... az a keserves isten az égben, aki idetett engem. Csak bele az ágyúba, hadnagy úr... dübörög már, csak bele, mi ketőnket... engem, meg a kubikost...

(»Roham!! ... Előre... Előre... Előre!! ... Előre!! ... Kutyák!! ... Előre!! ...«)

Félsz? Te kutya, te barom. Te bűdös paraszt! Te félsz? Hát idenézz... én is csak olyan sár vagyok, mint te... idenézz, én nem félek! A cudar isten nem engedi, hogy féljek! Hős katoná, te komisz paraszt! Itt döglünk meg, — hadd éljen a cudar, a cibil! Hajrá! Hajrá! Ordíts, paraszt!

(»Öt ember — oda, a dombra!!... Fel!... Fel!... Nem mentek?!... Káplár, lelőni, aki nem megy!... Fegyver — kész!...«)

Hajrá! hajrá! Megyek, káplár úr... ne hátulról, csak hátulról ne... brrr, azt nem szeretem... Vacogsz, te kutya... te kutya fogaim... vacogtok... Ember... emberméltóság... éljen a társadalom!

(»Első szakasz — le!... Allj!... Alljatok meg!... Le... a földre!... Takarás!... Takarás mögé!!!...«)

Most... most, hadnagy úr... Nagyságos hadnagy úr... itt... itt... Hadnagy úr, isten vele... Hadnagy úr... isten vele, szép hadnagy úr... látja-e... ott... most látom ám... most ölelik a szeretőmet... egy síma ficsúr... homályos szobába... a függönyöket behúzták... és muzsikát duruzsol a fülébe... a szeretőmet, a ringyót... a gyáva cibil... a rongy... Pajtás... töltényt...

(»Tűz!... Tűz!...«)

Pajtás... töltényt... az enyém elfogyott... Hadnagy úr... áldja isten... maga megmenekül... menjen haza... és ölelje meg a szeretőmet... a magáé... magának adom... Pajtás... töltényt..

(»Tűz... Tűz!... Tűz!...«)

Legenda az ezerarcu lélekről.

Következik a Messiás születésétől számított egyezer és kilencszáznegyvenharmadik, az általunk használt új időszámítás első esztendejének rövid evangéliuma, úgy, ahogy azt közönségesen tudjuk mindazok, akik ebben az évben élünk és tanui voltunk, szemünkkel láttuk és fülünkkel hallottuk és kezünkkel tapintottuk Őt, az ő ezer formájában.

Kurt József.

I.

Országos Széchényi Könyvtár

Megnézte óráját: június 24-én, délután félhárom volt, mikor elkészült. A laboratórium elsötétített ablakai mögött villany égett, eloltotta és kitárta az ablak redőnyeit, a továbbiakhoz már nem kellett mesterséges fény. Nyári nap sárga nyalábjai omlottak be a széles ablakon.

Körülnézett — a műszerek nyugodtan álltak az asztalon, álltak és vártak. Autók berregése hallatszott fel az uccáról, egy rikkanecsgerék a La Manche csatornán tíz nap óta dühöngő tengeri ütközet eddigi eredményeit üvöltötte. Ekkor halványan elmosolyodott. Állt egy percig, tünődött, majd eszébe jutott, amit mégennie kell. Papírlapot vett elő és olvasható, nagy

betűkkel írta fel rá azt a néhány sort, amit ma Londonban őriznek, a British Museumban.

»Ezt a holttestet a vasszéken Telma Titusznak hívták, az élettan doktora volt és a hágai egyetem magántanára. Régi zsidó családból származott, erős, egészséges test volt, harminchárom évig használtam, jól tartott, keveset kellett reparálni, meg voltam vele elégedve. Most már aligha öltöm magamra: a becsületes megtalálónak adom, tegye el emlékül. Felszerelésemet, az egész laboratóriumot adják tanítványomnak, Kurt Józsefnek, akit kísérleteim eredményének lejegyzésével megbíztam. Különben lehet, hogy ezekben az ügyekben magam fogok intézkedni.«

A töltőtollat még becsukta és letette az asztalra. Aztán nagyot, mélyet sóhajtott. Még egyszer megnézte a vezetéket, a sarokban álló csontvázat az ablak felé fordította és megerősítette rajta a vezeték csapját. A deltasugarak korongját megpörgette: lila fény villant fel a bonyolult görebekben és egyhangú zúgás indult meg.

Készen volt — levetette fehér munkaköpenyét, a tört a kis asztalra helyezte és a vaszékbe leült. Lábára erősítette a szelén-lemezeket, vigyázva, hogy testét érintse a vezeték. Merőn nézett az ablakra, füttyörészett, aztán behúnyta a szemét — behúnyt szemmel fogta meg a tört, két kezébe szorította markolatát és egyetlen, izmos mozdulattal döfte be szívébe s ugyanígy kirántotta. Ekkor ismét kinyitotta szemét és elégedetten biccentett, látva, hogy másfélméteres sugárban szökkent ki a forró vér: jól talált: egyenesen a balkamrába. Eldobta a tört és visszahanyatlott, érezte, hogy merevedik meg — kinyitotta a száját, magában számlált s míg

csak bírta, figyelte a vérsugarat — tizenkilencig jutott a számolásban, akkor abbahagyta, mert szeme üveges lett és érezte, hogy gégéje görcsbe fut össze.

A lila fény pedig zöldesbe fakadt a görebekben és hangosan zúgott. Telma Titusz utolsót vonaglott s kinyúlt a széken.

És ekkor, mint meg vagy on írva, megmozdult a csontváz a sarokban, előrelépett és kopogó karját hajtogatva és recsegtetve, kikapcsolta a vezetéket. Nyujtózzkodott, ügyetlenül botorkált a műszerek közt, a holttest fölé hajolt és kíváncsian tapogatta. Majd ismét megállt, az ablakhoz közel s porhad t fogai közül süket hangot adott. Aztán megrázta koponyáját, mintegy maga elé, hogy így nem jól megy. Hirtelen, mint akinek eszébe jutott, az ablak párkányához lépett, ahol ott feküdt a két préselt orgona, amit Telma Titusz odakészített. Mereven rájuk nézett és lassan megmerevedett ő maga is — úgy maradt, az ablaknál — az egyik orgona pedig duzzadni kezdett s felágaskodott a párkányon s édes orgona-illat áradt. Odahajolt a deszka-doboz fölé, melyben az előre odakészített döglött patkány hevert szétterpesztett lábaival. A patkány megrázkódott, fetrengett néhányat a hátán, hasára fordult és cincogva kifutott a dobozból — át a párkányon, le a csatornán — az uccán körülnézett, átiramlott a túlsó oldalra és eltűnt egy kapu alatt.

Most csendes lett a laboratórium, a delta-sugár lila nyalábja zúgott még, egyre halkabban, aztán ez a hang is elhalt.

II.

A kolmi ütközetről szóló legelső riportokból körülbelül a következőket lehet röviden rekonstruálni:

Sztrogoff zászlós, »a nevető«, aki hónapok mulva, a kihallgatáson először jelentette hivatalosan a történeteket, vallomása szerint már három vagy négy napja hallott beszélni a dologról, közlegények adták tovább, de természetesen ügyet se vetett a mesékre, a szláv fantázia megszokott agyrémeit látta bennök.

Az éjszakai ütközetet megelőző este kis haditanácsot tartott a tisztikar és kiadták a parancsot, hogy a sötétség beálltával — holdas éjszaka ígérkezett — lehetőség szerint észrevétlenül előrecsúsznak az ellenséges állásokig és rajtütnek a katonákon.

A programnak csak első fele sikerült: hallgatózó örök felverték a legénységet és az első rajvonalat heves tűz fogadta.

Az a szakasz, amelyet maga a zászlós vezényelt, nem bocsátkozott kézitusába, hanem száz-százötven lépésnyi távolságból egy sövény mögül vívta az ellenséges árkot. A holdfényben tökéletes tisztasággal lehetett látni a legapróbb részleteket. Negyedóráig tartó heves tüzelés után a szakaszból több sebesült vánszorgott vissza és három halottat jelentettek: az egyik néhány lépésnyire hevert a zászlóstól.

Ekkor az ellenséges árokból egy fej nyúlt ki, majd egy egész alak — kimászott a cementfal párkányára, leugrott és nyugodtan megindult feléjük.

Ő első pillanatban azt hitte, hogy azok parlamentert küldenek: de a katona nem integetett

és nem hozott zászlót, — mikor közelebb jött, mindnyájan látták, hogy fegyver van nála. Az út felén megállt és cigarettára gyujtott.

Sztrogoff zászlós, abban a hitben, hogy örülten van dolguk (ezek az esetek nagyon gyakoriak), vallomása szerint szólt is a mellette fekvő altisztnek, hogy ne lőjjenek rá: de a távolabb dolgozó katonák közben élénken puffogtatnak a bolondra. Úgy látszik, nem találta golyó, mert egészen a sövényig jött előre, tőle nyolctíz lépésnyire állt akkor és az arca is feléje volt fordulva: közönséges parasztbaka-fej volt, amilyet százával lát az ember; durva vonások, apró disznószemek. A tüzelés egy pillanatra szünetelt ekkor, meglepetve ágaskodott fel néhány közlegény.

Az ellenséges katona feléje tartott — ő annyira meg volt lepve, hogy csak akkor kapott revolveréhez, mikor a katona már ott állott, közvetlenül mellette, rátámaszkodva a sövény másik oldalára. Ekkor ő is feltérdelt és revolverét amannak szegezte. A baka nyugodtan fogta fegyverét és hibátlan franciasággal, udvarias és nyugodt hangon megkérdezte, hogy ő-e ennek a szakasznak parancsnoka.

Hogy ámulatában nem tudott válaszolni, bár maga is jól beszél franciául, a baka bátorító kézmozdulatot tett és szóról-szóra a következőket mondta:

— Zászlós úr, szedje össze embereit, vonuljon vissza és jelentse, hogy Telma Titusz felszólította az itt harcoló orosz hadtestet, ürítse ki azonnal hadállásait, rakja le fegyverét és szállásolja el magát Kolmban.

Sztrogoff zászlós, most már meggyőződve róla, hogy bolonddal van dolga, ekkor még min-

dig nem használta revolverét, hanem intett a mellette heverő altisztnek, hogy fegyverezze le az örültet. A káplár nem nagy barátja a teketóriának, puskáját megfordítva ugrott egyet előre és vállbakólintotta — a baka láthatóan megrendült, a következő pillanatban azonban pisztolyt rántott és egy lövéssel leterítette az ő káplárját, aki előtte bukott le, a sövény mellé.

Ekkor végre felocsudott a zászlós, — nagyon kiemelkedni nem lehetett, mert odaátról hevesen tüzeltek — csak karját dugta ki, megragadta az örültet és lerántotta a sövényre: egyidejűen fejének tartva a revolvert, elsütötte. Bizonyos benne, hogy jól talált, mert az örült élettelenül rogyott le azonnal — és itt Sztrogoff zászlós először jegyzi meg a lila lángot; azt mondja, egy pillanattal utóbb látta a baka feje fölött; olyan volt, mint egy villamos kisülés, talán sziszegett is.

Ezt különben nem állítja határozottan. Annyi bizonyos, hogy a következő pillanatban ugyanaz a lila láng megjelent az előtte heverő káplár fején is — az ő lelőtt káplárja felugrott és arccal fordult feléje. Ő először persze úgy vette, hogy a káplár nem halt meg, talán meg se sebesült, csak cselből vágódott hanyatt — becsületére állítja, hogy ugyanaz a káplár volt, a jólismert arcát látta, fölötte az ő legénységük sapkájával. Azt kellett hinnie, hogy álmodik, mikor a káplár szájából ugyanazzal a franciasággal, csak mélyebb hangon szólt ugyanaz az örület.

— Ne bolondozzon, zászlós úr, nem vagyok tréfás kedvemben. Elég volt az öldöklésből — takarodjék vissza és jelentse, hogy Telma Titusz megérkezett.

Abban a hitben, hogy az ő káplárja is megörült, de már maga is közel az örülethez, Sztrogoff zászlós csitítani próbálta az embert: de az egészen közel jött és megfogta az ő kabátgombját.

— Nem érti, amit mondok? — szólt határozottan.

Ekkor dühében és kétségbeesésében hangosan kiáltott: egypáran a közel heverő katonák közül felugrottak és bukdácsolva, lesúnyt fejfel odacsődültek.

— Fogjátok le... löjjétek le... lihegte a zászlós és próbálta ellökni magától a káplárt. Nehányan rá is vetették magukat — a káplár két kézzel lökdöste magától a legényeket és közben — ezt többen állítják — hahotázott, mint mikor valakit csiklandoznak.

Az egyik katona bajonettjét lekapta fegyveréről és mellbeszúrta a káplárt — a káplár térdre, aztán arcra bukott. Most néhány pillanatig lihegve és vadul álltak mindnyájan, néhányan visszahúzódtak, de már ekkor mindenki érezte, hogy ezzel még nincs vége a dolognak és hogy itt valami álomszerű varázslat dühöng: a lila láng újból megjelent, ugrált — egy pillanat múlva a zászlós leesett, valaki gáncsot vetett neki. Felpillantva, az ellenséges baka állt fölötte, nevetett és az öklét mutogatta. Tisztán látta a fejét, a homlokából vér csurgott, abból a sebből, amit két perccel ezelőtt ő maga ütött rajta revolverével.

Ami azután következett, arra úgy emlékezik, mint valami örületes lázálomra — mint valami illusztrációra, amin holmi tébolyodott futurista festő Dante Poklát elképzei: ferde és kancsal vonalakban, torz mozdulatok közt. Ne-

hányan hangosan kiáltoztak — békaugrásokban ott termett két katona, lövöldöztek az ellenséges bakára, aki az egyiket leszúrta, — a másik őt ütötte fejbe, a baka elesett, de abban a percben feláll a másik, akit leszúrt és saját pajtásának esve, lerántotta a földre. Közben kattogva muzsikált túlhan a gépfegyver, a katonák elvesztették fejüket, felálltak, csomóba gomolyodtak — öt... tíz... tizenöt elesett... egy halott legurult a lejtőn, de rögtön felugrott helyette egy másik, nekirontott az élőknek és szurkálni kezdett. A lila láng hol itt, hol ott villant fel és rekedt kacagás hallatszott, hol mély, hol magas hangon: a legfurcsább pedig az volt, hogy a katonák egymással verekedtek, tépték és marcangolták egymást — néha harmincan nekiestek egynek, tussal verték a fejét, torkába haraptak, kitepték a karját, a fején tapostak, szétnyomták, mint egy bogarat — de már a következő percben más helyen gomolyogtak össze ugyanígy, egy másik fölött, aki hátulról nekiugrott és nyakszirten szúrta azt, akivel még előbb véres szájjal és acsarkodva együtt tépett egy harmadikat. Aztán ugatás és hörgés sikongott: a gépfegyver hangja erősbödött, nagy fekete foltok potyogtak szerte, a gomoly szétnyílt, szétterült és fegyvert, csákót dobálva rohant lefelé a lejtőn, aki még élt.

Túlhan pedig, az árokból szabályos vonalban emelkedett ki az ellenséges raj: hurrá, hurrá, zengett messziről és az egész kacskarin-gós, földszürke kígyó megindult feléjük.

Ezt már úgy látta, mintha valahonnan a magasból nézné: az egész dolog olyanformán hatott rá, (hónapok múlva magához térve, a kórházban mondotta így, még mindig fuldokolva a

nevetés görcsében) mintha valami képtelen báb-színház ugrálna a szeme előtt, merev drótbábokkal, amik elesnek, megint fölállnak, leszakad a fejük és a levegőbe ugorva tovább verekesznek, tízével eltűnnek a süllyesztőben, hogy fejfelé és torz fintorokat vágva, kezek és lábak nélkül újból leugráljanak a zsinórpadlásról. Arról tud még, hogy példátlanul tréfás érzés volt, és ekkor kezdett el hahotázva kacagni, ahogy csak gyerekkorában kacagott — aztán elájult.

III.

Érdekes, hogy még a kolmi visszavonulás után is alig volt, aki hitt volna Telma Titusz létezésében. Az igaz, hogy a hivatalos körök makacsul tartózkodtak attól, hogy bizonyos kézenfekvő tényeket elismerjenek. A harmadik hadtest valóban kiürítette állásait és új védelmi vonalra húzódott vissza Kolm mögött: de a hivatalos jelentések csak a megszokott stratégiai terminusokban számoltak be a visszavonulás okairól. A lapok zavaros cikkeiből semmit megérteni nem lehetett: a szemtanúk szavaiból pedig nem volt mód kiokoskodni — rengeteg ember esküdött rá, hogy látta Telma Tituszt és beszélt vele, de mindegyik homlokegyenest különböző személyleírást adott: már pedig a tömeg fantáziája, egy névről lévén szó, csak egy személyben tudta volna ezt a nevet érzékelni. A haditudósítók jelentései, ilyen címek alatt: »A kolmi pánik« vagy »A kolmi tömegőrület« hóbortos agyrémek leírásának tűntek — zavaros dulakodásokról volt szó, váratlanul megfutamodó tömegekről. És Telma Titusz mindenütt

ott volt és mindenütt másképpen — hol egy pap állította magáról, hogy ő az, hol valami öreg ember, hol egy tiszt, hol olyan emberek, akik nem tudták igazolni magukat.

Legsikeresebben látszólag az idegorvosok próbálták megoldani a problémát és felfogásuk sokáig tartotta magát. Egy új idegbetegségről van szó egyszerűen, mondták és fölényesen legyintettek és fölényesen mosolyogtak a zavaros és rémült kombinációkon. A természetben nincsen ugrás és a tudomány nem ismer csodát. Az emberek zaklatott életmódja teremtetten ezt az új betegséget, sőt még csak nem is új dolog, effajta tömeghisztéria gyakran előfordult már. A »telmaizmus« vagy »telmamánia« sokáig divatos orvosi műszóként szerepelt: idegorvosok rengeteg adatot hoztak fel, hogy a legkülönbözőbb társadalmi osztály egyedeiben milyen diszpozíciók mellett és milyen tünetek között lép fel ez a betegség. A varsói tébolydában legalább nyolc ízben kezeltek ilyen beteget, — mind a nyolc meghalt, megölte magát, de Telma Titusz élt.

Aztán valaki kisütötte, hogy a spiritiszta társaságok misztifikációjáról van szó. Ez az elmélet homályosabb, de talán éppen azért tetszetősebb volt: abban az időben, bizonyos amerikai tudósok kísérletei következtében, éppen megint aktuális volt a spiritizmus. Az inkarnáció, materializáció fogalmak népszerűbbek voltak, mint valaha és tagadhatatlan, hogy Telma Titusz elejtett szavaiból effajta célzások nem hiányoztak. Közel feküdt a feltevés, hogy Amerika propagandát akar csinálni holmi új vallásnak, amit könnyebben összeegyeztethet nemzetközi politikájával, mint az Ó-világ hu-

manista kereszténységét. Amerika — kiáltoztak a szabadkőművesek — ki akarja bérelni és meg akarja fojtani Európát: nemcsak buzáját és marháját tukmálja reánk, nem elégszik meg vele, hogy kisajátítsa a municiószállítást, még regpoharat ad a kezünkbe, hogy megöljük magunkat s tegyük meg őt általános örökösnek — most már a vallást is ő akarja nekünk szállítani, gonosz, álszent hitet, mely azt sugalmazza nekünk, hogy mondjunk le az életről, mert nem veszünk vele semmit.

Mindennek persze varázsütésre el kellett múlnia, mikor október harmincegyedikén, évfordulóján ama nevezetes napnak, mikor Luther Márton a wittenbergi székesegyház falára a reformáció 95 tételét kiakasztotta: megjelent Telma Titusz ötven pontban összefoglalt kiáltványa a londoni parlament kapuján.

Mindenki ismeri a pontok tartalmát. Az általános rész után, mely az egyén jelentőségéről, a szabadnak született ember jogairól szól s néhány meglepően egyszerű érveléssel kimutatja, hogy milyen gyermekes és mégis rettentő tévedés áldozata a tömeg, mely pedig csupa egyénből áll: Telma Titusz felszólítja a kormányok képviselőit, hogy Antwerpenben gyűljenek össze konferenciára, ahol megfelelő alakban meg fog jelenni közöttük. Ezután nem lázadó gyűlölettel, de szelíd és nyugodt határozottsággal névszerint megnevezi azokat a férfiakat, akik jól ismerik a tömeg halálos tévedését, de gonoszszágból vagy ostobaságból még inkább taszítják az örvény felé. Ezeket felszólítja, hogy haladéktalanul hagyják el azokat az állásokat, mely nekik végrehajtó hatalmat biztosít, »mert különben én, Telma Titusz, fűben és fában és

kőben, élőkben és halottakban kénytelen vagyok kiirtani őket».

Az egész elaborátum ama művek elemi erejével hatott, melyeknek hatását az adja, hogy a bennük foglalt gondolatokat mindenki gondolta már és mindenki tudta, csak valami csodálatos gátlás miatt senki sem mondta még ki: illetve senki sem vette észre, hogy ezt ki lehet mondani, abban a hitben, hogy ezt más nem értené meg.

A rendőrség persze nem sokat elmélkedett a kiáltvány irodalmi értékén. Nyilvánvalónak tetszett, hogy egy anarchista társaság dolgozik: a kiáltvány két héten át mindennap megjelent a kapun, minden ellenőrzés hiábavalónak bizonyult. Először egy munkás ragasztotta ki, áttörve a rendőrkordont, leütve egy-két őrszemet — a munkást lecsukták, de aznap éjjel meghalt a börtönben és másnap egy öregasszony jelent meg, akit szintén lecsuktak. A telmamánia különben kitört az őrség között — volt eset, hogy maga a kirendelt katona ragasztotta ki a kiáltványt; — az őrség nagy részét idegklinikákra és tébolydába kellett szállítani, mert képtelen agyrémeket fecsegték: az egyik látta, hogy egy varjú szállt le a kapura, csőrében a kiáltvánnyal — ő rálőtt, a varjú leesett, de már néhány perc múlva ott termett egy másik.

Így álltak a dolgok, mikor november harmadikán az emlékezetes hármasként bekövetkezett. A kiáltványban proskribált egyik államférfit egy munkás ölte meg, a másik kettőt egy és ugyanaz a katona. Mindhárom Telma Titusznak vallotta magát — kettőt kivégeztek, a harmadik elmenekült.

Ebben az időben olyan volt már a hangulat, hogy csak halálos fenyegetéssel lehetett rábírni a zsoldos katonákat vagy bárkit, akit használni kellett, hogy résztvegyen bármiféle állami rendszabály végrehajtásában, mely a Telma-üggyel valamiképpen összefüggött.

IV.

— Az elnök úrral akar beszélni, — mondta a titkár.

A kabinetiroda főnöke még mindig nem értette.

— Az Egyesült-Államok elnökével akar beszélni, — hogy megy ez? Be van jelentve a látogatás? Kaptunk mi értesítést?

A titkár vállát vonagatta. Igen nagy zavar kínlódott az arcán.

— Hát mi az? Ki az? — sürgette türelmetlenül a főnök.

— Az ördög vigye el, — tört ki kétségbeesetten a titkár — ha nem tudnám, hogy Lincoln minisztert három hete meggyilkolták: hát azt mondanám, ő az.

— Maga megbolondult.

— Nézze meg a főnök úr.

— Hm. Majd átmegyek.

A hall egyik bőrpamlagján ott ült az az ember, aki beszélni akart az Egyesült-Államok elnökével. A kabinetiroda főnöke megdörzsölte a szemét, aztán erőlködve nyitogatta megint — az ördög játszik vele, hiszen ez Lincoln! Egy pillanatra tótágast állt az esze, a másik pillanatban azt mondta magának: te számár, hát persze, hiszen nem is ölték meg, ezt te csak úgy

álmodtad. A harmadik pillanatban már előzőkenyen mosolygott.

— Tudja már az elnök úr, hogy excellenciád a Fehér Házban van?

— Azt hiszem, tudja, — mosolygott nyugodtan Lincoln.

— Azonnal felismertem excellenciádat.

Minden olyan gyorsan ment, — mire az elnök úrnak telefonáltak, már egy titkár be is vezette a vendéget az ő dolgozószobájába.

A köztársaság elnöke föltette a szemüvegét, megint levette, aztán megint föltette. Aztán azt mondta: »Damned!« Aztán elvörösödött. Aztán hátracsapta a fejét.

— Na, hát maguk furcsa vicceket csinálnak Lincoln: very strange jokes. Olyat már hallottam, hogy politikából elhallgatják Szolimán halálát, viaszbabut mutatva a népnek, — de hogy halálhírét keltsék, mikor még él — na ebből valami nagy dolog lesz. Beszéljen, Lincoln.

Az idegen mosolygott.

— Nem Lincoln vagyok. Lincoln meghalt, — mondta csendesen. — Telma Titusz beszél, elnök úr.

Az elnök a nyakkendőjéhez nyúlt, azon babrált. Aztán hátrált az asztalig és ott keresgélt, szemüvege kancsalul csillogott az idegen felé.

— Üljön le, elnök úr. Ne féljen.

Legyintett a kezével, látván az öreg ember reszkető ujjait a csengő felé tapogatva.

— Hagyja el, ne hívjon be senkit. Minek a fölösleges verekedés? Elégben volt részem félév alatt, elhiheti. Majd mutatok egypár kunsztot, azzal megelégszik, reménylem, — aztán beszélgethetünk.

— Lincoln, — igazán maga az... vagy... nem értem...

— Kérem, üljön le, elnök úr. Mindent meg fog érteni azonnal. Majd egy kis papírt vesz onnan az íróasztalról és lejegyzí, amiket mondtam, amiket ma önnel beszélni fogok. Igen, — de nagyon kérem, hagyja azt a csengőt (és Lincoln szeme felvillant, hangja pedig bosszús lett), mert rosszul jár. Emlékezzék a Telma-esetekre! Emlékezzék Lincolnra, akinek az arcát itt látja maga előtt!

Az elnök levegő után kapott: kiáltani akart.

— Eh! ostoba ember! Hát nem érti, hogy engem nem lehet megölni? Lincolnt lehetett, idenézzen, (és feltépve ingét, mellét mutatta, melyben mély lyuk tátongott) ezt én csináltam, Telma Titusz. Hát most válasszon, nincs időm, akar-e meghallgatni vagy fel akar fordulni maga is, mint a többi? Mégis képtelenség, hogy csak úgy higgyék el nekem az emberek, hogy megölhetem mindegyiket — ha igazán meg is ölöm mindegyiket.

Az elnök leült.

— No várjon, — mondta nyugodtabban Telma Titusz — majd mutatok kunsztot, hogy megnyugtassam. Gyerekek vagytok még mindig, csodát akartok látni.

Felállt, a falhoz közeledett — egy kiterjesztett szárnyú albatrosz kitömött teste ágaskodott állványán. Telma Titusz kezével érintette, lila láng villant fel, az albatrosz megrázkódott és csapkodni kezdett szárnyaival.

— Hihetetlen, — mondta Telma Titusz néhány perccel utóbb, mikor az elnök kicsit magához tért és figyelni tudott rá — hihetetlen,

mennyire nem látnak túl az orrukon a legkitünőbb gondolkodók. Ugyanazt a megnyilatkozást tapasztalván különböző testekben, nem jut eszükbe, hogy egységes okot keressenek. Féléve bosszankodom a Telma-vitákon és várom, hogy akadjon valaki, aki megközelíti a valóságot — nem! még mindig a tömeghisztériánál tartanak. Galileinek, Newtonnak, Voltának értelmesebb kortársai voltak, elnök úr, mint nekem. Ön tártott szájjal mered rám és kurtákat lélekezik, elnök úr — ez minden hatás, amit felfedezésemmel eddig el tudtam érni. Nincs hát ember, aki ál-mélkodás helyett tenyerébe hajtsa homlokát s néhány percig intenzíven gondolkodjék?

— Én... én gondolkodom... — mondta az elnök és tehetetlenül fordította ki tenyerét.

— Dehogyan gondolkodik. Kétségbeesetten kapkod gondolatok után, amik közt fölnevelték, amiket készen kapott — és persze nem talál köz-tük megfelelőt. Világszemléletet csak az elején lehet kezdeni, mindenkinek újra el kell kezdeni, ha meg akarja érteni a világot. Azt hiszi, Descartes ostobaságból vagy műveletlenségből kezdte el rendszerét ott, hogy az önmaga létében is kételkedett, vagy mert nem olvasott elég bölcselkedést, melyeknek írója abban sem kételkedett, hogy a lét rejtélyét sikerült megoldania? Ha Volta olyan művelt és okos ember, mint a ti materialista tudományotok nagyszerű oszlopai: a rángatózó békacomb láttán harminc vastag könyv jut eszébe a fiziológia tudósaitól: talán kisüti, hogy a békacombnak külön lelke van — és a mennydörgős mennykőt még ma is isten-nyilvának nevezné a tudomány. Hála istennek, elég naív és elég tehetséges volt ahhoz, hogy a saját fejét szedje elő és eltűnődjék rajta, hogy

a dolgok összefüggését nemcsak lóugrás szerint lehet megtalálni.

— Már kezdtétek sejteni, hogy a földgolyót mégsem elefánt tartja a hátán: de a »földöntúli«, a »trancendens«, a »metafizikus« szavakkal époly könnyedén dobálództak, mint annakelőtte. Hány milliószor mondták ki a »lélek« meg az »életerő« szavakat, míg Telma Titusz meg nem érkezett, hogy egy napon úgy álljon meg e szavak előtt, mint Newton, aki tizenhat éves korában elkezdett csodálkozni egy almán, amit eleresztettek a levegőben, mire az alma habozás nélkül megindult egy bizonyos irányban. Hatezer évig senki se csodálkozott ezen, mert valaki kitalálta ezt a szót, hogy »leesik« és hatezer éven át megnyugodva és örömmel, hogy nem kell tovább gondolkodnia, mindenki elégedetten bólintott: »hja, persze, leesik«.

— Beszéltetek a lélek tulajdonságairól, szeretetről, vonzalomról — még halhatatlanságról is beszéltetek, mert mégis csak orrotokba csapott a hullaszag s a rohadt hús még foszforeszkált is. Nagynehezen rájöttetek hát, hogy itt mégis csak van valami feltűnő és valami, ami valamihez hasonlít — pár ezer évig törtétek a fejetekeket és végre kisütöttétek az »életenergia« szót és akkor megint megbékéltetek, mint aki jól végezte dolgát. Aztán kezdtétek keresni, mint a szórakozott tanár, aki nem találja a szemüvegét, mert az orrán van. Hogy hol van, hogy hol van? Az bizonyos, hogy valahol van. Itt járt pedig valahol, kerekecske, gombocska, erre szaladt a nyulacska — így játszottatok, a felboncolt hulla hátgerincén — persze, hogy erre szaladt, hiszen otthagytá a nyomát: hőt, fényt, amit máshonnan volt szerencsétek ismerni.

De mindez mitsem ért, mert csak szemeteket és fületeket használtátok — s nem jöttetek rá, hogy látottak és hallottak után be kell húnyni a szemet és fület ahhoz, hogy az igazságot megismerjétek: az igazság ugyanis belül van. Mert a vadember is látja, hogy a lecsapó villám éppen úgy felgyújtja a házfedelét, mint ahogy ő gyújtja meg a rőzsét — de a villámot azért tovább is istennek tartja és egy Volta kell hozzá, hogy eltűnődjön a rokon tüneteken.

— És egy új Volta kellett hozzá, hogy az életerőt, a lelket ott keresse, ahol hozzá lehet férni: sajátmagában. Ezt az erőt odakünt, a külső világban, csak más erőkre felbontva látom, mint a vadember a villám felbomlott erejét: fényt és hőt — mozdulatban, dinamikus hatásokban. A kérdés tehát az: van-e mód rá, hogy felbontatlan formájában kezembe kerüljön ez az erő — mert ha igen, *közeget* találhatok neki és dolgozhatok és kísérletezhetek vele, kocsiba foghatom és gépet hajthatok az ő erejével és át helyezhetem és megakadályozhatom, hogy felbomoljon és szétszakadjon más erőkké — amit úgy hívunk: halál.

— Minden, ami *lehetséges*, a természetben *meg is van* — halvány és ködös, primitív körvonalakban néha, de megvan. Csak fel kell ismerni a tünetek jelentőségét. Rendes körülmények között a halálban felbomlik a lélek, az életerő — de voltak már kivételes esetek, ahol egy ideig még a halál után is egészben maradt ez az erő. Ezekkel az esetekkel foglalkozott a spiritizmus, de persze merőben elhibázott szemlélettel, hibás rendszerrel magyarázta a tüneteket. Hóbortos, gyermekes legendákat szőtt a letagadhatatlan jelenségek köré — mert a mate-

rializáció, elnök úr, *csakugyan* megtörtént néhányszor, már előttem is: sajnos, a spiritiszták megkötyagosodtak attól, amit láttak, s vakmerően kombináltak tovább — összezavarva empiriát, intuiciót — tudományt és hitet, mint az alkimisták hajdanában.

— De a zavaros, ostoba alkimiából kémia lett — és a spiritizmus után el kellett következnie az új tudománynak. Mindannak, amit a természet produkál itt a Földön, itt a Földön vannak meg az eszközei, s nem lehet akadálya annak, hogy az ember megtalálja ezeket az eszközöket s végrehajtsa velük, tudattal és akarattal azt, amire a természet használja őket. Efelől nem is szabad kételkedni — egy baj volt csak, hogy a lehetőségek végtelen sorozatában kutatva talán sok ezer évig kellett volna kísérleteznünk, míg a megfelelő eszközre rábukkan a kezünk.

— Ebből a szempontból tekintve, elismerem, nem voltam magam se más, mint egy szerencsés alkimista, egy Schwarz Berthold, aki aranyat keresett és puskaport talált. Bevallom, a megtartható lélek teóriája később következett, — mint ahogy mindig történik, egy véletlen felfedezés előzte meg a tudományt. Enélkül talán ezer év múlva találkoztunk volna, elnök úr.

— A felfedezésről most nem beszélek. Engem most — úgy-e, ez érthető — egyetlen dolog érdekel és foglalkoztat: az a konzekvencia, ami felfedezésemből és a bátran végrehajtott alkalmazásból rám következett: hogy íme, élek, én vagyok az, Telma Titusz, most a meggyilkolt Lincoln miniszter testében, tegnap egy munkásában, tegnapelőtt egy lemeszárolt katona agyában — holnap talán egy elhullott paripa testét

öltve magamra — de mindenütt, kőben és fában, én, én. Telma Titusz, a megölhetetlen lélek, ki-nek érintésétől megmozdulnak a kövek és a halottak feltámadnak.

— Elnök úr! felfedezésem jelentőségét még magam sem ismerem, mert nem próbálhattam még ki minden vonatkozásban és minden más erővel szemben az én erőmet. Ehhez sok idő kell még. De egy már most is bizonyos, félév alatt elégszer bebizonyíthattam magamnak és másoknak: az, hogy engem el nem pusztíthat, meg nem ölhet anyaszült ember vagy állat ezen a földön — és ön, az emberi jog ismerője, jól tudja, mit jelent ez: azt jelenti, hogy én viszont büntetlenül ölhetek meg és pusztíthatok el bárkit, akit akarok. Több bizonyíték, remélem, nem kell, mint amennyit eddig nyújtottam, — gondoljon Lincolnra és a többiekre. Telma Titusz, mint ahogy szemeivel láthatta és füleivel hallhatta, nem tömegőrület és nem betegség — Telma Titusz egyetlen ember, aki testét úgy és annyiszor válthatja, mint ön az ingét — akit ha megölnek, annyi történt csak vele, mintha önről lerántották volna az inget. Mindezek után pedig, látva a kézzelfogható tényeket, felteszem a kérdést, elnök úr: hisz-e vagy sem — érti-e vagy sem, amit elmondottam? S ha igen — hajlandó-e tárgyalni velem?«

V.

Az elnök arcába visszatért a vér és a szeme már mosolygott. Még reszketett kicsit a keze, de ez már az a friss, egészséges izgalom volt, ami nagy politikai harcok, választások, ultimátumok, diplomáciai tárgyalások előtt jelentkezett nála.

»— Hiszek vagy nem hiszek mindebben, amit elmondott — hihetek-e vagy sem: az, kedves Lincoln, aki magát Telma Titusznak nevezi, lényegében mindegy. Aminthogy nem fontos az sem, hogy Isten és a Megváltó létében hitt-e Konstantin, amikor belátván, hogy az új tan hívei eléggé megszorodtak ahhoz, hogy hadsereget lehet szervezni belőlük: igen okosan és helyesen és kitűnő államférfiúi ösztönnek engedve felvette a keresztény hitet. Ön, kedves Telma Titusz, az exakt emberi tudás és megismerés katedrájáról alaposan megleckéztetett engem az imént — engedje meg, hogy én most a politika katedrájáról visszaadjam a leckét és biztosítsam önt, hogy ehhez a kérdéshez ön époly kevéssé ért, mint én azokhoz az érdekes ismerettani problémákhoz, amiket fejtegetni szíves volt. Kérem, várjon, még nem fejeztem be — sejtem, mit akar mondani. Hogy ezt az állítást kockáztattam, az semmiképen nem jelenti, mintha én lehetetlennek tartanám, amit ön közölt velem. Becsületszavamra állítom, azt sem tartom lehetetlennek, hogy ön maga Jézus Krisztus, vagy a hússá és vérré vált Ige. De ez véleményemen keveset változtat, mert ha maga az Úristen állna itt előttem, hiteles okmányokkal igazolva személyazonosságát, akkor is azt mondanám: atyám, tisztellek és imádlak téged, de a politikához te nem értesz. Hogy a világot te teremtetted, azt elhiszem, ha be tudod bizonyítani — én ahhoz nem értek: de a politikához meg te nem értesz: te, aki mindenhatónak mondod magad, holott mindjárt mondok neked valamit, amit nem tudsz: kicsinyes és gonosz és hitetlen nem tudsz lenni.

— Nem az a fontos tehát, kedves Telma Ti-

tusz, elhiszem-e a Telma-kérdésnek ezt a — bevallom — meglepő magyarázatát: hanem az, tudomásul veszem-e a tényeket és mennyire becsülöm őket. Nos: már előre kijelenthetem, hogy a tényeket igenis tudomásul veszem, jelentőségüket elismerem — amivel már feleltem is kérdésére, hogy hajlandó vagyok-e tárgyalni önnel. Hát persze, hogy hajlandó vagyok. Mikor a Telma-ügy első híreit (megbízható leírásban, nyugodt lehet) közölték velem, magam is azt hittem, hogy múltó zavarokról van szó és az a fakir, aki ezeket a szemfényvesztő csodákat csinálja, majd csak visszamegy Elő-Indiába. De ami azután következett, már kezdte sejtetni velem, hogy itt olyasvalami indul, amit akarva-nem-akarva tudomásul kell, hogy vegyenek a hatalmak. És most, hogy saját szememmel látom azt, amiről ezer forrásból összevágó és megegyező jelentést kaptam — most kijelenthetem önnek, Telma Titusz, hogy nézetem szerint a kereszténység fellépése óta ilyen nagyszabású mozgalmat és változást nem tapasztalt az emberiség. Én nem tudom, igazán felfedezett-e ön valamit, vagy csak grandiózus hipnotizőr-e ön — nem is fontos ez nekem. Én látom a megmozgott tömegeket, amiket ön mozdított meg — látom a fegyvereket, amiket kezökbe adhat és elismerem, hogy e fegyverek ellen e percben még nem tudok védelmet — látom ezt és hajlandó vagyok önnel tárgyalni, mint ahogy Konstantin tárgyalt Krisztus papjaival. Hajlandó vagyok tárgyalni és felszólítom önt közös megegyezésre és közös munkára Telma Titusz — s ha ön szükségesnek látja a kiegyezés szempontjából, én természetesen felveszem a Telma-hitet s gondoskodni fogok róla, hogy ezt a hitet államval-

lássá tessük idővel. Halljam hát az ön feltételeit».

Telma Titusz hosszas szünet után, vontatottan kezdett el beszélni.

— Londoni kiáltványomat olvasta, elnök úr — ismeri hát világnézetemet. Amit ön a politikáról beszélt, az engem nem érdekel. Az az érzés, amivel én az emberi fajtára gondolok, nem hasonlít politikához — de vallási vagy filozófiai erkölshöz se hasonlít. Ezen már túl vagyok. Amihez ez az érzés legközelebb áll, az valami, amit általában esztétikának neveznek s aminek igen kevés szerepet adtak az emberiség sorsát mozgó tényezők között. Nagyon röviden elmondhatom érzésemet. Én az életet szépségnek tartom, elnök úr, a halált pedig csúnyának. Ennyi az egész. Az önök politikája, az önök filozófiája, az önök etikája mind a halál szolgálatában állott eddig. Nem a nagy tömegek sorsában felolvadó krisztusi altruizmus az, ami engem, ki véletlenül adódott hatalmamnál fogva gonosztevője és gyilkosa épúgy lehetnék az emberiségnek, mint megváltója és jóltevője — ami engem arról győzött meg, hogy az élet pártjára álljak és kívánjam, hogy annyi ember éljen szépen és jól, amennyi csak tud. A lelkem összhangját és nyugalma így találhatom csak meg — ennyi az egész. Kívánom hát az emberiség életét és boldogulását — és nem kívánok halált látni és pusztulást és visszafejlődést. Nem kívánom a háborút, elnök úr, mert jelenlétem teljesen fölöslegessé teszi. Most, hogy itt élek a Földön, nem használhatják önök azt a hazug dogmát, hogy szükség van a háborúra, mert anélkül csak nagyobb nyomort és méltatlanságot cselekedne az önkény és hatalmi erőszak. Itt va-

gyok én, egymagamban a gonoszság ellen, hogy kettétörjem erejét — itt vagyok én, a rend és törvény, hogy biztosítsam a jók és okosak és szépek életét a csunyák, rosszak és ostobák ellen. Nem vettétek még észre magatokban az ösztönt, mely nemcsak a *kártékony* rovat pusztítja, de a csunyát és undorítót is? Ami rút és formátlan, annak époly kevéssé van joga az élethez, mint a rossznak és kártékornak — ami különben egy és ugyanaz. Íme az én etikám. Nem kell háború, fölösleges. A megoldás nagyon egyszerű, elnök úr. Egész programomat majd az antwerpeni konferencián mondom el. Önhöz, elnök úr, azért jöttem, hogy egyelőre ennyit közöljek: Amerika beszünteti a municiószállítást, minden vonalon és haladék nélkül — a már elindult hajókat szikratávíróval visszarendeli, a felhalmozott anyagot megjelölt helyen elraktározza és bevárja a továbbiakat.

Országos Széchényi Könyvtár

VI.

A municiószállítás beszüntetése nem érte meglepetésként a világot. Amerika diplomáciai okokkal védekezett és kereskedelmi szerződésekkel fedezte magát. Hivatalosan a Telmákérdés nem szerepelt — egyetlen nyilatkozatban vagy szerződésben sem fordult elő a Telma név. A hívők, kiknek ekkor már jelentékeny volt a számuk, maguk se viselték a Telma nevet, megelégedtek a parlamentben szentesített törvénnyel, mely türelmi alapon biztosította az újszekta érvényesülését, megvédte az üldözéstől és megengedte, hogy tételeit szabadon terjessze.

Az a lassú és közlelről észrevehetetlen erje-

dés volt az, mely a világot gyökeresen átalakító eseményekre jellemző — s mely ma is folyamatban van még. Külső formájában, mintha nem is változott volna meg a világ: maradtak az államformák, a társadalmi szerződések — minden úgy bonyolódott le, mintha a meglevő törvények értelmében szükségszerű egymásutánban történének az események — a világ tragédiájának deus ex machináját, Telma Tituszt, elmés és ügyes rendezők úgy elkasírozták, mintha egyike volna a normális szereplőknek, maga is a végzet kezében — s ha Telma Titusz igazán létezett, fel kell tenni, hogy nem volt ellenére ez a rendezés, mert hiszen módjában lett volna tiltakozni ellene.

Ilyen körülmények között símán és zökkenő nélkül folyt le az antwerpeni konferencia, amelynek szükségességét bőségesen megokolták az arravaló diplomataék. Az új név, Müller gróf neve, melynek csengésére már a konferencia előtt gondosan előkészítették a füleket, ügyesen elsiklott a többi név között s a jegyzőkönyvekből nem derült ki, hogy minden kérdésben az az ember mondta ki a döntő szót, aki ezt a nevet viselte hivatalosan.

A békekötést követő hágai szerződést persze már nem lehetett olyan formában feltüntetni, mintha a nagyhatalmak már régen készültek volna erre s egyöntetű felfogás előzte volna meg a legnagyobb szabású egyezményt, amit valaha kultúrállamok közös akarattal aláírtak. Néhány hatalmas embernek buknia kellett, néhány rendszernek végleg megszűnnie — s azoknak a szervezeteknek és intézményeknek bukása, melyeket sok ezer éven át magasra épített a kényszer és a hatalom, bizony nem történhe-

tett dörgő és rengő falak recsegése és hatalmas porfelhő nélkül.

De kiderült, hogy a világ rosszul ismerte önmagát, mikor nem tudta testét elképzelni e függelékek nélkül, s kiderült, hogy az embernek nincs szüksége a kardra, amit úgy tekintett már, mint harmadik kezét.

A kikötött három hónap elteltével megindultak hát hajók és vonatok, országok belsejéből, sötét hegyek mögül, folyók szűk medrén át — megindultak a szabad tengerek felé s lerakták a parton terhüket. Hegyek halmozódtak fel puskaporból s e hegyeket árkokon keresztül levezették a tenger fenekére. Hidak és mólók nyúltak a vízbe, az érkező vaggónok rászaladtak a mólóra s tartályaikból a puskaport egyenesen belefordították a vízbe. A gyárak két hónapra felfüggesztették üzemüket, hogy fel tudják dolgozni az anyagot: szünetlenül dörögtek a vas hidak, melyeken ágyúk, aknavető, fegyverek rohantak a műhely felé, hogy ott szétszedjék s beolvasszák mindezt. A robbanó lövedékek milliárdjait heteken át szállították a vonatok, lelerakva adagonként a megjelölt pontokon — s félév alatt ki volt robbantva az árka a világ legnagyobb csatornájának, az Internacionálénak.

VII.

Asszonyom,

bocsásson meg, hogy tegnap nem voltam lent a strandon, de azt gondoltam, hogy talán kegyed se megy le, a tenger felől nagy felhők tűntek fel. A parkban ültem és olvastam egész

délután és tündöttem. Holnap, ha szép idő lesz s ha úgy tetszik, találkozhatunk.

Mesquin márki.

Asszonyom,

talán igaza van és jobb volna, ha elutaznék. De hiszen mindegy: a világ nem olyan nagy — Párizsban most vidám az élet és jó volna ülni a páholy homályában s hallgatni örült muzsikát — aminek nincsen teste. Olvasom, hogy a jövő héten felelevenítik Lohengrint, amit együtt hallgattunk a télen, de csak félig, mert kifutottam a páholyból. Udvariatlan voltam, de kegyed volt az oka, a maguk lehetetlen asszonyi logikája, amivel minden gondolatot vagy érzést spontán alkalmaznak arra, akivel éppen együtt vannak. Lohengrin rettenetes fájdalma, amivel otthagyja szerelmesét, mert az a családfája iránt érdeklődik, apropóul szolgált kegyednek arra, hogy megkérdezze tőlem, ki volt az anyám és hogy milyen gyerek voltam, szőke vagy barna. Egyben megjegyezte, hogy nagyon szereti a gyerekeket, aztán még kombinálni is próbált, milyen lehettem tízéves koromban, még nevetett is és azt mondta, hogy ha akkor ismer, feltétlenül megcsókolt volna. Kedves, hogy észrevette, milyen hatással volt rám ez a csiság akkor és azóta nem emleget ilyesfélét. Ha megígéri, hogy jól viseli magát, én is megígérem, hogy a legközelebb végighallgatjuk Lohengrint Párizsban.

Mesquin márki.

Asszonyom,

nem tudom, miért ragaszkodik hozzá, hogy olyankor is írjak, mikor naponta beszélgethetünk. A hangulataim érdeklik kegyedet, — nos, nincsen jó kedvem, amint az elmúlt este nyilván észre is vette. Nincs okom elhallgatni, hogy Palló barátunk, akit különben tisztelek és becsülök, nem jó hatással van együttlétünkre; ha cinikus volnék, azt mondanám, hogy untat ez az ember a problémáival, rajongásával, csillogó szemeivel. Engem az ő spiritizmusa nem érdekel; ha pedig telmaizmusról beszélnek, a bőrömből szeretnék kibújni. Ostobaságnak tartom, hogy valaki ilyen komolyan vegyen valamit, amihez szükségképpen nem érthet és ahol csak kombinációkra nyílik alkalom. Kegyedet az én véleményem is érdekli; esküszöm, nincs véleményem; Mesquin márki vagyok, a kegyed alázatos lovagja és nem akarok más lenni. Az egész különben nyilvánvaló ostobaság és kijelentem, hogy a hatéves világbékét olyan átmeneti stádiumnak tartom, mint amilyen mindegyik volt eddig a történelemben. Telma kezét nem látom sehol, a leszerelés, a fegyverek beolvasztása, a puskapor elsüllyesztése, mind csupa humbug. Biztosíthatom, azokban a körökben, ahol a magamfajta ember megfordul, megbízható értesüléseket lehet szerezni. Nos, örömmel közlöm kegyeddal és Palló barátjával, hogy a fegyverkezés titokban máris megkezdődött és vidáman folyik világszerte. Palló nagyon kedves ember és az a mániája, hogy felfedezi Telma Tituszt és kicsikarja tőle a titkot, nem veszedelmes. Nézetem szerint a kitűnő Telma Titusz nem hallgatna olyan mélyen, mint dinnye a fűben, ha

nem volna az ő felfedezésének egy nagy hibája — az, hogy másra át nem ruházható és el fog pusztulni vele együtt. De minek untatjuk egymást ezekkel — a nap ragyogóan süt és a fjordok felől rejtelmesen szép fuvallatok szállnak a levegőben. Holnap!

Mesquin márki.

Te örült,

a hajad vörös és a tested oly rettenetesen fehér, mint a felhő. Nem viselem el, hogy a kezéd felemeled és ruhád visszaomlik válladra. Fuldoklom, a torkom kiszárad. Mit tettél, örült? Elnyúltál a fűben és behúnyta a szemed és két lábad csüggedten lecsüngött a parton, a víz fölé — és aranycipőd alatt két vízirózsa úszott a zöld vízen; a pukkanásig duzzadt, libegő szirmok elájultak és lelküket, a vastag, nehéz illatot rád lehelték. Most elmegyek és elbúvok az erdőbe, mert örült vagyok én is, mint te.

Mesquin.

Szerelmem,

te sírsz és én elnémulok — és rettenetes félelem fog el, hogy nem bírom tovább és mindent elmondok neked. Te nem tudod, honnan tértem én vissza hozzád. Hol jártam én, istenem — rettenetes volt elgondolni, mikor ott ültem és a kezedet fogtam. Iszonyú álom, amit ember még nem álmodott a földön. Te sírsz és én reszkető kezekkel nyúlok a szemed felé — szerelmem, ne sírj. Mit tegyek, hogy vigasztaljalak meg — mit tegyek veled, micsoda selyemmel takarjalak be — miféle vizekben fürösszem minden muzsikánál szebb testedet, hogy olyan gyönyörben fürödj, amit asszony még nem ismert? Milyen le-

gyek, hogy fellobogjon a szemed? Nem nyúlok többé hozzád, akarod?

Mondd meg, milyen legyek — elmegyek és visszajövök, úgy ahogy te akarod. Az én hajam sötét — akarod, hogy szőke legyen? — akarod, hogy holnap eljöjjek hozzád, tizenhat éves, szőke fiú, ifjú lovag, ki reszkető szájjal csókolja meg a kezéd? Vagy jobb szeretnéd, ha napkelet királya szállna le előtted lováról, olaj-barna arccal, marcona hős? Én megteszem. Rettentő izmú szerecsen atlétát akarsz-e — vagy kékszemű fríz tengerészt? Milyennek szeretnél?

Én oroszlán is tudok lenni és ha tudom, hogy selyemlepled alatt megborzong fiatal vállad — eljövök éjszaka ablakod alá és sárga sörényem megrázva bőgök a fekete ég felé. Nem — fekete eb leszek inkább, küszöbödre fekszem és vonítok — ott fekszem naphosszat és megharapom a tolvajt, aki ott settenkedik házad körül, hogy ellopja a könnyű illatot, amit kilehelsz. Szeretted a madarat? Szép tollú fácán leszek és a kezetre szálllok. Saskeselyű csap le feléd az égből és meglegyinti arcod és felborzolja hajad.

Szerelmem, ne sírj. Egy szót szólj; és én mindezt megteszem.

Mesquin.

Asszonyom,

durván hagytam ott, azt hiszem, meg is ütöttem. Csak most tudom összeszedni magam. Valami borzasztó történt velem, mikor — mikor azt mondta, hogy szeret. Ezt, — ezt nem tudom magának elmagyarázni — nem is értené meg — és én nem beszélhetek. Miért nem — miért nem hitt nekem — miért nem akarta, hogy ezerféle legyek — miért mondta, hogy senki nem kell

magának, se keleti napkirály, se kékszemű ifjú — se oroszlán, se eb, se saskeselyű — hanem, hogy én kellek, én!

Csodálkozott, hogy ezen mennyire felindultam, hiszen örülnöm kellene. Nem örülök, halálos düh és kétségbeesés forr bennem. Csak ennyit, hogy tudja: maga Mesquin márkit szereti, nem engem! Én nem vagyok Mesquin márki — érti már? Mesquin márki régen meghalt és én gyűlölöm őt, az egyetlent, akit maga szeretni tud — és még egyszer megölném őt, a nyomorultat!

Asszony, vagy nem tudom mi,

hallgass rám — várj rám — figyelj. Ne szeresd Mesquin márkit — szeress engem. Te nevetsz és azt kérdeod — hol vagyok hát én? Még nem tudom. Elvesztettem magam valahol, én ostoba, én szerencsétlen — Berlinben valahol, egy laboratóriumban és nem tudom, hogy most hol lehetek. Eldobtam egy terhet, azt hittem, nincs rá szükségem — és most vadul verem Mesquin márki homlokát a falhoz, hogy megszabaduljak tőle és megtaláljam az én testemet — megtaláljam és elhozzam neked: nézd, ez vagyok én, nézd az arcom, a kezem, nézd a szemem és szájam — úgy-e szebb, mint Mesquin márkié — úgy-e elfelejtetted őt és engem fogsz szeretni ezentúl?

Utazom Berlinbe — várj rám.

És még egy papírszelet, kusza, örült betűkkel, a tébolydában elpusztult Mesquin márki írásai közül:

... az én testem, az én egyetlen testem, amit a természet kölcsön adott nekem, hogy visszaadjam, nincs meg — elvesztettem. Sok év múlva eszembe jutott, Berlinbe mentem érte, de nem tudták nekem odaadni. Felástam a temetőt és megtaláltam maradványait — eves és rohadt por, elbarnult csontok fölött — undor és kétségbeesés — hogy vigyem el hozzá, hogy mutassam meg neki? Pedig ő csak a testemet tudná szeretni — a lelkem szabad és megfoghatatlan. Ez a lélek fáradt és szomorú, — ez a lélek szereti őt és hódol az ő teste előtt és megadja magát. Ez a lélek fáradt és szomorú — elengedem őt békével, mint kis gyermek a léggömböt — szálljon szét az űrben és oszoljon föl elemeire... legyen belőle fény, mely az ő hajában bujkál — legyen belőle hő, mely ajkát megcsiklandozza... legyen belőle villám, melytől egy pillanatra behúnyja szemét... és soha többé ne álljon össze lélekké, mely magát »én«-nek nevezte... És ennyiben maradjon a legenda.

Ezeket állítjuk lenni, mi, kik hiszünk az ezerarcú lélekben s kiknek közössége hisz benne, hogy valamikor feltámad megint s felfedezi előttünk titkát. Hiszünk benne, s keressük az ő nyomát, tudósok műveiben, műhelyek görebei közt, ahonnan útjára indult s közölte velünk, hogy volt ember a földön, ki látta közelről a természet arcát, melyet még eltakar előlünk — de ő bizonyosság reá, hogy ezt a fátyolt félrehúzhatja halandó ember, ha tudás és akarat még egyszer párosul majd amaz egyetlen eséllyel.

Kurt József.

Kezdetben voltak a betűk és én így szóltam: »úr ír«. Az úr, akiről itt szó volt, magas ember volt, fején fényes cylinderrel, — hogy miről és mit ír, arról kevés sejtelmem volt, de éppen azért izgatott ez a kérdés. Egyik barátomtól megkérdeztem, de az kitérő választ adott.

Egy másik barátom engem kérdezett, hogy mi hol lakunk. Az uccát nem tudtam pontosan megmondani, de biztosítottam, hogy Pesten az a legelőkelőbb ucca. További kérdésekre kicsit zárkózottan, mint olyan ember, aki magánügyeiről nem szívesen nyilatkozik, — de rövidségéhez képest elég plasztikus válaszban — elmondtam neki, hogy mi csak néhány éve lakunk itt, azelőtt a Bakonyban bírlaltunk szerény kastélyt, a hozzávaló ménessel és két wigwammal. Meg voltam róla győződve, hogy a barátom nem tudja, mi az a wigwam és bosszantott, hogy nem kérdezi, tehát úgy tesz, mintha tudná.

Barátom azonban nem kérdezte, sőt a saját dolgaira tért és elmondta, hogy náluk vettek egy fürdőkádát. Könnyedén bólintottam és futólag megjegyeztem, hogy nálunk van már ugyan négy kád, egy az ebédlőben, egy az írószobában és kettő a wigwamokban, de tudomásom szerint most vesznek a hozzám tartozók még ötöt, me-

lyek közül kettőre rácsavarható laterna magikát szereltek fel és egy kis gépet, amelynek segítségével a fürdőkád magától mozog, mikor benne ülök, — sétál, forog, sőt egy kicsit — egy egész picikét — fel is tud emelkedni a levegőbe.

Arra a figyelmeztetésre, hogy hiszen a wigwamok a bakonyi kastélyunkban vannak és nem itt Pesten, megmagyaráztam, hogy itteni lakásunk csak ideiglenes és hogy a kastélyt most alakítják át amerikai rendszerűvé. Megjegyeztem, hogy e célból éveken át tanulmányoztam Amerikát, mert apám engem bizott meg ezzel a jelentéktelen dologgal, egy kicsiny, de tartós gőzhajót bocsátott rendelkezésemre: — akkora az egész, mint ez a pad, de nekem igazán nem kellett nagyobb, fő, hogy a vitorlát derék gépem mindig jól hajtotta és így néhány hónap alatt megtettem az utat. Öszintén bevallottam, mert nem szerettem a hazudozást, hogy a kis gőzhajó már nincsen meg, — egy gyárbaadtuk, ahol mostan tágítják egy kicsit.

Ezután bizonyára abbahagytam volna ezt a témát, mert akkoriban még nem voltam barátja a fecsegésnek és dicsekedni se szerettem: — de hát mit tehettem, a barátom kíváncsiszkodott és tudni óhajtott, milyen rangom volt a hajón. Mosolyognom kellett ezen a naivságon és tartózkodó, de nem barátságtalan leereszkedéssel megmagyaráztam neki, hogy ezen a hajón nincsenek rangok és ilyenre én nem is reflektáltam, — különben pedig egy régebbi tengerészutam alkalmából, amiről most nem akarok beszélni, megkaptam a másodtábornoki kinevezést és címet és én teljesen meg voltam elégedve ezzel.

Barátomat érdekelte, hogy rablókkal nem találkoztam-e abban az időben. Jólelkűen fel-

világosítottam, hogy a tengeri rablók csak vitorláshajókat támadnak meg: — s ha effajta kalandokban volt némi szerény szerepem, az csak szárazföldi rablókkal és gyilkosokkal kapcsolatban történhetett, akiket apámmal együtt hajtottunk a bakonyi rengetegben. A felidézett emlékek hatása alatt röviden elmondtam egyik érdekes hajtasunkat, mikor tizenkét rablót és négy gyilkost hajtottunk almáspejkón, akik fára másztak előlünk, mire apám addig rázta a fát, míg négy rabló és — ha jól emlékszem — egy gyilkos leesett. Ezek közül hármat otthon megszeliidítettünk és a kisebb házimunkák elvégzésére szoktattunk.

Láttam, hogy barátomat meglepik az apám-ról mondottak: megkértem tehát, ne szólna senkinek ezekről a dolgokról, mert nem szeretem, ha kérdezősködésekkel zaklatnak. Apám valamikor megállított két lokomotívt félkézzel és e miatt most nagyon nehéz a helyzetünk, — kiderült ugyanis, hogy a lokomotívak az ellenségé voltak és e miatt apámnak sok baja volt az ellenséggel. Ha megígérné, már mint a barátom, hogy igazán nem említi senkinek ezt a dolgot, akkor — titoktartásra — közölném vele, hogy a király sajátmaga volt kénytelen beleavatkozni az ügyekbe. Egy reggel személyesen megjelent bakonyi kastélyunkban, — még egyszer figyelmeztetem, ne említsen erről semmit, mert súlyos politikai következményei lehetnek, ha valaki megtudja. Szóval — ha igazán érdeklik ilyen jelentéktelen dolgok, amiknek én kevés fontosságot tulajdonítok — megjelent a király és igen kérte apámat, ne ingerelné az ellenséget. Apám becsületére hivatkozott, de aztán meggyeztek valamiben, azt én nem tudhatom, hogy

miben, mert engem nem vontak bele a tanácskozásba. Különben pedig a fagylaltosgépekre kellett felügyelnem, mert akkor egész nap fagylaltot ettünk, — nem úgy említem ezt, mint kivételes dolgot, mert őszintén szólva, mi reggelire fagylaltot és csokoládét szoktunk enni, — de akkor délben is fagylalt volt.

Barátom figyelmesen hallgatott végig és egy üveget mutatott, amivel a betűket nagyobb-nak lehetett látni. Mosolyogva jegyeztem meg, hogy ismerem ezt a szerszámot: hiszen nekünk otthon van egy há... három méteres darab belőle, amibe ha belenéz az ember, egy betűt akkorának lát, mint egy kisebb ház, — ezzel az üveggel mi gyakran nézzük a csillagokat. Ó igen, nagyon helyes kérdés, a Mars-csillagot is szoktuk nézni vele. Hogy mekkorának látjuk? Na, nem nagynak, — akkorának talán, mint az Erzsébet-tér — de viszont nagyon tisztán és világosan meg tudjuk különböztetni az egyes tárgyakat.

Ó igen, elég érdekes dolgok, amiket látunk. A Marson főleg hangyák vannak, de akkora mindegyik, mint nálunk egy ember. Páncélos hangyák vannak és repülő hangyák, — és mondhatom, jelenleg éppen nagy a mozgalom; tudnia kell ugyanis, hogy kétféle hangya van a Marson: vörös hangyák és fekete hangyák és ezek éppen háborúban vannak egymással.

A részleteket aznap nem mondhattam már el barátomnak, de hazafelé, útközben összeszedtem gondolataimat a vörös és fekete hangyákkal kapcsolatban, hogy másnap, ha megint szóba kerül ez a dolog, helyes válaszokat adhassak tudnivágyó barátomnak.

Másnap, mikor barátom megint előhozako-

dott az üveggel, már örömmel értesíthettem őt, hogy az előtte való este — direkte az ő kedvéért — behatóan tanulmányoztam a hangya-háborút, jó teleszkópom segítségével. A vörös hangyák hadállása most elég jó, mondtam, — egy nagy hegy mögött helyezkedtek el és készülnek átkelni a folyón, zárt sorokban, a vörös hangya- király vezetése alatt, aki nyolcszáz millió vörös hangyát vezényel. Érdeklődésére megígérttem, hogy holnapra áttanulmányozom a fekete hangyák hadállását is és bővebben referálok a fekete hangya- királyról, aki már most is rokon- szenves nekem, mert haláltmegvető bátorsággal védte magát egy hegyszorosban, ahol gondolkodva sétált éppen, midőn egy barlangból vörös hangya ugrott elő és kardját lobogtatva rá- támadott.

Hazafelé menet főleg a fekete hangya- királlyal foglalkoztam. A vörös hangyával szem- ben tanusított viselkedése mondhatatlanul meg- hatott engem is. Éreztem, hogy ilyen viselkedés- hez nemcsak roppant testi erő és bátorság kell, de őszintén szólva, olyan lelki nemesség, mely a gonosz és áruló támadásokkal szemben ép oly kérlelhetetlen szigort vált ki egy királyból, mint ahogy jóvá és könyörületessé hangolja őt saját népével, az özvegyekkel és árvákkal és más védtelenekkel szemben.

Biztos voltam benne, hogy a fekete hangya- király előbb-utóbb győzni fog, de barátomnak ezt nem mondtam meg. Tudtam, hogy a fekete hangya- király fölényes győzelme csak akkor hat rá teljes erővel, ha előbb végigkíséri a meg- próbáltatások egész kálváriáját: — közöltem hát vele, hogy a vörös és fekete hangyák között kitört háború egy óriási mű anyagát képezi: ez

a mű egy akkora könyvben van leírva, mint ez a ház, ennek a könyvnek a lapjait gépek hajtják és az ember egy hídon állva olvassa a lapokat: — egy lap akkora, hogy a felére rá lehet írni az egész Robinzont. A hangyák háborúja négyezerkétszáz lap hosszú lesz.

És aznap, hazamenet, részleteket dolgoztam ki magamban, hogy másnapra kész legyen az anyagom. Két hangya összebeszél, hogy elárulja a fekete hangya-királyt, — egy sötét völgyben találkoznak és éjnek évadján megtámadják a palotát. Szerencsére a hangya-királyné ébren van és figyelmezteti férjét. Azonnal fellármázzák a tábort, két főhangya vezérlete alatt megindul a hadsereg és hosszú, sötét rajban megindul a tenger felé...

Erről a fekete, kanyargó rajról beszéltem másnap. Távol a tenger vize csillog a lemenő nap fényében. Vadregényes hegyek és végtelen lapályok váltakoznak. Az erdők mélyében, fák között, bokrok árnyában rejtekeznek és figyelnek a vörös hangyák. Órák kérdése, mikor törnek elé... A fekete raj komoran, baljós nyugalommal, összenyüzsögve zúdul le a völgyre...

Így lettem íróvá.

TARTALOM.

	Oldal
Cirkusz ...	6
Két hajó ...	13
Északi szél ...	32
A púpos ...	39
Napok ...	47
Vak csibe ...	54
Getsemáne ...	61
A lélek arca ...	68
A vak szobrász ...	74
Erzsébet színházba megy ...	80
Álmodni ...	87
Árnyék ...	93
Bűn ...	100
Ballada a néma férfiakról ...	108
Az új élet ...	114
Prológus ...	125
Titokzatosság ...	132
Példázat a halálról ...	140
Az ütközet ...	146
Legenda az ezerarcú lélekről ...	154
Művészet ...	186

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Q137K

Q137K